

UDK 808.1 + 801.09(05)

ISSN 03506894

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE

JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1984
4

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 32	ŠT. 4	STR. 293-363	LJUBLJANA	OKT.-DEC. 1984
-----	-----------	-------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

RAZPRAVE

Zoran Konstantinović	Prisustvo fenomenologije u savremenoj metodološkoj misli nauke o književnosti	293 <i>N</i>
Joža Mahnič	Župančičev esej o slovenstvu in njega odmevi	303 <i>R</i>
Cvetka Jošar	Izražanje s sredstvi prihodnosti v slovenščini in angleščini	317 <i>A</i>
Milko Matičetov	Prezrta objava 9 ziljskih pesmi z vtisi I. I. Sreznjevkega ob reju pod lipo, zbijanju soda ipd.	337 <i>N</i>
Tom M. S. Priestly	O popolni izgubi srednjega spola v selščini: raznodobna rekon- strukcija	357 <i>R</i>
Jochen Raecke	O pomenu kajkavščine v delu Miroslava Krleža	373 <i>A</i>

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

Mate Šimundić	Rečnik prezimena Šajkaške (XVIII i XIX vek)	385
---------------	---	-----

CONTENTS

STUDIES

Zoran Konstantinović	The Presence of Phenomenology in Contemporary Methodolog- ical Trends of Literary Science	293
Joža Mahnič	Reactions to Župančič's Essay <i>Adamič in Slovenstvo</i>	303
Cvetka Jošar	Expressing Futurity in Slovene and English	317
Milko Matičetov	An Overlooked I. I. Sreznjevski's Publication of 9 Folk Songs from the Zilja Valley	337
Tom M. S. Priestly	On the Complete Loss of the Neuter Gender in the Carinthian Dialect of Sele Fara: A Diachronic Reconstruction	357
Jochen Raecke	On the Significance of Kajkavian in Miroslav Krleža's Works	373

REVIEWS — NOTES — REPORTS — MATERIALS

Mate Šimundić	Gordana Vuković — Ljiljana Nedeljkov, <i>Rečnik prezimena Šaj- kaške (XVIII i XIX vek)</i>	385
---------------	--	-----

Uredniški odbor — Editorial Board: France Bernik, Tomo Korošec, Jože Koruza, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede — Editor in Chief for Literary Sciences), Jakob Rigler, Alenka Šivic-Dular, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje — Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadravec. **Casopisni svet — Council of the Journal:** Martin Ahlin, Drago Družkovič, Janez Dular, Andrej Inkret, Karmen Kenda, Boris Paternu, Jože Puhar, Jože Sifrer (predsednik — Chairman), Alenka Šivic-Dular, Jože Toporišič, Franc Zadravec.

Odgovorni urednik — Editor: Franc Zadravec, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana.

Tehnični urednik — Managing Editor: Velemir Gjurin.

Naročila sprejema in časopis odpošilja — Subscription and Distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo dr. Rudi Lešnik.

Natisnila — Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana. — 800 izvodov — 800 copies.

UDK 82.0(100)

Zoran Konstantinović

Innsbruška univerza, Avstrija

PRISUSTVO FENOMENOLOGIJE
U SAVREMENOJ METODOLOŠKOJ MISLI
NAUKE O KNJIŽEVNOSTI

Navzočnost fenomenologije v sodobnih metodoloških prizadevanjih književne vede je najočitnejša v dejstvu, da je književna kritika skozi razpravljanje o četrti plasti književnega dela — plasti shematičnih pogledov ali asociacij v bralčevi zavesti — premagala prevladujočo protizgodovinsko naravnost in se vrnila k historičnosti, hkrati kažoč na estetske vrednosti. V tej obliki je fenomenologija navdihnila ne le nemško, francosko in anglosaško kritiko, ampak tudi sovjetske književne analize. Upati je, da bo temeljitejšo osvetlitev tega vprašanja omogočila primerjalna metodologija, ki jo bo treba vgraditi v primerjalno književnost.

The presence of phenomenology in contemporary methodological endeavors of the literary science is seen especially in the fact that through the discussions about the fourth stratum of the literary work — the stratum of schematic views or associations in the reader's consciousness — literary criticism has overcome the predominating ahistorical position and returned to historicity, while pointing out the aesthetic values. In this mode, phenomenology has inspired not only German, French, and Anglo-Saxon criticism but also Soviet literary analyses. Hopefully, a thorougher elucidation of this question will be made possible by a comparative methodology to be set up within the framework of comparative literature.

Kada sam pre nekih petnaestak godina, kao pokušaj da rezimiram neka iskustva iz svojih izlaganja o fenomenološkoj problematici slušaocima postdiplomskih studija na Beogradskom univerzitetu, objavio knjigu *Fenomenološki pristup književnom delu* (1969), jedan meni očigledno veoma naklonjeni recenzent ocenio je ovaj poduhvat kao »usamljeni pokušaj, izuzetan po svemu, da se objasni jedan ogroman međuprostor koji se uvek javlja kada se polazeći od nekog filozofskog polazišta približavamo književnom delu, ili obratno, kada u književnom delu pokušamo sagledati neki problem filozofije«.¹

Osetio sam odmah potrebu da se ogradim od toliko laskavog suda, pa bih ovo želeo učiniti i na ovom mestu. Pre svega, kod nas u Beogradu postojala je izvesna fenomenološka tradicija, u kojoj sam i ja odrastao. Još 1937. Zagorka Mičić, jedna od učenica E. Huserla, objavila je u izdanju knjižare 'Pelikan', na našem jeziku, svoju disertaciju odbranjenu u Frajburgu, koji je upravo zahvaljujući Huserlu tada predstavljao središte moderne fenomenološke misli.² A već sledeće godine jednim, doduše kritičnim radom o Huserlu oglasio se M. Selesković.³ Posebno su mi naravno bili bliski radovi M. Dam-

¹ 'Politika', 31. 1. 1970.

² Z. Mičić, *Fenomenologija Edmunda Huserla. Studija iz savremene filozofije*, 1937.

³ M. Selesković, *Huserlove tri zablude*, Srpski književni glasnik, 1938, 7, s. 532—538. Valjalo bi, možda, na ovom mestu također spomenuti da je 1937. godine u Beogradu izašao i I deo Huserlovog dela *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendentalne Phänomenologie*, iz razloga što je Huserl tada već bio na indeksu nacista, pa je 1938. godine morao i da napusti katedru, bez prava da koristi njenu biblioteku, u čemu je nelepu ulogu na žalost odigrao Hajdeger.

njanovića, koji je kao estetičar prilazio fenomenologiji,⁴ a znao sam i za nastojanja kako I. Fohta tako i A. Pažanina.⁵ O postojanju veoma ranog interesovanja za fenomenološku misao kod Slovenaca saznao sam tek docnije.⁶ No moja glavna inspiracija bila je knjiga R. Ingardena *Das literarische Kunstwerk*, 1931. Na Ingardenovoj interpretaciji Huserlove fenomenologije i na koncepcijama ovog poljskog naučnika gradio sam i ja potom svoje fenomenološke analize.⁷ Ove su po pravilu izrasle iz neposrednog rada sa slušaocima postdiplomskih studija na gotovo svim našim jugoslovenskim univerzitetima a nešto i na stranim univerzitetima. Neki od tih bivših slušalaca danas zauzimaju značajno mesto svojim radovima upravo iz fenomenologije.⁸

Kada sam, preuzevši katedru za komparatistiku u Innsbrucku, objavio na nemačkom jeziku novu, proširenu verziju svoje knjige o fenomenološkom pristupu književnom delu (*Phänomenologie und Literaturwissenschaft. Skizzen zu einer wissenschaftstheoretischen Begründung*, München 1973), ona je u vodećem nemačkom organu za recenzije opširno prikazana, a iz tog prikaza izdvajam jednu karakterističnu ocenu: »Konstantinovičs Kritik an Heideggers Literaturinterpretation als einer mythischen trifft ebenso auf Ingardens geschichtsloses Werk- und Wesensschau zu. Die Wiederaufnahme dieser Theorie kommt nur allzusehr einem heute neuerlich spürbaren Trend zur Enthistorisierung entgegen. Im Kontext 'sozialistischer' Literaturwissenschaft

⁴ M. Damjanović, *Ideja i razvoj fenomenološke estetike*, Savremene filozofske teme, 1964, 4, 143—155; *Metoda i predmet fenomenološke estetike*, Filozofija, 1965, 3, s. 321—333; *Ideja fenomenološke estetike*, Izraz, 1965; *Fenomenološki pristup umetničkom delu*, Savremenik, 1967, 5, s. 428—255.

⁵ U vezi s fenomenološkom problematikom posebno bih na ovom mestu a s osvrtno na svoja tadašnja traganja ukazao na Fohtov predgovor prevodu Kročecove *Estetike* na naš jezik (1960) i potom na njegovu knjigu *Moderna umetnost kao problem*, 1965. Od Pažanina navodim pre svega studiju: *Neki problemi fenomenologije Edmunda Huserla*, Filozofija, 1964, 4, s. 29—55, a zatim je izišla i njegova knjiga: *Znanstvenost i povišenost u filozofiji Edmunda Husserla*, 1968.

⁶ Za ovo saznanje zahvalnost dugujem kolegi F. Zdravecu, koji me je upozorio na knjigu Alme Sodnik, *Zgodovinski razvoj estetskih problemov*, 1928, i posebno na poglavje *Fenomenološko in predmetnoteoretično osnovana estetika* (M. Geiger, W. Conrad, Ehrenfels, Schmied-Kowarzik, Witasek, Fr. Veber) u toj knjizi (s. 294—329), a također i na članak T. Sifrera, *Ljudska povest*, Ljubljanski zvon, 1936, s. 189—192, o kome je kolega Zdravec i referisao u svom delu *Zgodovina slovenskega slovstva VI. Ekspresionizam in socialni realizem*, Prvi del, 1972, s. 146.

⁷ Z. Konstantinovič, *Ekspresionizam i fenomenologija. Razmatranje na primeru lirike Antuna Branka Šimića*, Kritika (Zagreb), 1969, s. 72—84; *Laza Lazarević: Na bunaru — pokušaj fenomenološkog pristupa*, Anali Filološkog fakulteta u Beogradu, 1969, s. 293—311; *Anokin lik u Lazarevićevoj pripovesti 'Na bunaru'*, Umjetnost riječi, Zagreb, 1970, s. 119—128; *Devet metodoloških beleški*, Treći program, Beograd 1970, s. 403—470; *Lenau Gedicht 'Der Ring'. Ansatzpunkte zu einer phänomenologischen*. Lenau-Forum, 1971, 1—2, s. 3—11; *Fenomenološka kritika*, Savremenik Beograd, 1971, 10, s. 17—25; *Fenomenološka misao o nauci o književnosti*. Gledišta, Beograd, 1971, 10, s. 1345—1354; *Fenomenologija i marksizam*, u: Književna kritika i marksizam (izd. P. Palavestra), Beograd 1971, s. 344—357; Predgovor srpskohrvatskom prevodu Ingardenovog dela *Vom Erkennen des literarischen Kunstwerkes*, Beograd 1971, s. VII—XIII; Predgovor srpskohrvatskom prevodu dela: *W. Kayser, Das sprachliche Kunstwerk*, Beograd 1973, s. V—XII; *Od Ingardena dalje*, Delo, Beograd, 1974, 11, s. 1355—1377; *Über Ingarden hinaus*, Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik, 1974, 17, s. 25—33.

⁸ Istakao bih samo dvojicu i po jedan njihov, po mom mišljenju najznačajniji rad: D. Stojanović, *Fenomenologija i višeznačnost književdelu*. Ingardenova teorija opalizacije, 1977, i M. Sutić, *O Dirljivom*, 1983.

— das Buch ist aus Vorlesungen an der Belgrader Universität hervorgegangen
 — mag sich das anders gelesen haben.⁹

Ne ulazim u dalju svoju povezanost sa diskusijom ili bolje reći polemikom u vezi sa fenomenologijom,¹⁰ već se na ovom mestu zadržavam na ova dva, na prvi pogled suprotna stava u oceni moje knjige. Dok je kod nas u tom trenutku očito još uvek prisutno osećanje da se što više odvojimo od dogmat-skih pozicija i da se otvorimo ka metodološkoj misli u širem svetu, nemački recenzent u toj knjizi vidi pokušaj zatvaranja u jedno posve ahistorijsko gledanje sveta.¹¹ Tokovi razvoja u međuvremenu, a otada je prošlo više od deset godina, pokazali su da je ostvaren veoma uspešan spoj između marksizma i fenomenologije, produktivan i podsticajan.¹² Uopšte, pokazuje se da je fenomenološka misao veoma živo prisutna u savremenoj metodologiji, pa je razmišljanje o toj prisutnosti upravo i sadržaj ovoga rada. No pre toga nekoliko reči o polaznoj poziciji takvog prisustva u nauci o književnosti.

Naime, objavivši 1900—1901. godine svojih šest istraživanja pod naslovom *Logische Untersuchungen*, Husserl je pošao od postavke da ga ne zanima ni realni svet ni svet ideja već isključivo svet u strukturi njegove svesti. Svest,

⁹ B. Witte, Germanistik, 1974, s. 835.

¹⁰ Naime, K. Hamburger je u svojoj knjizi *Logik der Dichtung*, 1957, dosta oštro kritikovala Ingardena, njegovu postavku o tobožnjim sudovima (Quasi-Urteile) vezanim za umetničko delo kao predmetu 'sui generis', posebne vrste realiteta, ni stvarnog ni idealnog. U novom izdanju svoje knjige *Das literarische Kunstwerk* (1965) Ingarden je na ove primedbe ljutito odgovorio, na što je K. Hamburger u drugom izdanju svoga dela *Logik der Dichtung*, 1968, ponovo replicirala. No Ingarden je u pomenutom izdanju odgovorio i Veleku (R. Wellek, *Theory of Literature*, 1942), čije je delo imao prilike upoznati tek u nemačkom prevodu (*Theorie der Literatur*, 1959). Velek je svoj odgovor objavio u zborniku koji su mi prijatelji posvetili povodom mog 60. rodendana (*An Answer to Roman Ingarden*, Komparatistik. Theoretische Überlegungen und südosteuropäische Wechselseitigkeit, 1981, s. 21—27), a također i K. Hamburger se ponovo osvrnula na ovo razmimoilaženje u svom delu *Wahrheit und ästhetische Wahrheit*, 1979, no ujedno ona se u intervjuju datom 'Književnoj reči' (10. 1. 1984) ograđuje i od Veleka: »U Ingardenovim i mojim poduhvatima reč je samo o jezičko-strukturalnim fenomenima a ne o estetskim. Velek pojednostavljuje moju teoriju.« U osnovi je problem vrednovanja i meni se čini da je Ingarden bio u pravu tvrdeći da je nužno razlikovati između vrednosti estetskog iskustva i vrednosti objekta koji izaziva doživljaj, kako što ne smemo poistovetiti doživljaj koji je izazvan nekim objektom sa samim objektom.

¹¹ Treba svakako imati na umu i tadašnju metodološku situaciju u Nemačkoj, pogotovu na univerzitetu u Zapadnom Berlinu bio se formirao krajnje sociološki orijentisan radikalni centar za proučavanje književnosti. Također u sovjetskoj nauci o književnosti još preovladava negacija formalističkog pristupa, protiv koga J. Kožinov ustaje napadajući delo V. Kajzera (W. Kayser, *Das sprachliche Kunstwerk*, 1948), koje je upravo projekcija Ingardenednovih postavki (*Nejtralizam v teoriji literatury*, *Voprosy literatury*, 1958, 11), ovo čini i M. Fridlender (*K kritike metodologičeskikh koncepcij sovremenogo buržaznogo literaturovedenija*, *Voprosy metodologii literaturovedenija*, 1966), s tim što ističe da bi sovjetskoj nauci o književnosti bili potrebni i estetski pristupi, a pogotovu A. Bušmin otvoreno kaže: »Ne smemo se više u metodološkom pogledu ograničiti na uobičajene pravce« (*O kriterijah točnosti v literaturovedenii*, *Russkaja literatura*, 1969, 1).

¹² Kao potkrepljenje ovom približavanju navodim obimne osvrte sledećih autora: G. M. Vajda, *Phenomenology and Literary Criticism*, *Literature and its Interpretation* (izd. L. Nyíró), Budapest 1979, s. 165—230; T. Benett, *Formalism and Marxism*, 1979, i B. Waltenfels i A. Pažanin, *Phänomenologie und Marxismus*, I—IV, 1979. No ukoliko je verovati M. Landmanu (M. Landmann), do uspostavljanja mosta između fenomenologije i marksizma (Brückenschlag) došlo je upravo u Jugoslaviji (v. *Rezeption und Literaturgeschichte*, Umjetnost riječi, 1977, izvanredan svezak).

govorio je Husserl, uvek je svest o nečemu, ona je intencionalna, usmerena na nešto, na neki predmet. Fenomeni su refleksije naše svesti, signali, oni nam ukazuju na predmete koji se konstituišu u našoj svesti. Valja se u potpunosti sasrediti na ove predmete, odbaciti u toku analize (fenomenološke redukcije) sve što ne ulazi u njih i nastojati da im se otkrije suština (eidos). Jedan od Husserlovih učenika, V. Konrad, preneo je Husserlova razmišljanja u sferu umetnosti i postao na taj način osnivač fenomenološke estetike.¹³ U strukturi naše svesti, kaže Konrad, umetničko delo nije onaj individualni objekt prirode, nešto konkretno, nešto čemu bi se mogla pripisati realna egzistencija, već je to isključivo 'estetski predmet', pa ovaj predmet zatim ispituje u muzici, u unutrašnjoj arhitekturi i u poeziji. U poeziji, smatra Konrad, estetski predmet nastaje iz odnosa između reči i onoga što je specifično poetsko u toj reči. U procesu čitanja konkretizujemo estetski predmet, iz niza fenomena; ono je jedinstvo estetskih fenomena.

Ovu misao prihvata i potom razrađuje drugi učenik Husserlov, upravo R. Ingarden. Delo se konkretizuje iz sazvučja četiri sloja: zvučanja, značenja, predmetnosti (što znači ne samo likova i stvari već i uzajamnih odnosa među njima, pa prema tome i radnje u celini) i shematizovanih aspekata — naime, kako je predmetni svet dat uvek samo u nekim aspektima, čitalac iz rezervoara aspekata kojima raspolaže a koje shematizovane čuva u svom sećanju dopunjuje aspekte koje je izneo pisac ili pesnik, s tim što u tom pogledu strukture aspekata u delu dopuštaju izvesna diferenciranja u njihovoj aktualizaciji (pojava koju Ingarden zove opalizacija), ali pisac ili pesnik ipak u tom procesu aktualizacije usmerava čitaocu svest, konstituisanje predmeta u njoj. No ovaj se konstituiše jedino u slučaju ako se sva četiri sloja harmonijski uklapaju, i tada se i kao ideja i kao estetska suština javlja kvalitet tragičnog, komičnog, idiličnog, grotesknog i sl., što Ingarden zove 'metafizički kvalitet' tog dela. Već i najmanji nesklad u procesu konstituisanja estetskog predmeta u našoj svesti, na primer neki dijalog koji ne bi odgovarao likovima, u potpunosti bi mogao da poruši ovaj sklad; estetski predmet se tada raspada.

Polazeći od ovakve koncepcije otvarale su se široke mogućnosti kako za ocenu funkcije pojedinog fenomena — nekog izraza, neke rime ili skupine glasova na primer, određenih aspekata u gradnji likova i sl. — tako i unutrašnje koherentnosti dela kao celine. Pozivajući se neposredno na Ingardena, G. Miler razmišlja o vremenskoj strukturi estetskog predmeta u našoj svesti razlikujući pri tome vreme pripovedanja (Erzählzeit) od vremena o kome se pripoveda (erzählte Zeit) i od doživljenog vremena (erlebte Zeit).¹⁴ Ne pozivajući se na Ingardena a ipak u potpunosti po ugledu na njega, V. Kajzer razrađuje aparature za također četveroslojnu predstavu u književnom delu, koje se ostvaruje kao polifonija estetskih vrednosnih kvaliteta.¹⁵ Kajzer je u Getingenu postao središte posebne interpretatorske škole (Göttinger Schu-

¹³ W. Conrad, *Der ästhetische Gegenstand. Eine phänomenologische Studie*, Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft, 1908, III, s. 71—118; 469—511, i: 1909, IV, s. 400—455.

¹⁴ G. Müller, *Über das Zeitgerüst des Erzählens*, Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte, 1950, s. 1—31.

¹⁵ W. Kayser, *Das sprachliche Kunstwerk*, 1949, ¹²1967. Kajzer razlikuje sledeće slojeve: 1) sadržinu (gradnju, motiv, lajtmotiv, fabulu); 2) osnovne pojmove stiha; 3) jezičke oblike (zvučanje, sloj reči, retoričke figure, sintaktičke oblike i nadreče-

le), koja je primenjivala metod vezan isključivo za delo izdvajajući ga iz svih njegovih istorijskih i društvenih povezanosti (werkimmanente Methode), za što je, također ne pominjući Ingardena, prve primere dao H. O. Burger u zborniku *Gedicht und Gedanke*, objavljenom za vreme rata, 1942, u kome između ostalih B. Cizarc (B. Cysarz) daje analizu estetske vrednosti pojedinih glasova u nekim pesmama.

Ovim bi ujedno bile i ocrtane granice fenomenološkog pristupa, pa ga u tom obimu kao poseban metod ističe i M. Maren-Grizebah (M. Maren-Griesebach, *Methoden der Literaturwissenschaft*, 1970) i u tim okvirima opisan je i u našem priručniku *Moderna tumačenja književnosti*, 1981 (ur. M. Đurđević, N. Koljević i dr.), gde je taj metod obradio Z. Lešić (*U potrazi za suštinama. Fenomenološki pristup književnom delu*, s. 135—164).

Interpretacije E. Štajgera i M. Hajdegera svakako bi trebalo izdvojiti iz pristupa shvaćenog na ovaj način i u ovim granicama. Štajger u predgovoru delu *Die Zeit als Einbildungskraft des Dichters*, 1939, i također značajnoj raspravi *Grundbegriffe der Poetik*, 1946, pominje fenomenologiju, a Hajdeger je bio Huserlov đak, no reč je već o delima koja treba da potkrepe misaoni sistem egzistencijalističke filozofije, pa je otuda mnogo opravdanije govoriti o ontološkoj fenomenologiji koju valja razlikovati od fundamentalne fenomenologije ili, ukratko, o drugom talasu fenomenologije, no u metodološkom pogledu ovaj bezuslovno treba odvojiti od prvog talasa.

Ipak, u stručnoj literaturi termin se još uvek veoma široko koristi. Pod nazivom fenomenoloških istraživanja deluje, na primer, i Ženevska škola, a koja obuhvata nekoliko veoma značajnih predstavnika: Rišara (J. P. Richard), Pulea (G. Poulet), Starobinskog (J. Starobinski) i dr.¹⁶ Ovi za svoj pristup smatraju da je fenomenološki zato što glavnu inspiraciju crpe od Huserla, ali su zapravo više pod uplivom Sartrovim i Bašlara (G. Bachelard). U književnosti oni vide proces svesti, a tumačenje i interpretaciju kao nastavak i razvoj toga procesa. Također i američki teoretičari književnosti koji se oslanjaju na Ženevsku školu smatraju za sebe da su fenomenolozi. U tom smislu N. Oksenhendler je shvatanja Ženevske škole o književnosti, koja označava kao fenomenološka, isticao nasuprot ontološkoj usmerenosti Dž. K. Ransoma, jednog od glavnih predstavnika njukritisizma.¹⁷ Književnost nije neka zbirka dela već proces koji se neprekidno obnavlja i potrebno je da se život dela shvati iz čitaočeve svesti jer jedino tamo ono i postoji, smatra Oksenhendler. Interpretatorova svest treba da se susretne sa svešću koja je sadržana u delu. Prodirući na taj način do subjektivnog izvorišta dela, interpretator postaje njegov satvorac.

Bliska fenomenološkoj zamisli je također anglosaksonska škola 'close reading', srodna francuskom pravcu 'explication de textes'. Polazište je u ovom slučaju postavka da je književnost oblik svesti, te da treba otkrivati tipične

ničke tvorevine) i 4) kompoziciju (u lirici, epici i drami). Pojmovne kategorije, znači, povezuju se sa fenomenološkim sadržajima svesti, a polifonija estetskih vrednosnih kvaliteta ostvaruje se kao sinteza, kao lirski, epski i dramatski proces (Vorgang).

¹⁶ O toj temi v. zbornik *Modern French Criticism*, izd. J. K. Simon, 1972, sa pri-lozima kojima su autori Velek, Šampini (Champigny), Džemson (Jameson), De Man i Miler (J. H. Miller), a posebno prikaza S. Lavala (Lawall, *Critics of Consciousness. The Existential Structure of Literature*, 1968).

¹⁷ N. Oxenhandler, *Ontological Criticism in America and France*, *Modern Language Review*, 1960, LV, s. 17—25.

oblike mišljenja zaodenuite u jezičke izraze iz kojih bi se dao razabrati intencionalni organizacioni princip nekog dela, korelacija između jezičko-stilističkog sloja znakova i odgovarajućih značenja. A koliko je u ovom pogledu, ako se ne držimo nekih jasnih granica, pojam fenomenološke metode rastegljiv pokazuju istraživanja E. D. Hirša.¹⁸ On također polazi od Huserla tvrdeći da autorov intendirani smisao (meaning) može biti objektivno zahvaćen kroz jezički izraz i da jedino u pogledu značenja (significance) mogu postojati razne ocene.

Koliko se široko shvata fenomenologija u američkoj nauci o književnosti pokazuje D. Haliberton u predgovoru svoje knjige o E. A. Pou.¹⁹ Haliberton nastoji da Huserlove podsticaje i razradu Huserlovih ideja od strane onih fenomenologa koji su posle 1933. godine emigrirali u Sjedinjene Države objedini sa novim tokovima koji su se razvili u Evropi. Među emigrantima su tada bili Feliks i Fric Kaufman (Kaufmann), M. Gajger (Geiger), A. Šic (Schütz) i A. Gurvič (Gurwitsch), koji su potom u Americi dali značajne radove, Šic na primer iz oblasti svakodnevnog životnog sveta a Gurvič o intencionalitetu kao teoriji polja svesti. A od evropskih naučnika za Halibertona najznačajniji je Ingarden i uz njega još L. Špicer (Spitzer), ali on ukazuje i na doprinos ruskih formalista, te se njegov model sastoji zapravo u otkrivanju intencionalnih akata iz kojih je nastalo delo i iz stilističke analize toga dela. Kao i predstavnici Ženevske škole, i Haliberton je mišljenja da naučnik i interpretator pošto je prodro u intencionalnost koja počiva u osnovi nekog dela, tom delu zapravo pridružuje novo ostvarenje koje mu je po vrsti srodno. Na ovom mestu kritičari fenomenolozi koji polaze od struktura svesti dodiruju se, znači, sa predstavnicima strukturalističke kritike kod Francuza (Nouvelle critique), koji ne prave neku principijelnu razliku između literarnog, interpretirajućeg i teorijskog teksta.

Zato ćemo najbolje učiniti da se, kao što smo i kod Nemaca fenomenološki pristup sveli na G. Milera i V. Kajzera, i u slučaju Amerikanaca ograničimo na Velekovo preuzimanje Ingardenovog modela slojeva (intrinsic approach), a sve ostalo prepustimo razmatranju prisustva i delovanja fenomenoloških inspiracija. Velek govori o pet slojeva: o sloju zvučanja i značenja kao i Ingarden, no umesto o sloju predmetnosti on razlikuje sloj slika i metafora, pa kao četvrti sloj onaj posebni svet pesništva izražen u simbolima i u sistemu simbola, i — kao peti sloj — posebne probleme vezane za način iskaza i za tehniku literarnog stvaralaštva. Preko ovih pet slojeva pokušava da prodre do suštine književnih rodova obrađujući pre svega za njega bitni problem nauke o književnosti, problem vrednovanja.

No postavlja se, naravno, u takvim okvirima i pitanje odnosa između fenomenologije i ruskog formalizma, u kome je ključna figura G. Špet. V. Erlih, poznati istoričar ruskog formalizma, ističe da je Huserlov uticaj bio važan faktor koji se snažno odrazio na artikulisanje onog načina mišljenja kod mlađe generacije ruskih filologa iz kojeg će potom izrasti njihova dalekosežna varijanta formalizma.²⁰ No sva ova razmatranja moraju ostati predmet šire komparativne metodološke studije, koja će svestranije osvetliti odnose između ruskih formalista, Ingardena i Kajzera, između 'close reading' i 'explication

¹⁸ E. D. Hirsch, *Validity in Interpretation*, 1967.

¹⁹ D. Halliburton, *Edgar Allan Poe. A Phenomenological View*, 1973.

²⁰ V. Erlich, *Russischer Formalismus*, 1964, s. 189.

de textes', a s druge strane ovu povezanost razgraničiti u odnosu kako na njukritisizam tako i, uopšte, na onaj drugi, ontološki talas fenomenologije.²¹

Fenomenološka apsolutizacija književnog dela, njegovo izdvajanje iz svih istorijskih i društvenih povezanosti, te isključivo svodenje na strukture čitačeve svesti učinili su da su, kao protivteža, u nauku o književnosti snažno prodrli pogledi vezani isključivo za društvenu relevantnost literature i za istorijsku funkciju literarnih pojava, pa je izgledalo da je i fenomenologija kao pristup književnosti u potpunosti prevaziđena.

No situacija koju fenomenologija danas ponovo zauzima u nauci o književnosti upravo je rezultat intenzivnog raspravljanja sa njom, usmerenog na to da se dokaže njena isključivost na subjektivni iskaz i njena ahistoričnost. Ovo raspravljanje otpočelo je sa prigovorima upućenim na račun pre svega četvrtog sloja u Ingardenovom modelu o književnom delu kao estetskom predmetu. Zar je moguće, glasilo je opravdan prigovor, da je čitalac koji aktualizira estetski predmet u svojoj svesti uvek onaj isti, nepromenjivi, stalna konstanta. Pa ukoliko Rifater još prihvata mogućnost postojanja određenog prototipa čitaoca (archilecteur) kao inkarnaciju mnoštva čitalačkih reakcija na neki tekst a prototip lektire (archilecture) kao neku vrstu statičkog proseka svih mogućih lektira, u prošlosti i sadašnjih,²² H. Vajnrh zamišlja istoriju književnosti kao prikazivanje dijaloga koji su čitaoci vodili sa delom u raznim periodima prošlosti, pa otuda izvlači tipologiju čitalaca i njihovih uloga (Leserrolle) kao i predstavu piščevu u svojim čitaocima,²³ koje V. Izer vidi sadržane u delu, pa je i akt čitanja za njega uslovljen tekstem a ne zavisi od tipologije čitalaca,²⁴ dok S. E. Fiš svaku objektivnost teksta smatra kao iluziju, već je čitalac taj koji kompetentno odlučuje o literarnom kvalitetu svakog dela.²⁵ No Izer u drugom svom delu u tom traganju za novom čitačevom ulogom nedvosmisleno ponovo nadovezuje na fenomenologiju, na Ingardena govoreći o neodređenostima u književnom delu, o mogućnostima opalizacije, kako kaže Ingarden, i po Izeru ovakve neodređenosti deluju upravo na čitaoca kao poziv da u svojoj svesti strukturira tekst, a iz toga i proizilazi estetski učinak. Iz svih ovih pokušaja, međutim, valja izdvojiti koncepcije H. R. Jausa, izloženih u njegovom pristupnom predavanju u Konstancu, u kome je nastojao da istorijski konkretizuje čitačevu ulogu.²⁶ Čitalac je sada šire zahvaćen kao čitalačka publika sa njenim vrednosnim merilima oivičenim horizontom iz kojega se razvijaju i pisci, koji svojim delom proširuju taj horizont, da bi iz njega stasali novi pisci, pa je upravo reč o dijalektičkom procesu. Uz autora i delo čitalačka publika je treći element, stvaralačka snaga, energija u razvoju književnosti.

²¹ Izvestan pokušaj u pravcu ovakvog komparativnog posmatranja, no priznajem još posve nedovoljnog, preuzeo sam u dva navrata: *Das Suchen nach der Poetizität der dichterischen Sprache. Russischer Formalismus, New Criticism und Phänomenologie*, *Phänomenologie und Literaturwissenschaft*, 1975, s. 51–62; *O uporednoj metodologiji*, Uvod u uporedno proučavanje književnosti, 1984, s. 145–153.

²² M. Riffaterre, *Describing Poetic Structures. Two Approaches to Baudelaire's Les chats*, Yale French Studies, 1966, 36–37.

²³ H. Weinrich, *Für eine Literaturgeschichte des Lesers*, 1967.

²⁴ W. Izer, *Der implizite Leser. Kommunikationsformen des Romans von Bunyan bis Beckett*, 1972.

²⁵ St. E. Fisch, *Literature in the Reader: Affective Stilistics*, New Literary History, 1970, 1, s. 146.

²⁶ H. R. Jaus, *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*, 1967.

U svim tim razmišljanjima prisutna su saznanja fenomenologije, perspektive koje je ona otvorila, a ovo je slučaj uopšte i sa najaktuelnijim metodološkim nastojanjima. Ukoliko bismo ova nastojanja u najkraćim crtama prikazali, njihov tok bi otprilike izgledao ovako: postavši posle drugog svetskog rata disciplina par excellence među društvenim naukama, lingvistika je usmerila i razvoj nauke o književnosti; i književno delo je pre svega tekst, rečeno je sada, koji na poseban način ostvaruje svoju koherentnost, svoju ukupnu organizovanost, koju su Englezi počeli da označuju kao 'connected speech', a Francuzi kao 'discours', i svaki takav tekst kao jedinstvo smisla počiva u nekom kontekstu.

Za ovu marginalnu razvojnu liniju metodološke misli vezuje se ceo splet naučnih ideja i hipoteza. Ukoliko se pri tome raspravljalo o problemima stila i metaforike, na primer, ova raspravljanja su se možda još kretala u okvirima lingvistike, no ove okvire već je prevazilazila retorika, koja se sada ponovo vratila na svoju poziciju između gramatike i dijalektike i počela osećati ne samo kao veština besedništva već i kao osnovni oblik svakog diskurza koji se uzdiže iznad gramatički korektnog ustrojstva teksta. A oslanjajući se na lingvistiku, i strukturalizam je književno delo mogao smatrati kao celovitu strukturu u kojoj je svaki detalj kao mikrostruktura upravo onakav kakav je zahvaljujući isključivo mestu koje zauzima u sklopu književnog dela kao strukture. A mikrostrukture obrazuju makrostrukture unutar teksta, veće jezički realizovane celine, kompoziciju fabule, prepletenost epizoda, likove i konstelaciju likova.

No tekst kao struktura ujedno je i sistem, on se kreće u širim, obuhvatnijim sistemima, on nije nešto slučajno već počiva u dijahroniji i sinhroniji sistema književnih rodova i pokreta, neke epohe, svoje nacionalne književnosti i svetske literature u celini. A teorija sistema povezuje posmatranje književnog dela kako sa teorijom informacija i teorijom komunikacija tako i sa semiotikom u najširem smislu. Ali istraživanje teksta otvorilo je put i psihologiji pa i psihoanalizi. Jer u dubini svakog teksta počiva neki arhetekst koji ukazuje na piščevu podsvest, na prvi nagoveštaj toga teksta kao fenotekst, kao nejasnu asocijaciju pojedinih fenomena, i iz tog fenoteksta se potom rađa genotekst, kao prvo jasnije oblikovanje i rodovske pripadnosti toga teksta. No u tekstu može se razlikovati i intertekst, koji određene elemente u tekstu povezuje sa kontekstom, jer svaki tekst je celovitost u obuhvatnijem društvenom i kulturnom sistemu, u njemu se ogleda i mentalitet i ideologija, postojeće javno mnjenje i ona vladajuća struktura koja je usmeravala književnost.

No upravo zbog toga što je lingvistika znala da pristupi književnom delu i analitičko-matematičkim metodama, u sadašnjem trenutku veoma je prisutna i hermenutika, a nasuprot svim postavkama o relativnosti svih pojava o književnosti, danas se ponovo javlja pomisao da u celokupnom tom literarnom procesu postoji nešto što je ipak stalno i nepromenjivo, što počiva u biti ljudskog postojanja kao antropološka konstanta.

Kako u toliku kompleksnost locirati fenomenologiju, po sebi širok, razuden pristup, koji je u nekim svojim pojavnim oblicima prevaziđen a mnogim svojim inspiracijama i te kako prisutan?

Pokušao bih na ovo pitanje da odgovorim u nekoliko tačaka.

Pre svega čini mi se da je sadašnji metodološki trenutak zahvaćen naročito od dva autora. U. Eko (Eco) je svojim razmatranjima pod naslovom *Opera aperta*, 1962, dao fundamentalnu postavku da je književno delo otvorena struktura koja sa svakom novom interpretacijom može promeniti i svoj smisao, a J. Lotman je analizom *Struktura hudožestvennog teksta*, 1970, utanačio isto toliko značajno usmerenje za svaki pristup literarnim pojavama: postoji tekst jednom za svagda fiksiran, a postoji delo kao aktualizacija teksta, koje se menja od aktualizacije do aktualizacije. Za tematiku fiksiranja teksta osnovni problem ostaje intencionalnost, za aktualizaciju teksta — problem opalizacije.

Posebno značajno ostaje fenomenološko usmeravanje na svest, na refleksiju svesti, pa otuda i na kolektivnu svest. Delo se gradi u individualnoj svesti, no ono se konstituiše i u kolektivnoj svesti.

Ponajviše, međutim, fenomenologija se ponovo potvrđuje u svojoj skepsi prema isključivoj relativnosti svih pojava. Ingarden je isticao da posmatrač igra aktivnu ulogu u konstituisanju estetskog objekta i, prema tome, indirektno i u konstituisanju estetskih vrednosti. Da je u tom indirektnom priznanju o konstituisanju estetskih vrednosti po sebi sadržan izvestan relacionizam, u to nije ulazio. Ali zato sada ponovo dobija u značaju njegovo mišljenje, a time i fenomenologije uopšte, da vrednosti ipak mora da su u objektu koji se posmatra, pa su zato i transcendentne u odnosu na posmatrača. Najbolja ocena za sadašnji metodološki trenutak biće, prema tome, da postoji snažna uzajamna asimilacija pojedinih pristupa, među kojima fenomenološka misao zauzima značajno mesto. Jedino uz pomoć fenomenološke analize možemo se sa izvesnom sigurnošću približiti naučnom poimanju estetskih vrednosti i objasniti zbog čega neki sudovi o tim vrednostima ipak traju, što se ogleda u dugovečnom i upravo večnom poštovanju nekih remek-dela u istoriji svetske književnosti. U metodološkom pogledu, međutim, u celom ovom kompleksu valja razlikovati između striktno ograničenog fenomenološkog pristupa književnom delu kao estetskom predmetu, slojevito strukturiranom u našoj svesti²⁷ i onih mnogobrojnih fenomenoloških inspiracija prisutnih uopšte u svim onim širokim razmatranjima o susretima naše svesti sa istinskim svetom života (Lebenswelt) i prisutnih također u razmišljanjima o našoj svesti kao jedinoj mogućnosti registrovanja našeg ontološkog statusa.

²⁷ U tom smislu fenomenološki metod se sa puno razloga može ograničiti na Ingardena, kako ovo čini H. Markjevič (H. Markiewicz, *Twórczość Romana Ingardena*. Wydanie specjalne »Studiów filozoficznych«, Warszawa 1972, s. 307—322). Markjevič Ingardenov doprinos metodološkoj misli definiše rečima: »Ingarden otvara teoretičarima književnosti pogled — a to se bez daljeg može videti — za celu kompleksnost ontoloških i semantičkih relacija, za kompleksnost koja od tankih slojeva mastila ili grafita, pa i od vibrirajućih vazдушnih čestica odvodi do tankih sastavnih delova literarnog dela kakvi su njegovi likovi, njegova fabula, ideja; on im predočava koliko akata saznanja poslu vičan recipijent treba da obavi da bi konstituisao delo u svojoj svesti i koliko je konačno teško da se svi takvi akti realizuju nesmanjenom pažnjom i aktivnošću« (s. 314).

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser geht vorerst von seiner persönlichen Begegnung mit den Gedanken Husserls aus, die noch in die Zeit vor dem Krieg zurückreicht, als Husserls Werk *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie* schon nicht mehr in Deutschland erscheinen konnte, sondern 1957 in Jugoslawien veröffentlicht wurde. Im gleichen Jahr erschien in Belgrad auch die Dissertation einer Husserl-Schülerin, Zagorka Mičić, in serbokroatischer Übersetzung über Husserls Gedankenwelt und im darauffolgenden Jahr wird in der führenden serbischen Literaturzeitschrift »Srpski književni glasnik« zu Husserls Phänomenologie Stellung genommen (Selesković). Nach dem Kriege wurde die phänomenologische Ästhetik vor allem durch die Arbeiten von Milan Damjanović einem interessierten Leserkreis vorgestellt. Der Verfasser grenzt daraufhin die Husserlsche Phänomenologie in ihren Auswirkungen auf die Literaturbetrachtung von den Auffassungen Heideggers und Staigers ab und weist auf seine Arbeiten hin, die sich ausschließlich in einem solchen Rahmen bewegen, der durch die Vorstellung Ingardens vom literarischen Werk als ästhetischen Gegenstand in einer vierschichtigen harmonischen Gegebenheit umrissen wird. In einer solchen Abgrenzung erkennt er die phänomenologischen Anregungen vor allem in den Betrachtungen Günter Müllers und Wolfgang Kayzers, weist aber zugleich darauf hin daß dadurch gerade aus der Auseinandersetzung mit der vierten Schicht des phänomenologischen Modells — der Schicht der schematischen Ansichten bzw. der Assoziationen des Lesers — der Ausbruch aus dem Autonomiedenken von Kunstwerken zu einer neuen geschichtlichen Betrachtung in der Methodologie der Literaturwissenschaft gefunden werden konnte. Eingehend befaßt sich der Verfasser nun mit den Inspirationen, die das phänomenologische Denken der Rezeptionsästhetik (Jauss) und damit auch anderen ähnlichen gegenwärtigen Bemühungen in der deutschen Literaturwissenschaft gegeben hat. In der französischen Literaturkritik verfolgt er die Verflechtungen phänomenologischer Anregungen mit der dort herrschenden starken Hinwendung zur Psychoanalyse (Mauron, Starobinski) und im Umkreis der angelsächsischen methodologischen Bemühungen sieht er die Präsenz der Phänomenologie in dem so intensiv vorhandenem Suchen nach einer Definition der Werte (values), wobei er auf die bestehenden Überblicke hinweist (Hirsch, Oxenhandler). Auch in der sowjetischen Literaturwissenschaft meint der Verfasser, den Durchbruch zu einem auch phänomenologisch inspirierten Denken nachvollziehen zu können. Im Unterschied zu den erbitterten Angriffen von Lukács auf Husserl geht Bahtin von einer polyphonen Struktur des literarischen Werkes aus und auch in dieser Hinsicht zeichnet sich ein erkennbarer Weg von Košinov über Fridlender zu Bušmin ab. Eine eingehendere Erhellung der vielseitigen Verflechtungen phänomenologischer Inspirationen im methodologischen Denken der Gegenwart müßte nach Auffassung des Verfassers ein vorwiegendes Anliegen im weiteren Ausbau einer Vergleichenden Methodenlehre im Rahmen der Komparatistik sein.

ŽUPANČIČEV ESEJ O SLOVENSTVU IN NJEGA ODMEVI

Župančičevo svojevrstno razmerje do slovenstva se je pokazalo predvsem v eseju *Adamič in slovenstvo* (1932). Ta esej je sprožil številne in raznovrstne odmeve v časnikih, revijah in organizacijah. Pesnik sam ga je nameraval pojasniti in dopolniti z dodatnimi članki, zbranimi v posebno knjigo. Kakor pa so bili njegovi teoretični pogledi na slovenski jezik deloma vprašljivi in nesprijemljivi, tako je bila njegova jezikovna praksa, bodisi izvirna bodisi prevajalska, vseskozi pozitivna, pritrilna, tvorna in mojstrska.

Oton Župančič's unorthodox attitude towards the question of Slovene national identity was set out most clearly in his essay *Adamič in slovenstvo* (1932). The essay set off numerous and differing reactions in several newspapers, magazines, and organizations. The poet himself was planning to explain and complement his essay by additional articles to be collected into a book. His theoretical view of the Slovene language may have been partly dubious and unacceptable, but his linguistic practice, whether that of an author or that of a translator, was throughout positive, affirmative, creative, and masterful.

Pesnik je začel vidneje opredeljevati svoje poglede na narodnost in jezik v času pred nastankom prve skupne države. Tako 1914. leta za pokojnim beograjskim prof. Jovanom Skerličem sprejema misel, da so Srbi in Hrvati en narod.¹ Ob Domjaničevi kajkavski liriki pa se 1917 navdušuje za jezikovno zedinjenje Hrvatov in Slovencev.²

Dne 18. novembra 1918 so v kulturnem odseku narodnega sveta sestavili osnutek izjave za slovensko jezikovno-kulturno avtonomijo v skupni jugoslovanski državi, ki ni izključeval »organske asimilacije« v daljni prihodnosti. Izidor Cankar je izjavo zatem nekoliko odločneje prestiliziral, vendar jo je pesnik kot predsednik odseka na predlog liberalne manjšine prepovedal objaviti. Pač pa je sopodpisal izjavo liberalnih duševnih delavcev v Slovenskem narodu 23. novembra, ki se izreka za takojšnje politično združenje države SHS s Srbijo, opušča pa sleherno besedo o kulturni avtonomiji Slovencev.³

Ko se je 1921. leta pripravljala prva jugoslovanska ustava, so naši javni delavci znova sestavili izjavo za slovensko kulturno avtonomijo in jo priobčili v februarški številki Naših zapiskov. Prof. Ivan Prijatelj je dvakrat obiskal pesnika, da bi ga pridobil za podpis, a mu ni uspelo, čeprav je bila izjava tudi tokrat formulirana politično konstruktivno.⁴

¹ Jovan Skerlić, Sn 1914, 157 (nekrolog).

² Kajkavske pesmi med Hrvati. LZ 1917, 329.

³ Dušan Kermavner, Pobude za slovensko kulturno avtonomijo novembra 1918, Zavržena resolucija kulturnih delavcev. Delo 21. XII. 1968, 20.

⁴ Fran Erjavec, Avtonomistična izjava slov. kulturnih delavcev leta 1921, (Iz spominov). Zgodovinski zbornik, Buenos Aires 1959, 168 sl.

Da je odklonil podpis na avtonomističnih izjavah 1918 in 1921, je javnost pesniku očitno zamerila. To se je izrazilo 1928 ob njegovi petdesetletnici,⁵ nezaupanje javnosti pa je po vsej podobi ostalo živo tudi po tej.

*

Da se je pojmovanje slovenstva v začetku tridesetih let pri večini slovenskih kulturnikov radikaliziralo, je bilo več zunanjih vzrokov: z nastopom Aleksandrove diktature 6. januarja 1929 se je v državi še huje kot prej prizadeval uveljaviti jezikovno-kulturni unitarizem; jeseni tega leta so Belo krajino priključili Savski banovini, tj. Zagrebu (še le poleti 1931 so jo vrnili Dravski banovini, Sloveniji); že skoraj desetletje smo Slovenci čutili neposredni in posredni pritisk italijanskega fašizma, prav tedaj pa je začel vzdigovati glavo in nas ogrožati še nemški nacizem.

Samoobrambne reakcije na vse to med našimi razumniki so bile naravne in nujne. Ob koncu aprila 1932 je pri Tiskovni zadrugi kot prvi zvezek zbirke Slovenske poti izšla knjiga Josipa Vidmarja *Kulturni problem slovenstva*. Avtor pušča v nemar gospodarska in se osredinja na duhovna vprašanja, razpravlja o narodovem značaju in njegovi kulturi. Odklanja nove poskuse jezikovnega spajanja s srbohrvaščino in se strinja s Cankarjem glede kulturnih razlik med našimi narodi (str. 65, 72). Poudarja misel, da so lahko tudi številčno majhni narodi nosilci za človeštvo pomembne kulture. Svojemu jeziku moramo ostati zvesti tudi zaradi rojakov za mejami, ki bi bili sicer obsojeni na pogin.

Sredi maja je prišel na obisk v domovino pisatelj Louis Adamič z ženo Stello; sprva se je mudil v Sloveniji, nato drugod po Jugoslaviji, vsega okrog deset mesecev. Na večerjo so ga zaporedoma vabili Mile Klopčič, Juš Kozak, Župančič in Albrecht, Adamič sam pa je pripravil slovenskim kulturnikom srečanje in pogostitev na svojem domu v Prapročah pri Grosupljem.⁶

Proti koncu junija 1932 je izšla »vidovdanska« številka Jutra, 7. in 8. stran sta v celoti odmerjeni prečemu jezikovno-kulturnemu vprašanju. Medtem ko je članek Slovenstvo in jugoslovenstvo napisan dosti objektivno in pomirljivo, je ocena Vidmarjeve knjige podana z afektom: slovenstvo nikakor ni ogroženo, težnja po jezikovnem »zbližanju« je naravna, Vidmar zmotno povečuje vlogo malih narodov, naš narod ni samozavesten in odporen.

Ljubljanski zvon je prek vsega leta prinašal prispevke o Ameriki, posebej pa so ji posvetili avgustovo številko. Zlasti veliko je revija objavila prevedenega Adamiča, avgustova številka med drugim že njegove vtise z obiska Američan v svoji stari domovini. V tej številki bi bil moral iziti tudi Župančičev esej Adamič in slovenstvo. Pesnik je sicer 13. julija sporočil Adamiču, da ga bo v nekaj dneh dokončal; v resnici je bil nared, kakor je razvidno iz pisma Jušu Kozaku, šele pred 13. avgustom.⁷

⁵ Gl. uvodnik Ob 50-letnici Otona Župančiča, Slovenec 22. I. 1928, in poročilo Proslava Župančičeve 50-letnice, prav tam 24. I. 1928 (Lončarjev nagovor pesnika na slovesnosti v Drami dopoldne).

⁶ *Francé Adamič*, Oton Župančič med nami. Zbornik občine Grosuplje 1978, 205 do 213.

⁷ Skoraj vsa pisma, ki jih navajamo v naši razpravi, so ohranjena v Župančičevi zapuščini.

V času od 4. marca do 14. julija 1932 sta si Adamič in Župančič izmenjala nekaj pisem v angleščini oziroma slovenščini.⁸ Pesnik v pismu 27. ali 28. junija navdušen izjavlja, da je Adamič v romanu *Smeh v džungli* izoblikoval novo pojmovanje slovenstva, neobremenjeno z našimi predsodki, in da bo o tem pisal v Ljubljanskem zvonu. V avgustu sta si poslala nekaj pisem tudi pesnik in Juš Kozak, urednik zbirke *Slovenske poti*. Tako Župančič v pismih z dne 13. ter med 14. in 26. avgustom temu prijatelju sporoča, da je njegovo gledanje na slovenstvo drugačno od splošnega, in mu ob enem obljublja, da bo za zbirko napisal vrsto esejev o tem vprašanju. Tudi mariborskega zdravnika Černiča 21. avgusta obvešča, da bo pisal »o slovenskih stvareh v svojem smislu« in da bo to »belokranjska niansa slovenstva, ki se kolikor toliko loči od običajne kranjske«; tudi temu prijatelju in belokranjskemu rojaku nakazuje knjigo esejev o tem vprašanju. Iz istega časa bo najbrž tudi pesnikovo pismo ministru Albertu Kramerju s podobno izjavo: »Jaz sem pokazal in bom pokazal svoje mišljenje in čutenje o slovenstvu in jugoslovanstvu, svoje razmerje do Hrvatov in Srbov — ki je kot duševni fakt v Beli krajini rojenega slovenskega pisatelja čisto posebno, a tudi je.«

Spričo povsem na novo in močno osebno zastavljene problematike ter spričo pretehtanega in skrbnega oblikovanja eseja *Adamič in slovenstvo* je razumljivo, da je le-ta nastajal sorazmerno počasi — ohranjeni sta dve popolni verziji koncepta in dokončni rokopis — in da ni mogel iziti v avgustovi ameriški, temveč šele v septembrski številki Ljubljanskega zvona. Kateri so najbolj opazni pesnikovi idejni poudarki v tem njegovem osrednjem spisu o slovenstvu? Kot nasprotje doktrinarno utesnjujočemu, emravemu in hkrati megalomanskemu slovenstvu, kakor ga po Župančičevi sodbi razodevajo rojaki v domovini, posebno »budni stražarji« med kulturniki, postavlja tip širokega, vedrega in stvarnega slovenstva, kakor ga je odkril v obeh Amerikancih, ki sta ga obiskala, v pisatelju Adamiču in sorodniku Nacetu Župančiču. Adamič se je v tujini po zgledu rojakov priseljencev nezavedno, torej brez osebne krivde oprijel angleščine in v njej tudi ustvarja, kljub temu pa še vedno nehote izpoveduje neko notranje slovenstvo, ki ni vezano na jezik in je tako rekoč neizgubljivo. Po očetovem gospodarskem polomu v Dragatušu so tudi Župančičevi premišljevali, ali se ne bi izselili v Ameriko, kakor je bilo storilo že pet materinih sestrá, ali se morda preselili v Bosno, domnevno domovino materinih prednikov; in kaj bi se v tem primeru zgodilo z njim, bi še ostal slovenski pesnik? V prvi objavi je esej vseboval tudi misel, da za politično mladi slovenski narod, ki je komaj prišel v narodno državo, ni primeren spenglerjanski pesimizem, ki je izraz v prvi svetovni vojni poraženega in s Hitlerjem se obnavljajočega nemškega militarizma. Končno se pesnik v eseju zavzema za naše drugačno razmerje do Srbov in Hrvatov ter do neslovenskih kulturnikov med nami, kakršna sta bila režiserja Rus Putjata ali Hrvat Gavella, pri čemer meri predvsem na Vidmarja.

Nekatere od navedenih Župančičevih tez so bile brez dvoma pravilne (zavzemanje za neutensjujoče, stvarno in vedro slovenstvo, odklonitev Spenglerjevega pesimizma), druge so bile premalo jasno formulirane (ali je bilo pesniku žal, da ni bil šel po Adamičevi poti?), tretje hudo vprašljive oziroma kar nesprijemljive (trditev o samozadostnosti »notranjega slovenstva«). Očit-

⁸ Avtor te razprave jih je objavil v Zborniku občine Grosuplje 1984, 85–98.

no je bilo tudi, da je Župančič te svoje mestoma preohlapne poglede na slovenstvo objavil v notranje- in zunanjepolitično vse prej kot primernem času. Zato je razumljivo, da je njegov esej sprožil številne in močne odmeve, pritrjujoče in zlasti odklanjajoče. Na drugi strani pa se pesnikovo s svetovljanstvom in jugoslovanstvom obarvano slovenstvo da lepo razumeti iz naslednjih njegovih življenjskih dejstev: dolga leta, od 1896 do 1910, je skoraj strnjeno živel in se izraževal širom po Evropi; v materinem sorodstvu, med belokranjskimi rojaki pa sploh je imel številne izseljence Amerikance; kot Belokranjecu so mu bili Hrvati in Srbi po govoric in čustveno zelo blizu, materini davni krvni predniki so menda izhajali iz Bosne.⁹

Javnim odmevom na ta pomembni Župančičev spis skušajmo slediti, kolikor se da, po časovnem zaporedju. Jutro je 5. septembra 1932 v Kulturnem pregledu napovedalo, da bodo Slovenske poti naslednje leto prinesle pesnikove eseje o slovenstvu. Dne 23. septembra pa je navdušeno parafraziralo v Ljubljanskem zvonu objavljeni esej in iz njega citiralo odlomek zoper »budne stražarje«. Slovenec je nasprotno štiri dni pozneje v Kulturnem obzorniku zavrnil pesnikovo gledanje pod značilnim naslovom Oton Župančič na braniku notranjega slovenstva; članek se končuje z retoričnim vprašanjem: »Mar bi nam Prešeren, Levstik tako govoril, kakor nam govori prvak Župančič?« Tudi avtor zbadljivega članka v Sloveniji z dne 30. septembra Anton Slodnjak navaja ugovore zoper pesnika, npr. če naši književnosti res ni več lasten smeh, bodo tega pač krive žalostne razmere pri nas; v isti številki časnika beremo v rubriki Opazovalec še epigrame z našo tematiko. Zanimivo je, da je sam Adamič verjetno še isti mesec v kratkem pismu bratu Francetu nekoliko podvomil o pravilnosti pesnikovih izvajanj: »Kaj misliš o Župančičevem članku v Zvonu? Meni se čudno zdi, da sem kar naenkrat vzgled slovenstva —«¹⁰

Medtem so pripravili tehtne odgovore na pesnikov objavljeni esej trije glavni oponenti Josip Vidmar, Ferdo Kozak in Stanko Leben, urednik Zvona Fran Albreht pa pojasnilo, zakaj je priobčil esej. Vse naj bi bilo izšlo v oktobrski številki revije, a založnica Tiskovna zadruga je objavo prepovedala, čeprav jo je v pismih na konzorcij Zadruga in na Josipa Breznika pošteno in odločno zahteval tudi pesnik.

6. oktobra je Župančiču k esejju čestital slavianofilsko usmerjeni senator Ivan Hribar. Naslednjega dne pa je prinesla vrsto ostrih »opomb k Župančičevemu pojmovanju naših sedanjih problemov« Slovenija in med drugim poudarila, da Slovenci v časih, v kakršnih živimo, moramo biti budni. 21. oktobra je isti tednik spet prinesel nekaj epigramov v zvezi z esejem. Naslednjega dne je Mladi Penklub (predsedoval mu je Francè Vodnik) poslal pesniku zaradi zmotnosti in škodljivosti njegovega eseja, kakor je rečeno, nezaupnico, podpisalo jo je 15 levičarsko in katoliško usmerjenih mladih književnikov.

V dvojni 7.—8. številki Doma in sveta, ki je izšla proti koncu oktobra 1932, je objavil njegov sourednik Rajko Ložar učenjaško abstraktno napisan

⁹ Po zapiskih prof. Ivana Favaia je pesnik penatom pri Kolostratu v avgustu 1938 pripovedoval, da je njegova mati rajši hodila v cerkev preko Kolpe, kjer da je »predike« boljše razumela kakor v Vinici, in da so njega, ko je prišel v šole v Novo mesto, tamkajšnji otroci zaradi njegovega narečja imeli za Hrvata.

¹⁰ Prepisal iz faksimila v Adamičevi spominski sobi v Prapročah pri Grosupljem.

in v sklepu cinično nečloveški članek Kaj bi bilo, če bi bilo, ki je pomenil višek gonje zoper pesnika. Med dostojnimi ugovori zoper esej navaja Ložar naslednje: S kakšno pravico postavlja Župančič za merilo našemu leposlovju prav Adamiča, ki piše prej sociološke reportaže kot prave leposlovne umetnine? Kozmopolit Župančič bi se moral zavedati, da je pomemben in v svetu znan zato, ker je svoja dela mogel mojstrsko ustvariti le v materinem slovenskem jeziku. Sicer pa pesnik doživlja slovenstvo predvsem nezavedno kot biološko in manj zavestno kot kulturno kategorijo, odtod pri njem stalna nevarnost omahovanja in neobčutljivost za jezikovne meje. Končuje pa Ložar svojo polemiko brez zadrege in sramu s predlogom pesniku, naj bi poskusil, »kaj bi bilo, če bi nekega dne napravil tako, da ga ne bi več bilo.«¹¹

5. novembra je v Jutru zavrnil Ložarjev jezik in ton Ludvik Mrzel, predvsem pa je izrazil mnenje, da Župančič eseja ni napisal kot rutiniran javni delavec, politik ali znanstvenik, temveč »v čisto pesniški, skoraj zasebni obliki«. (Naslednji mesec je Ložar nadrobno odgovarjal, Mrzel pa se je v januarju znova lotil njegovega jezika.) Nekaj dni pozneje, 8. novembra, se je Francé Koblar v poročilu o Zuckmayerjevem Veselem vinogradu v Slovincu mimogrede ponorčeval tudi iz Župančičevega eseja: »Vendarle smo prišli tudi do smeha — po katerem se nam tako toži!« 13. novembra je Božidar Borko v Jutrovem članku Okužene sablje zapisal, da malone vse dosedanje kritike eseja ne morejo utajiti nestrpnosti in mržnje; ljudje, ki venomer zahtevajo svobodo zase, niso prenesli pesnikove osebne resnice. Ob koncu meseca, 25. novembra, se je polemiki, tokrat bolj umirjeno, spet pridružila Slovenija.

Medtem so 17. novembra poslednjič poskusili zgladiti nesoglasja med Tiskovno zadrugo in sodelavci Ljubljanskega zvona: založnica je predlagala, naj bi letnik revije sklenili s trojno številko, ki naj bi poleg Kozakovega, Lebnovega in Vidmarjevega odklonilnega odgovora na Župančičev esej prinesla še Borkovo, Gradnikovo in Lahovo pritrdilno gledanje nanj, Albreht pa naj bi svoje pojasnilo priobčil kot zasebnik, ne kot urednik. Župančičevi opONENTI so izjavili, da pri takšnih posegih založnice v revijo pri njej ne morejo več sodelovati, Albreht pa je iz solidarnosti do sodelavcev odložil uredništvo, nadomestila ga je trojica Borko-Seliškar-Gspan.

1. decembra 1932 je pisatelj Alojz Kraigher sporočil pesniku, da se nika kor ne strinja z njegovim pojmovanjem slovenstva, a da obenem obsoja nečedno gonjo zoper njega. Čez dober teden, 9. decembra, je Slovenija prinesla zapis Iz beležnice budnega stražarja: budni moramo biti tudi zaradi liberalnih nacionalistov, ki so se odtujili zemlji in ljudstvu. Ker je Jutro 21. decembra prineslo izjavo Tiskovne zadruge, češ da se spor s sodelavci Zvona ni razrešil po njihovi krivdi, sodim, da je brošura *Kriza Ljubljanskega zvona* v založbi Vidmarjeve Kritike in v Albrehtovi redakciji izšla malo pred tem datumom.

Uvodoma podaja Albreht historiat spora med založnico in zvonovci, nato pa pojasnilo, zakaj je objavil pesnikov esej in zakaj je nameraval priobčiti tudi odgovore nanj: prvega zato, ker je imel Župančič kot pomembna oseb-

¹¹ Dr. Černič se spominja dogodka o božiču 1932, ko so bili s pesnikom na neki prireditvi v Ljubljani, se pozno ponoči vračali domov in se ustavili pred glavno pošto, da se poslovijo: »Mimo so prišli trije študenti, eden je stopil pred Otona in pljunil predenj...« (Iz mariborskih spominov na Otona Župančiča. NO 1953, 86.)

nost v naši kulturi do tega pravico, druge pa, ker je Zvon svobodno glasilo svobodoumnih ljudi. Ferdo Kozak v Glosi k Župančičevi besedi med drugim pravi, da je pesnik presenetil že s tem, da je v nasprotju s svojim dolgotletnim molkom spregovoril o javnih vprašanjih; lastnost naše literature ni cemeravost, temveč razboljenost, ki izvira iz bridkosti časa in avtorjev (Gradnik, Kosovel); vsakdanja praksa našega javnega življenja je vulgarni »materializem, ki je anacionalen, asocialen in akulturen«, zato je naloga »budnih stražarjev« predvsem »boj za resnico in etos«; spričo pesnikovega pojma »notranje slovenstvo« po njegovem za nas noben zunanji dogodek, tudi ne izguba jezika, ne bi bil usoden. Leben povzema glavne Župančičeve teze ter jih v naslovu svoje polemike imenuje »izkrivljeno podobo« slovenstva; naši kritiki ne morejo biti krivi za stanje v književnosti, kakor ne ideologi slovenstva za stanje naroda; naši »stražarji« niso zakrivali kulturne utesnjenosti in osamljenosti, saj so s svojimi prevodi odprli vélikemu svetu pot med nas. Vidmar je svojo polemiko naslovil po pesnikovem eseju Župančič in slovenstvo. Od Župančiča, ki zavzema edinstveno mesto v naši kulturi, smo pričakovali avtoritativno jasne, prave in zadnje besede o slovenstvu. Res je predvsem pesnik, v njegovem eseju se srečujemo z nelogičnostmi in nejasnostmi; kljub temu »nosi krivdo pred tem zgodovinskim trenutkom in jo bo nosil vse dotlej, dokler ne bo popolnoma nedvoumno pojasnil svojih izjav«. Albrehtov je tudi članek Ob zidu, v njem med drugim zavrača surov, nečloveški ton Ložarjevega pisanja o Župančiču. Nazadnje beremo v brošuri Izjavo, ki so jo 11. decembra 1952 podpisali Albreht, Ferdo Kozak, Leben, Lojze Udè in Vidmar: izstopili so iz Zvona in si bodo ustanovili svojo revijo, v njej bodo pisali v smislu slovenstva, svobodnega duha in umetnosti ter socialne pravičnosti. — 30. decembra je sporočil pesniku izraze človeške solidarnosti nekdanji sošolec duhovnik Anton Vadnjal.

Zapis Kriza Ljubljanskega zvona v 3. številki Kreftove revije Književnost 1952/53 se nanaša na pravkar obravnavano brošuro: skupina disidentov da odgovarja »Župančičevim točnim in pravičnim očitkom cemeravosti, utesnjenosti in cehovstva«, nima pa poguma zavriniti »Župančičevo negacijo slovenskega narodnega vprašanja«. Predvsem pa avtor glose zavrača idejna izhodišča te skupine kulturnikov v presoji tega vprašanja: ta izhodišča da so megleno metafizična, ne pa gospodarsko družbena, saj je treba v osnovi krize Ljubljanskega zvona gledati razredni boj med kapitalom in ljudstvom.

V letniku 1952/53 iste marksistično usmerjene revije je izhajal v nadaljevanjih tudi spis Toneta Brodarja (Edvarda Kardelja) Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje. V uvodu avtor sodi, da Župančič pojmuje slovensko vprašanje močno »elastično«, oziroma da zanj sploh »ne eksistira«. Sicer pa je piščeva polemična ost naperjena predvsem proti Vidmarju in njegovi knjigi: on da to vprašanje obravnava »malomeščansko«, metafizično in statično, ne pa znanstveno in dinamično, kot duhovno nadgradnjo, ne pa kot »ekonomsko strukturo dane družbe«. V poglavjih najprej razčlenjuje protislovja Vidmarjevih nazorov o vprašanju, nato pa razvije svoje poglede nanj; ton njegove obravnave je razgiban, a tudi posmehljiv in omalovažujoč.

Članek Oton Župančič, Louis Adamič, slovenstvo i. dr. v levo usmerjenem delavskem izobraževalnem mesečniku Svoboda (januar 1953) se ponorčuje iz »samoslovenskih« kulturnikov, ki da rešujejo narodno vprašanje z besednim hrupom, ter označuje pesnikovo pojmovanje slovenstva za zelo stvarno.

V tem letu je v 1. številki Ljubljanskega zvona priobčil Božidar Borko Marginalije — k polemiki z Otonom Župančičem. Po njegovem prepričanju pesnika niso prav razumeli ne Ložar v Domu in svetu ne pisci brošure Kriza Ljubljanskega zvona. Po Borku, panonskem Slovencu, je treba iskati razlago za tako usmerjen pesnikov esej predvsem v regionalni tipologiji: Slovenec iz središča občuti in pojmuje slovenstvo drugače kakor Slovenec z obrobja; Župančič je Belokranjec in kot tak nikakor ne taji slovenstva, doživlja ga precéj široko. Ta razlaga se lepo ujema s tem, kar je izjavljala pesnik ob snovanju esaja prijateljem, da bo namreč v njem razvil posebno, belokranjsko različico slovenstva.

Liberalno akademsko starešinsko društvo Jadran je na svojem letnem občnem zboru 12. januarja z obžalovanjem ugotovilo, da se politizira tudi slovenska kultura, da se uporabljajo nedostojne polemične metode (Ložar) ter da »skušajo potegniti v vrtinec ostudnega političnega boja osebo Otona Župančiča«, obenem pa je celotno jugoslovensko napredno starešinstvo podalo svoji nazorski naravnosti ustrezno izjavo.¹²

Disidenti Ljubljanskega zvona so 1933 ustanovili revijo Sodobnost; toda Župančičev esej je dal samo zadnji povod za njen nastanek, kajti od jugoslovenske založnice neodvisno revijo so isti kulturni delavci snovali in skoraj uresničili že tri leta prej, imenovala naj bi se bila Slovenska revija.¹³ V prvi številki Sodobnosti naletimo na nove prispevke Ferda Kozaka, Lebna in Vidmarja o perečem slovenskem vprašanju. Prvi pod naslovom Zgrešena polemika odločno nastopa zoper Ložarjevo metodo, v njej namreč odkriva apriornost, pristranost, problematičnost in žaljivost. Leben v zapisu Župančičev preočiti spor z logiko zavrača Borkovo opravičilo esaja, češ pisal ga je vznesen poet, in razlago, da gre za čutenje Slovenca s periferije: opravičilo nasprotuje z mislijo, da se je Župančič v eseju lotil enega najbolj pomembnih vprašanj v najbolj resnem, usodnem času, razlaga pa z ugovorom, da za javnost Župančičevo slovenstvo kljub temu ostaja nejasno, ohlapno in nesprejemljivo. Vidmar v prispevku Veliko vprašanje odklanja Adamičevo pojmovanje, češ da o svetovnem dogajanju odločajo samo véliki, mogočni narodi in države: na gospodarsko-političnem področju da, ne pa na duhovnokulturnem, primerjaj vlogi rimskega imperija in male Judeje na obeh področjih.

Polemike v zvezi z esejem, dostojne in manj primerne, so odmevale tudi v Penklubu, čeprav je ta v dnevnem tisku to zanikal. Okrog 20. aprila 1933 je namreč pesnik odložil predsedstvo in izstopil kot član iz slovenskega centra. Novo vodstvo Penkluba (predsednik Izidor Cankar, tajnik Francè Stelè) je 28. t. m. odpovedno izjavo z obžalovanjem vzelo na znanje in se pesniku iskreno zahvalilo za dotedanje sodelovanje. Teden dni zatem, 5. maja, je pripravljali komite v Zagrebu zaradi bližajočega se mednarodnega kongresa v Dubrovniku pesnika nujno prosil, naj prekliče odstop. Tiste dni, 8. maja, je imel za potrebno, da natančneje opredeli in omili svojo izjavo z dne 22. oktobra prejšnjega leta tudi Mladi Penklub. 18. maja je slovenski Penklub Župančiča na plenarni seji izbral za svojega častnega člana. Tako je dobil

¹² Akademsko starešinsko društvo 'Jadran', Poročila na III. rednem letnem občnem zboru dne 12. januarja 1933. (Brošura, 22 str.)

¹³ Gl. Literarne zapiske Vladimirja Bartola z dne 12. in 26. III. 1930 v Dialogih 1982, št. 4.

zadoščenje in se mogel v dneh 25. do 28. maja udeležiti kongresa v Dubrovniku.¹⁴

V obliki propagandne brošure je tisto leto v ilegali z marksističnega, družbeno-gospodarskega vidika prikazal tedanjo problematiko slovenstva Prežihov Voranc z naslovom *Boj za osvoboditev in združenje slovenskega naroda*. Večjo zvezo z našim razpravljanjem ima članek Fr. Vodnika *Nekaj pripomb k slovenskemu vprašanju*, objavljen v *Domu in svetu* 1934: slovenstva ne smemo zoževati na jezik in kulturo niti ga razglašati za vrednostni absolutum niti ga istovetiti s katolicizmom.

Župančič je po objavi eseja Adamič in slovenstvo, kakor je nakazal prijateljem in obljubil javnosti in kakor je vse bolj spoznaval za potrebno, nekajkrat poskusil z nadaljnji članki, ki bi dopolnjevali in pojasnjevali priobčeni esej. *Odprto pismo uredniku Ljubljanskega zvoza* je nastalo še v letu 1932 in vsebuje naslednje misli: na anonimne, nerazumevajoče in umazane napade ne namerava odgovarjati; slovenski jezik je zanj kot človeka in ustvarjalca aksiom; notranje slovenstvo je razumeti kot »osnovni ton, ki tajno poje v nase«; amerikanizacije naših izseljencev nikakor ne odobrava; smeh je menda vrednota tudi v leposlovju; kot Belokranjec odklanja Cankarjevo formulo o Hrvatih in Srbih; esej je napisal kot umetnik, ne kot znanstvenik ali politik. Nad enega izmed osnutkov za ta članek je napisal kot moto tele preproste verze:

Za tiste, ki me hvalijo,
za tiste, ki me žalijo
in mojo misel kvarijo.

Spet v drugem osnutku med svojimi kritiki ločuje »tri krepke odgovore v Ljubljanskem zvonu, poštene in iskrene, da sem jih sam vesel« (Kozakov, Lebnov in Vidmarjev odgovor za revijo, objavljene v brošuri) in »klavrno pisano, s strupom prežeto modrovanje Ložarjevo v Domu in svetu in celo vrsto anonimnih zabavljic, epigramov kilavih«.

Prav tako iz konca leta 1932 datira ne povsem dokončani članek *Budni stražarji*. Župančič tu razodene, da je s to besedno zvezo mislil predvsem na Vidmarja, ki da je v imenu čiste slovenske umetnosti nastopil najprej proti Putjatovi in kasneje Gavellovi režiji v našem Narodnem gledališču. Pesnik sodi, da nobeno narodno gledališče kakor nobena narodna kultura nasploh ne more živeti in uspevati izolirano, temveč tudi iz tujih pobud, ki jih sebi ustrezno prilagaja. Na istem mestu v beležnici beremo še naslednji zapis: »Ložarju pa bi že zdaj prepovedal vsako nemško knjigo. Pri njem je v nevarnosti vnanje in notranje slovenstvo. SOS.« Zapis dokazuje, da je pesnik med »budne stražarje« poleg Vidmarja štel še druge kulturnike. Sicer tudi množinska oblika v naslovu ne bi bila potrebna.

Iz zgodnje pomladi 1933 verjetno datira nedokončani članek *Sestanek pisateljev s politiki*. Za ta sestanek, ki naj bi razčistil razmerje med liberalnimi politiki in svobodoumnimi pisatelji, na katerem naj bi na eni strani prišlo do javnega priznanja avtonomnosti slovenskega jezika in kulture, na drugi do priznanja skupne jugoslovanske države, se je bil dogovoril pesnik pred dobrega pol leta z ministrom Kramerjem na Bledu. Iz članka izvemo,

¹⁴ Dokumentacija v zvezi z dogodki v slovenskem Penklubu je ohranjena v pesnikovi zapuščini v mapi XIV, 62, in v mapi I, 81, 82 in 85.

da je Župančič prišel na sedem ur trajajoči sestanek povsem nerazpoložen iz bolniške postelje, obenem pa, kaj bi bil povedal, ko bi bil zdrav in zbran: predvsem bi poudaril svojo belokranjsko različico slovenstva, ki vključuje naklonjenost do Hrvatov in Srbov. Iz nekega osnutka, iz pisma Kramerju in iz zasebnih zapiskov pa je razvidno, da je čez leto dni štel liberalne veljake za kulturno plitve in banalne, do njega, pesnika, vsiljive in gospodovalne in, kar zadeva vprašanje slovenstva in njegove zaščite, do kraja nezanesljive.

V potopisnem eseju *Prekmurje in slovenstvo*, nastalem 1934, ko je spomladi na povabilo Miška Kranjca za teden dni obiskal to pokrajino, si avtor kakor ob rodni Beli krajini tudi ob panonskem Prekmurju potrjuje pravilnost svojega širšega slovenstva in njega povezanost s Hrvati: »Res, pojem slovenstva bo treba ločiti od irhastih hlač in čevljev na kveder.« V začetku in na koncu spisa slika značilnosti prekmurske pokrajine in naselij. V Lendavi ugotavlja jezikovno mešanico prebivalstva, medtem ko v Veliki Pólani uživa ob pristnem slovenskem narečju. Želi si, da bi Prekmurci poleg zemlje, ki so jo prejeli z agrarno reformo, dobili tudi popolno gimnazijo in z njo v domači zemlji zakoreninjeno inteligenco. O tem, kako naš izobraženec spoznavaj celotni narod in vse njegove pokrajine, za slovo spregovori prekmurskim izobražencem. Članek sklepa z mislijo: »Svetovna politika se ne bo odločala v Ljubljani, utegnila pa bi se reševati v Ljubljani vprašanja naših obrobniških pokrajin in z njimi ohranitev slovenstva.« Pesnik se je že dogovarjal s prof. Vilkom Novakom glede objave eseja v zborniku Slovenska krajina (1935), a se mu očitno še ni zdel dovolj vsebinsko zaokrožen in oblikovno dognan.

Namesto Pripiska k Adamiču in slovenstvu, kakor ga poznamo s konca IV. knjige *Del*, je pesnik 1938. leta sprva zasnoval daljši, bolj zanimiv in sočen *Epilog k Delom IV*. Z esejem o Adamiču, pravi, je hotel prijazno pozdraviti našega Amerikanca, hkrati pa začeti vrsto sestavkov o perečih javnih vprašanjih, ki bi osvetlili vse, kar je bilo v eseju nejasnega. »Rad bi bil priboril naši miselnosti več duševnega prostora, očrtal naše mesto med sosedi in v Jugoslaviji.« Te namere da je preprečil hrup po objavi eseja, ki ni dopuščal ne trezne presoje ne mirne besede. Bridki dogodki zadnjih mesecev v svetu, Hitlerjeva priključitev Avstrije k Nemčiji, so pesnika potrdili v njegovem gledanju na slovenstvo, njegove nasprotnike pa, upa, streznili in zresnili.¹⁵

Očitno je, da so nekateri »nameravani članki ostali pisatelju v glavi« (Pripisek), malo verjetno pa, da bi kakšna njegova temeljna misel ostala nezapisana. Neprecenljiva škoda je, da mu je hrup v javnosti onemogočil do kraja izoblikovati in priobčiti njegove eseje o slovenstvu, kakor mu je preostra kritika Veronike Deseniške v letih 1924 in 1925 ohromila voljo, da bi napisal še nadaljnje načrtovane drame iz naše zgodovine. Ni pa dvoma, da je Župančič tako sodobno slovenstvo kot našo zgodovino doživljal in pojmoval v marsičem močno subjektivno.

Drugo literarno torišče, kjer naj bi bil boj z »budnimi stražarji«, naj bi bila poleg knjige esejev v seriji Slovenske poti prav tako samo načrtovana

¹⁵ Neobjavljeni članki — nadaljevanja eseja so ohranjeni v zapuščini na tehle mestih: Odprto pismo uredniku Ljubljanskega zvona, M XIV, 37–42, 33–36; Budni stražarji, B XXXI, 1–9; Sestanek pisateljev s politiki, M XII, Adam. in slov., 43–44; Prekmurje in slovenstvo, M XI, Zap. lit., kult., 147–167; Epilog k *Delom IV*, M XII, Adam in slov., 47–50.

pesniška zbirka *Med ostrnicami*, nastajala je jeseni in pozimi 1953/54 v gradiču Koča vas na Notranjskem. Neposredna reakcija na sumničena in napade njegovih nasprotnikov so satirične pesmi in epigrama, ki se začenjajo z verzi »Jaz z bilko sem pripet na tla domača«, »Jaz moram sam izbojevati boj«, »Hrupé kakor sejmarji noč in dan«, »Mimo Ljubljane in njenih prerokov«, »Odgovor na anonimno pismo« in »Od vaših manifestov in protestov«, a večine pesnik ni objavil. Sklenil je bil namreč, da ne bo posegal v polemiko, temveč dokazal svojo moč predvsem z obnovljenim lirskim ustvarjanjem, o čemer najbolj zgovorno priča refleksivna pesem V tišino.

Esej Adamič in slovenstvo s sledečo mu polemiko je močno odmeval tudi v pesnikovih *zapiskih in dnevnikih*; ti imajo seveda še posebno intimen in odkrit značaj, v njih v letih 1952 do 1954 srečujemo naslednje misli: Župančič odklanja očitek poročevalca o Ložarjevem članku v Slovincu,¹⁶ češ da je brezbožnik. Slovenstvo pojmuje široko in mu je enako »daleč od starešinskega jugoslovanstva kakor od klerikalnega samoslovenstva.« Slovenski jezik mu je vélika in neodtujljiva dragocenost, toda moglo bi se bilo zgoditi, da se v svojem življenju z njim ne bi bil srečal. V nasprotju z Vidmarjem in Cankarjem so mu Srbi in Hrvatje kulturno bližji kakor Nemci in Italijani. V naših razmerah je pisatelj vezan na službo, zato ne more pisati zbrano in dognano; Adamičevo pisanje razodeva v primerjavi z našim širino, vedrino in stvarnost; angleško pisoci Lavrin je individualen, Adamič kolektiven pojav, plod našega izseljenstva; pisatelj mora biti neodvisen in objektiven, zato ne more biti hkrati politik. Jezik oblikuje in o njem odloča narod; »kadar bo narod opustil slovenščino, takrat jo bo pisatelj.« Bela krajina od nekdaj niha med severom in jugom, ljudje bi hoteli priti pod Zagreb; pesniku je bilo v otroških letih slovensko dolenjsko narečje tuje. Slovenski jezik je sama po sebi umevna danost, njegovemu obstoju in veljavi nihče ne oporeka, gre le za nianse v njega pojmovanju. Šele ko bo pesnik pozabil na vsa nerazumevanja, zavijanja in psovke nasprotnikov, bo zmožen mirnega razpravljanja z njimi, če mu bo še do njega. Koroški vindišarji sicer znajo materinščino, a so pljunili na slovenstvo; ne tako Adamič, ki je ostal Slovenec, čeprav je zgubil naš jezik za literarne namene. Slovenci smo spričo svojega geografskega prostora politično vezani na jug, predvsem z jugom moramo tudi kulturno komunicirati. Pesnik zavrača liberalne akademske starešine, ki si naduti domišljajo, da so gospodarji njegovega dela in duha. Navezanost na narodno skupnost mu je nekaj globljega in trajnega, zato se ne kaže v bučnih aktualističnih krilaticah. »Za danes slovenščina še živi in za nas ni vprašanja o tem — bodoča pokolenja se bodo morala odločiti, če se bo sploh treba odločevati.« Srbski kulturniki so v javnih razpravah fini in takti, naši so nasprotno robati in žaljivi. Gesli, da številnost pri narodu ni pomembna in da narod ne more propasti, sta lažnivi. Slovenska politika je bila pogosto nestvarna, celó megalomanska in resničnim narodnim koristim škodljiva. »Zvón in Tiskovna zadruga nista zame — nadaljevanje mojih člankov o slovenstvu — tega sem se zdaj zavedel — ne bi bilo moglo iziti v Zvonu.«¹⁷ V navedenih mislih je pozitivno predvsem pesnikovo odločno razhajanje z liberalnimi politikami in veljaki ter sklepno spoznanje, da v njihovih publikacijah ne bi mo-

¹⁶ Slovenec 27. X. 1952, Kulturni obzornik.

¹⁷ Župančičeve zapiske in dnevnike iz teh let smo objavili v Zbranem delu VIII, 254—262.

gel objaviti nadaljnjih člankov o slovenstvu. Nesimpatična pa so seveda mesta, ki razodevajo Župančičevo menda belokranjsko nihanje med slovenščino in srbohrvaščino ter njegovo malovernost glede obstanka slovenščine v prihodnosti, ko naj bi se po vsej priliki umaknila bolj razširjeni srbohrvaščini.

V zvezi z obravnavanim problemom se moramo še enkrat vrniti k Louisu Adamiču, ki govori obširneje o Župančiču v knjigi *My America* iz leta 1938.¹⁸ Pisatelj najprej pripoveduje o svojem obisku pri pesniku v Ljubljani spomladi 1932: Župančič se je zanimal za Adamičevo pisateljjevanje in za sprejem romana *Smeh v džungli* v Ameriki. Iz spominov na otroška leta je Adamiču nadrobno pripovedoval o množičnem izseljevanju Belokranjcev in o verjetnosti, da bi bil z domačimi tudi sam odšel v Ameriko. Vprašal je pisatelja, kako je zgubil materinščino in ali se čuti Američana ali Slovenca. Zamislil se je v možnost, da bi bil kot izseljenec tudi sam pisal pesmi v svetovnem jeziku. Po Župančičevi sodbi je slovenstvo, čeprav nezavedno, še vedno bistvena sestavina Adamičevega pisanja, dasi živi v Ameriki in piše angleško. (To srečanje in pogovor med njima je zelo podobno opisal pesnik v Adamiču in slovenstvu.) Pisatelj je bil z ženo že v Dalmaciji, ko je izšel pesnikov esej, zato je mogel le posredno spremljati njegove odmeve v slovenski javnosti. Napade in gonjo zoper pesnika in deloma tudi zoper sebe je imel predvsem za izraz naših malih provincialnih razmer in živčnega razpoloženja med inteligenco. Končno Adamič spregovori še o srečanju s pesnikom v neki beograjski kavarni (Župančič je prišel v prestolnico po uradnih opravkih kot upravnik gledališča). Pomenkovala sta se o pesnikovem esejju in o pojmovanju slovenstva pri Cankarju in Župančiču. Pesnika da so napadi očitno prizadeli, toda prenašal jih je dostojanstveno. Adamič pa se je čutil srečnega, da se je mogel vrniti v prostrano in svobodno Ameriko.

Tik pred okupacijo sta pesnik in Josip Vidmar sedela pozno v noč v unijski kavarni in debatirala. Župančič je vnovič vneto odklanjal Cankarjevo in Vidmarjevo tezo o večji kulturni sorodnosti slovenskega kmeta s tirolskim in furlanskim kakor s srbskim ter zatrjeval, da je v nacionalnem čustvovanju in zavesti pomembna in odločujoča kri in ne kultura. Vidmar je branil naspotno stališče — kultura, ne kri osmišlja naše življenje in tudi uravnava odnose med narodi, čeprav se je obenem kakor Župančič zavzemal za politično skupnost jugoslovanskih narodov.¹⁹

Še kasneje, med okupacijo, je v Šlajmerjevem domu v pogovoru z Evgenom Lovšinom beseda nanesla na Kugyja in Adamiča. Ob nemško pisanih knjigah alpinista slovenskega rodu Julija Kugyja je pesnik dejal, da sta bolj od jezika, v katerem je neko delo napisano, pomembni avtorjeva »osebnost in njena zavest« ter »kri po očetu ali materi«. Glede Louisa Adamiča in svojega eseja o njem pa je izjavil, da je »samo ugotovil dejstva« amerikanizacije naših izseljencev, »ne da bi jih odobral.«²⁰ Vprašanje slovenstva, jezika in zavesti je, kakor vidimo, Župančiča vznemirjalo tako rekoč do konca življenja in zlasti od eseja dalje (1932) se njegovi nazori o tem vprašanju niso več spreminjali.

*

¹⁸ Na straneh 121–138, v poglavju *On Being of Two Worlds* iz razdelka *After 'The Native's Return'*.

¹⁹ *Josip Vidmar*, *Obrazi*, DZS 1979, 258/59.

²⁰ *Evgen Lovšin*, *Rod in mladost Otona Župančiča*, MK 1975, 214/15.

Na javne napade na slovenstvo in demokracijo v letih Aleksandrove diktature, okrog katerih se v naši razpravi največ sučemo, pa se je pesnik doledno odzival pošteno in odločno. Jeseni 1929 se je pridružil slovenskim penklubovcem, ko so v Črnomlju z literarnim večerom manifestirali za upravno vrnitev Bele krajine k Sloveniji (Dravski banovini). V novembru 1931 je kot upravnik Narodnega gledališča sicer sam volil unitaristično vsedržavno stranko, obenem pa nastopil proti preganjanju tistih svojih uslužbencev, ki so volitve bojkotirali. Zavzel se je za kulturne delavce dr. Lebna, prof. Sovreta in Seliškarja, ki so jih oblasti zaradi njihovega slovenstva poleti 1932 sklenile kazensko premestiti na jug države. Do dna duše užaljen je obsojal početje oblasti, ko so v septembru 1933 zaukazale dijakom po srednjih šolah, naj iz slovenskih čitank trgajo uvod v Cankarjevega Kurenta.

Na prošnjo liberalne stranke je sestavil za ministrstvo prosvete *minimalni slovenski kulturni program* z naslednjimi postavkami in zahtevami: »Slovenščina je poleg sorodne srbohrvaščine samostojen jezik, ki mu je zagotoviti svoboden obstoj in neoviran razvoj.« Treba je skrbeti za slovensko šolstvo na vseh stopnjah, za njega osebe, knjige, štipendije itd., a tudi za uradovanje v slovenščini, za tiskovine, dopisovanje s centralnimi uradi. Slovenska mladina naj se sezna s srbohrvaškim jezikom, zgodovino in kulturo, pri tem pa naj »učni načrt nikakor ne prikrajša pouka slovenskega jezika, književnosti, zgodovine in kulture«. Zajamčiti je obstoj in izpopolnitev ljubljanske univerze, ustanoviti Akademijo znanosti in umetnosti, redno podpirati gledališče, konservatorij itn. Popraviti je treba krivice vsem tistim Slovincem, ki so bili brez disciplinske preiskave kazensko premeščeni, odpuščeni ali upokojeni. Le tako se bo ustvarilo medsebojno zaupanje slovenskih kulturnikov in centralnih oblasti ter »čisto in harmonično razmerje Slovencev do Srbov in Hrvatov«. Kasneje se je izkazalo, da je pri tem naročenem programu, ki so ga liberalni veljaki »v celoti sprejeli«, šlo z njihove strani bolj za prebrisano taktiko kakor za iskreno namero.²¹

Res je Župančič glede slovenstva in slovenščine včasih omahoval in obupaval ter zapisal o njiju tudi kakšno subjektivno ali zmotno sodbo, toda v svoji ustvarjalni praksi je vselej stal trdnó za njima. O njegovem iskrenem, zavzetem, prizadetem, pogosto tudi kritičnem razmerju do ožje domovine, katere politična prizadevanja je spremljal dolga desetletja, pričajo znamenita Duma (1908) ter številne pesmi iz zbirk V zarje Vidove (1920) in Zimzelen pod snegom (1945). O njegovi nenehni in načrtni skrbi za pravilnost, naravnost, lepoto, melodioznost in pomensko bogastvo slovenščine govore trije temeljni spisi te vrste: Slovenski jezik in gledališče (1912), Pismo o slovenščini na odru (1927/28) in Naš jezik v novi dobi (1946). Njegovo intimno navezanost na slovenščino, ki jo je kot svoj izrazni instrument suvereno obvladal od ljudske jedrnatosti do lirске pretanjenosti, sugestivno razodevajo tako izvirni pesniški, dramski in prozni opus kakor njegovi prevodi iz raznih književnosti, zlasti iz Shakespearja.

²¹ Pesnikovo besedilo minimalnega kulturnega programa je ohranjeno v zapuščini, mapa XI, 8. Za večino njegovih v prejšnjem odstavku navedenih ugovorov pa zveemo iz njegovih pisem Ivanu Puclju in Albertu Kramerju, ministroma v obeh Živkovičevih vladah.

Pesnik se je zameril velikemu delu slovenske javnosti že v začetku prve narodne države, ko je dvakrat odklonil podpis pod izjavo kulturnih delavcev za slovensko jezikovno in kulturno avtonomijo. Njegov esej Adamič in slovenstvo (1932) vsebuje poleg pravih tudi nejasne in vprašljive misli in trditve, njegovo pojmovanje slovenstva — sam ga je razlagal iz svojega belokranjskega rodovnega izvora — ni le široko, temveč tudi preohlapno ter za takratne notranje- in zunanjepolitične razmere v nekaterih izvajanjih neprimerno. Zato je ta esej sprožil kritiko in polemiko, ki je odmevala po domala vseh naših tedanjih časnikih in revijah, nekateri so pesnikovim stališčem v vsem pritrjevali (liberalni krogi), večina pa jih je bolj ali manj odločno odklanjala (katoliški tabor, avtonomisti okrog Slovenije, neodvisni pisatelji, ki so se odcepili od Ljubljanskega zvona in ustanovili Sodobnost). Pesnik je od vsega začetka nameraval esej nadaljevati z drugimi članki, ki bi ga pojasnjevali in dopolnjevali, v zapuščini se je takšnih člankov ohranilo pet, a jih ni priobčil niti ne povsem dokončal. Polemika s pesnikovimi nazori se je namreč ponekod izrodila v gonjo proti njegovi osebi in mu tako odvzela voljo pisati dalje o problemu in napisano objaviti v posebni knjigi. Poleg tega je sprevidel, da liberalni politiki in veljaki kljub drugačnim izjavam nimajo iskrenega in poštenega odnosa ne do kulture ne do slovenstva in da v njihovi založbi člankov ne bi mogel izdati. Med mislimi, ki jih srečujemo v neobjavljenih spisih, se ponavljata njegova belokranjska navezanost na Hrvate in Srbe ter dvom, ali bo mala slovenščina obstala tudi v prihodnosti. Vendar se je Župančič v času Aleksandrove diktature in jugoslovenskega unitarizma odločno potegoval za pravice ogroženega slovenstva in demokracije, vse življenje pa dokazoval ljubezen do slovenstva in jezika z ustvarjalno prakso mojstrskega pesnika in prevajalca.

SUMMARY

Oton Župančič brought upon himself the displeasure of a great part of the Slovene public in the very first years of the newly organized state, later to be named Yugoslavia, as he twice refused to sign the appeal of Slovene artists for Slovene linguistic and cultural autonomy. His essay *Adamič in slovenstvo* (1932) contains, alongside approvable thoughts and assertions, also obscure and questionable ones; his understanding of Slovene identity — an understanding the explanation of which he himself sought in his White Carniolan origin — was not merely broad, it was loose and, in some aspects, inappropriate for the political situation inside and outside the country. Therefore, his essay aroused criticism and controversy in practically all contemporary Slovene newspapers and magazines; in some circles (the liberal ones), the poet was absolutely agreed with, but the majority more or less energetically rejected his views (the Catholic camp, the autonomists around the newspaper "Slovenija", the independent writers who had seceded from the "Ljubljanski zvon" and set up their own magazine "Sodobnost"). Župančič's initial intention was to follow up his essay with several other articles explicating and complementing it; and there are 5 such (not quite finished) articles preserved among his unpublished manuscripts. The fact that the controversy about his views degenerated into a campaign against his personality put the poet off from enlarging upon the problem and publishing the total body of articles as a separate book. Besides, he realized that the liberal politicians and notables — in spite of their statements to the contrary — lacked sincere and honest allegiance to both culture as such and the Slovene nation, and that he could not have his articles printed by the liberal publishers. — Among the ideas contained in those five unpublished articles, two keep recurring: his White Carniolan attachment to the Croats and Serbs, and his doubt whether the small Slovene language can endure also in the future. However, in the time of King Alexander's dictatorship and the unitarianism of the so called "jugoslovenarji", Župančič energetically defended the threatened right of Slovenes to their own identity; and throughout his life he demonstrated his love for the Slovene nation and language — by his creative practice of a masterful poet and translator.

IZRAŽANJE S SREDSTVI PRIHODNOSTI
V SLOVENŠČINI IN ANGLEŠČINI

Angleški *future tense* in slovenski prihodnjik sta za izražanje prihodnosti najpogostejša, vendar se — tudi utemeljeno — večkrat ne prevajata drug z drugim (ampak npr. *future tense* s sedanjikom). — Večina časovnih izrazov se lahko rabi le v povezavi z določeno časovno kategorijo, v različnih časovnih položajih pa le nekateri prislovi (*zdaj, danes, zvečer*).

The *future tense* in English and the *prihodnjik* in Slovene are the most frequent sets of forms expressing futurity; however, they are not always translated or translatable by one another (the *future tense*, e. g., is often translated by the *sedanjik*). — Most time expressions are linkable only to a specific time category, and only a few adverbs (such as *now, today, tonight*) can be used in all time situations.

0 Med sredstvi za izražanje prihodnosti v slovenščini in angleščini so tudi tista, ki izražajo željo, namero, upanje ipd. Oblik za izražanje prihodnosti je v angleščini precej več kot v slovenščini. Od tod vprašanje, kako v slovenščini podati pomensko odtenke, ki so v angleščini izraženi s samo glagolsko obliko. O tem problemu je podrobneje govor v prvem delu sestavka. Časovnost in dobnost ugotavljamo tudi s prislovi časa, s samostalniki in pridevniki, ki so izpeljani iz prislovov, ter z vezniki in predlogi. O povezanosti teh izrazov z glagolskimi oblikami je govor v drugem delu sestavka: v kolikšni meri je posamezni prislov povezan z določeno glagolsko obliko in v kolikšni meri se lahko uporablja v povezavi z različnimi oblikami za izražanje časovnosti.

Gradivo za razčlenbo sta predstavljali dve drami: Samuela Becketta *Waiting for Godot* (prevod Janka Modra) in Dušana Jovanoviča *Igrajte tumor v glavi in onesnaženje zraka* (prevod Velemirja Gjurina).*

1 Prihodnost v angleščini izražajo:¹

1.1 Nedoločni prihodnjik² izraža čisto ali neobarvano prihodnost, neodvisno od želje ali namere govorečega.

1.1.1 Prihodnjik, 1. os. ed./mn. s *shall* implicira neko bolj ali manj nezogibno dejanje v prihodnosti: *.../ one day we were born, one day we shall die, .../* (89/265).³ *Shall* v zvezi *shall I* ali *shall we* izraža predlog, vprašanje ali željo: *Where shall we go?* (92/268).

* *Samuel Beckett, Waiting for Godot, Jarrold & Sons Ltd., Norwich 1977, 94 str. S. Beckett: V pričakovanju Godota, prev. Janko Moder, Nobelovci 68, Cankarjeva založba, Ljubljana 1982, str. 182—270. — Dušan Jovanovič, Igrajte tumor v glavi in onesnaženje zraka, v: Osvoboditev Skopja in druge gledališke igre, Zbirka Nova slovenska knjiga, Mladinska knjiga, Ljubljana 1981, str. 157—250. D. Jovanovič, Play Brain Tumor and air Pollution, prev. Velemir Gjurin, Ljubljana 1977, tipkopis, 105 str.*

¹ Povzeto po novejših priročnikih angleškega jezika.

² Izrazje usklajeno z J. Toporiščem: the indefinite future tense = nedoločni prihodnjik, the progressive future tense = potekovni prih., the indefinite present tense = nedoločni sedanjik, the progressive p. t. = potekovni sedanjik, the *am/are/is* + infinitive structure = navadni sedanjiški nedoločnik, the *going to* + infinitive structure = potekovni sedanjiški nedoločnik, the anomalous finites = naklonski glagoli.

³ Prva številka označuje stran izvirnika, druga stran prevoda.

1.1.2 Prihodnjik z *will* je povezan z drugo osebo, implicira pa naročilo, lahko tudi grožnjo: *Will you approach!* (49/225), navado, ponavljanje: *Why will you never let me sleep?* (89/265) in čisto prihodnost: *The sun will set, the moon will rise, and we away ... from here* (77/253).

1.1.3 Okrajšana oblika prihodnjika (*'ll*) se uporablja predvsem v pogovornem jeziku. Izraža neobarvano prihodnost: *Perhaps you'll have socks some day* (69/245); velikokrat je povezana z namero govorečega: *I'll go and get a carrot* (68/244).

Shall in *will* pa se lahko uporabljata tudi kot glagola, ki imata samosvoj pomen: prihodnjika za 2. in 3. os. ed./mn. s *shall* v drami V pričakovanju Godota ni, *shall* za 2. in 3. os. ed./mn. pa izraža: *n a l o g o* za prihodnost: *You shall have to wait.* (204/53), in obljubo ali grožnjo: *Last one shall be first and first one shall be last ...* (242/96). Prihodnjik za 1. os. ed./mn. z *will* izraža pripravljenost: *We won't hurt you!* (85/259), ali hotenje: *It's so we won't think* (62/238).

1.2 Potekovni prihodnjik kaže, da se bo prihodnje dejanje odvijalo ob določenem trenutku v prihodnosti ali v trenutku, ko se bo zgodilo drugo dejanje v prihodnosti (v drami samo en primer). Vprašalna oblika tega prihodnjika je sodobna vljudnostna oblika; uporablja se pri vpraševanju o prihodnjih dejanjih: *Excuse me, Mister, the bones, you won't be wanting the bones?* (27/204).

1.3 Nedoločni sedanjik kaže, da je dejanje dokončno določeno kot program za prihodnost, prihodnje dejanje samo pa ni prikazano: *We wait till we can get up. Then we go on* (89/264). V vprašalni obliki izraža negotovost glede prihodnosti: *What do we do now, now that we are happy?* (60/236).

1.4 Potekovni sedanjik izraža dejanje, ki je bilo pripravljeno ali načrtovano za prihodnost. Implicira tudi, da so priprave za dejanje že opravljene: *I am bringing him to the fair, where I hope to get a good price for him* (32/208). Ta oblika izraža tudi precejšnjo mero gotovosti in se nanaša na bližnjo prihodnost: *He's going mad* (54/210). Potekovni sedanjik lahko izraža tudi namero govorečega: *I'm going* (12/190).

1.5 Navadni sedanjiški nedoločnik izraža dogledno sedanjnost. Ta oblika izraža nekaj, kar je bilo dokončno urejeno glede prihodnosti z načrtom ali celo z usodo, sam dogodek pa se lahko, lahko pa tudi ne zgodi: *He said that Godot was sure to come tomorrow* (53/228).

1.6 Potekovni sedanjiški nedoločnik lahko izraža namero oseba v sedanjosti: *I'm going to call the bar* (159/4). Z njo lahko izrazimo tudi občutek gotovosti v mislih govorca: *He's suffering from vertigo ... He's going to fall down by himself ...* (243/97). V angleških slovnicaх je izražena misel, da je ta oblika precej pogosta, predvsem v pogovornem jeziku. Njena pogovorna oblika je večkrat uporabljena v prevodu Jovanovičeve drame. Mislim, da leži vzrok za tako stanje predvsem v veliki stiliziranosti Beckettove drame.

1.7 Naklonski glagoli so upoštevani le tisti, ki so prevedeni v slovenščino s prihodnjikom, ne pa tudi tisti, prevedeni s pogojnikom. V obliki sedanjika se lahko nanašajo ali na sedanjost ali na prihodnost, kar je razvidno iz sobesedila ali iz situacije: *Then it'll be night. And we can go* (71/247).

Glagolske oblike, ki sem jih navedla do sedaj, so navedene v vseh angleških slovnicaх. Poleg teh oblik pa sem v gradivu zasledila še več kategorij.

1.8 K predmetnemu nedoločniku spadajo primeri, ki so prevedeni v slovenščino z odvisnikom, v angleščini pa je glagol povezan s sestavljenim nedoločnikom (to infinitive): Remind me *to bring* a bit of rope tomorrow. — Jutri me spomni, *da bom vzel* s seboj konec vrvi (53/228).

1.9 Poimenjenje je prevedeno v slovenščino z odvisnim stavkom: But how am I to sit down now, without affectation, now that I have risen? *Without appearing to* — how shall I say — *without appearing* to falter. — Ampak kako naj meni nič tebi nič še enkrat sedem, ko sem že vstal? *Da ne bo videti*, kakor da — kako naj rečem — *da ne bo videti*, kakor da omahujem (28/205).

1.10 Med druge primere sem uvrstila zveze z glagolsko obliko nedoločnega sedanjika, izražajoče gotovostno določitev povedi. V slovenščino so prevedeni s prihodnjikom, ki prav tako izraža določeno mero gotovosti: I hear something. *It's the heart*. — Jaz nekaj slišim. *To bo srce* (46/222). Le v enem primeru je nedoločni sedanjik preveden v slovenščino s sedanjikom: *It's Godot!* — *To je Godot* (73/249). Janko Moder torej v svojem prevodu ni bil dosleden, saj je obliko nedoločnega sedanjika, ki v vseh primerih izraža precejšnjo mero gotovosti, prevajal na dva načina. V primerih, ko je prevedel nedoločni sedanjik s prihodnjikom, je spremenil precejšnjo mero gotovosti (*It's the heart*) v manjšo mero gotovosti (*To bo srce*).

PREGLEDNICA GLAGOLSKIH OBLIK ZA IZRAŽANJE PRIHODNOSTI

Zap. št.	Glagolska oblika	Štev.	%	Skupaj	
				Štev.	%
1.	nedoločni prihodnjik			121	56,28
	1. os. ed./mn. s <i>shall</i>	13	6,05		
	2. in 3. os. ed./mn. z <i>will</i>	31	14,42		
	okrajšana oblika prihodnjika z 'll	75	33,95		
	2. in 3. os. ed./mn. s <i>shall</i>	—	—		
	1. os. ed./mn. z <i>will</i>	4	1,86		
2.	potekovni prihodnjik			1	0,47
3.	nedoločni sedanjik			26	12,09
4.	potekovni sedanjik			19	8,84
5.	navadni sedanjiški nedoločnik			5	2,33
6.	potekovni sedanjiški nedoločnik			—	—
7.	naklonski glagoli			15	6,97
	<i>would</i>	7	3,25		
	<i>have to</i>	1	0,46		
	<i>can</i>	3	1,40		
	<i>could</i>	2	0,93		
	<i>might</i>	1	0,46		
	<i>hope</i>	1	0,47		
8.	predmetni nedoločnik			4	1,86
9.	poimenjenje glagolske oblike			2	0,93
10.	drugi primeri			5	2,33
11.	izpust v angleščini			17	7,90
	pomožnega glagola	11	5,11		
	deležnika	3	1,40		
	celotne glagolske oblike	3	1,39		
Skupno število primerov v angleščini				215	100,00

1.11 Kot izpustne uvrščam glagolske oblike, pri katerih je izpuščen ali pomožni glagol: I'll do Lucky, you do Pozzo (73/249), ali deležnik: You'll help me? I will of course — Mi boš pomagal? Seveda bom (69/245), ali celotna glagolska oblika: Try and walk. (Estragon walks) Well? — Poskusi hoditi. (Estragon hodi) Bo? (69/245).

Iz preglednice se vidi, da je skupno število glagolskih oblik za izražanje prihodnosti v V pričakovanju Godota 215. Najpogostejša oblika za izražanje prihodnosti je nedoločni prihodnjik (121), saj predstavlja več kot polovico vseh primerov v drami. Med oblikami nedoločnega prihodnjika izstopa okrajšana oblika prihodnjika (73), kar je razumljivo, saj je besedilo za proučevanje drama, v tej pa je veliko občevalnega jezika. Občutno manj je nedoločnega sedanjika (26). Oblika potekovnega sedanjika je tretja po pogostnosti (19), vendar predstavlja večina primerov te glagolske oblike ponavljanje iste stavčnega vzorca (I'm going). Precej je še naklonskih glagolov, število primerov pri drugih oblikah pa je zanemarljivo majhno.

Iz take razvrstitve glagolskih oblik bi lahko skleпали, da je največ prostora odmerjeno izražanju čiste ali neobarvane prihodnosti. Vendar bi se zmotili, saj je predvsem z okrajšano obliko prihodnjika izraženih veliko stavkov, ki izražajo namero, željo ipd.

V angleščini navedene oblike v slovenskem prevodu podajajo prihodnjik, sedanjik, naklonsko dejanje, izraženo z zanikanjem, pogojnik, velelnik, členek *naj*, drugi glagoli, npr. *morati*, *marati*, *hoteti* ipd., elipsa pomožnega glagola, deležnika, celotne glagolske oblike.

2 Sredstva prevajanja v slovenščino sem razdelila na dve veliki skupini: na oblikoslovno istovetno in na oblikoslovno različno prevajanje. Oblikoslovno istovetno prevajanje imamo, ko so angleške oblike prevedene v slovenščino z enako glagolsko obliko (prihodnjik v angl. = prihodnjik v slov. ipd.).

PREGLEDNICA PRIMEROV PREVAJANJA

Zap. št.	Glagolska oblika	Nedoločni prihodnjik					
		1. os. ed./mn.	2. in 3. os. ed./mn.	okr. obl.	1. os. ed./mn.	Potekovni prih.	Nedol. sed.
1.	prihodnjik	3	22	43	2	—	7
2.	sedanjik	2	2	17	—	—	10
3.	naklonsko ipd. dejanje	8	6	10	2	1	1
	zanikanje		2		2		
	pogojnik	2	1	1		1	1
	vlelnik		2	1			
	členek <i>naj</i>	6		4			
	drugi glagoli		1	4			
4.	izpust	—	1	3	—	—	8
	pomožnega glagola						
	deležnika		1	2			5
	cele glag. oblike			1			3
Skupno število primerov		15	31	73	4	1	26

Iz preglednice se vidi, da je veliko oblikoslovno neenakega prevajanja. Na naslednjih straneh je prikazano prevajanje treh najpogostejših oblik.

2.1 Nedoločni prihodnjik (2. in 3. os. ed./mn. z *will*) je preveden v slovenščino na tri načine:

2.1.1 Večinoma s prihodnjikom: In an instant all *will vanish* and we'll be alone once more, in the midst of nothingness! — V trenutku *bo vse izginilo* in spet bova sama sredi ničla! (81/256).

2.1.2 S sedanjikom: /.../ but behind this veil of gentleness and peace night is changing (vibrantly) and *will burst upon us* /.../ — /.../ ampak za to tančico miline in miru se že bliža noč (S tresočim se glasom.) in *se počí* na nas /.../ (38/214). Primera sta samo dva; v navedenem primeru je sedanjik rabljen zato, ker prihodnjik v angleščini izraža nerazdeljeno časovnost, to pa v slovenščini izražamo s sedanjikom.

2.1.3 Z naklonskim izrazom: z zanikanjem: Why *will* you never let me sleep? — Zakaj me nikoli *ne pustiš*, da bi spal? (15/193); s pogojnikom: *Will* you not play? *Se ne bi igral?* (72/248); z velelnikom: *Will* you stop whining. — Tak *nehaj že cviliti!* (71/247); z glagolom morati: No good *will come* of this! — Iz tega se *ne more izcimiti* nič dobrega! (29/206). V primerih, prevedenih z naklonskimi izrazi, se *will* v angleščini ne uporablja samo kot pomožni glagol, temveč kot glagol v samosvojem pomenu. Tako *will* v primeru z zanikanjem pomeni v bistvu *nočeš*. Ker prihodnjik v slovenščini nima tega pomenskega odtenka, je prevod z naklonskim izrazom najustreznejši.

2.2 Okrajšana oblika prihodnjika 'll je podana v slovenščini na več načinov.

2.2.1 Primeri s prihodnjikom so najpogostejši, nanašajo pa se na zelo oddaljeno, nedoločno prihodnost: /.../ that's where we'll go for our honeymoon — /.../ tja *bova šla* za medene tedne (12/190), ali neko gotovost v prihodnosti: He'll be the death of me! — To *bo* moja *smrt!* (35/211), ali pogoje: If we all

GLAGOLSKIH OBLIK V SLOVENŠČINO

Pote- kovni sed.	Nav. sed. nedol.	Nakl. glag.	Pred. nedol.	Posa- most. glag. obl.	Drugo	Izpust v angleščini		
						pom. glag.	delež- nika	cel. glag. obl.
3	—	11	4	2	4	—	1	—
15	2	2	—	—	1	4	—	—
1	3	2	—	—	—	2	—	—
						2		
1	3	2						
—	—	—	—	—	—	5	2	3
						4		
							2	3
						1		
19	5	15	4	2	5	11	3	3

speak at once we'll never get anywhere — Če bomo vsi hkrati govorili, ne bomo nikamor prišli (30/207).

2.2.2 S sedanjikom. V teh primerih je okrajšana oblika prihodnjika rabljena za izražanje namere v bližnji prihodnosti, čemur v slovenščini najbolj ustreza glagolska oblika sedanjika: I'll go and get a carrot — Jaz grem po korenje (68/244), I'll pay you! — Plačam vam! (80/256), I'll be back — Takoj pridem nazaj (35/211). Večinoma se uporablja sedanjik dovršnih glagolov (*pridem, plačam*).

2.2.3 Z naklonskim izrazom in sicer: a) s členkom *naj*: What'll we do, what'll we do! — Kaj *naj počneva*, kaj *naj počneva*? (71/247). Najpogostejši so prevodi s členkom *naj*, vendar vsi primeri predstavljajo ponovitev istega stavčnega vzorca; s členkom *naj* je izražena negotovost glede prihodnosti; b) s pogojnikom: He wants to impress me, so that I'll keep him — Rad bi napravil dober vtis name, da *bi* ga *obdržal* (31/207) (namerni odvisnik je v slovenščini velikokrat izražen s pogojnikom *bi*); c) z velelnikom: Come, we'll walk it off — Dajva, malo *pojdiva* na sprehod (70/246); primer z velelnikom izraža povabilo govorečega, ki je v angleščini izraženo z velelnikom *come* in z okrajšano obliko prihodnjika, v slovenščini pa kar z dvema velelnikoma: *dajva* in *pojdiva*; z ostalimi glagoli: We'll have to celebrate this — To *morava proslaviti* (9/187); v to skupino so uvrščeni tudi primeri z naklonskim glagolom *hoteti* in z naklonskim izrazom *lahko*; č) (1) izpustom deležnika: Here, give it to me, I'll do it — Čakaj, daj meni, *bom* jaz (32/208); v slovenščini je izpuščen deležnik *naredil* (tak način izražanja je v pogovarjalnem jeziku pogost), v angleščini je izpust deležnika nemogoč, ker je uporabljena okrajšana oblika prihodnjika; (2) z izpustom celotne glagolske oblike: What'll we do? — Kaj pa *zdaj*? (15/195). V naši drami je samo en primer izpusta celotne glagolske oblike v slovenščini; izpuščena sta pomožni glagol in deležnik, namesto njiju pa se zdi, da je v slovenščini obvezno potrebno vstaviti členek *pa* (v nekaterih primerih hkrati s členkom *naj*) in izraz za časovnost (*zdaj*). Izpust glagolske oblike torej sam po sebi razumeva zapolnitev z nekimi drugimi sredstvi, ki v angleščini niso potrebna, ker je njihov pomen izražen s samo glagolsko obliko.

2.3 Nedoločni sedanjik je preveden v slovenščino s prihodnjikom, sedanjikom, naklonskim izrazom in izpustom.

2.3.1 Prihodnjik. Najpogostejši prevodi so pri pogojnem odvisniku: If we all speak at once we'll never get anywhere — Če bomo vsi *govorili*, ne bomo nikamor prišli (30/207). To je razumljivo, saj pravila angleške slovnice zahtevajo uporabo sedanjiške oblike v pogojnem stavku, v slovenščini pa se uporablja prihodnjik v glavnem in odvisnem stavku. Pri časovnem odvisniku: Tomorrow, when I wake, or think I do, what shall I say of today? — Jutri, ko *bom buden* ali se mi bo vsaj zdelo, da sem buden, kaj *bom* rekel o današnjem dnevu? (90/266). Primer je podoben: pravila angleškega jezika zahtevajo uporabo sedanjiške oblike v časovnem odvisniku, pravila slovenščine pa ne.

2.3.2 Sedanjik dovršnih glagolov: Where *do* we *come* in? — Kdaj *prideva* midva? (18/4).

2.3.3 Naklonski izraz s pogojnikom: Unless I smoke another pipe before I go — Ali pa *bi pokadil* še eno pipo, preden odidem (28/204). Nedoločni sedanjik je v angleščini rabljen zaradi odvisnika, v slovenščini pa je naklonskost (želja govorečega) izražena s pogojnikom.

2.3.4 Izpust deležnika ali celotne glagolske oblike velja predvsem za stavčni vzorec *What do we do now?*, ki je preveden v slovenščino s prihodnjikom pomožnega glagola *biti* (Kaj *bova* pa zdaj?, 76/252), ali s členkom *naj* (Kaj pa *naj* zdaj?, 48/225). Primeri s členkom *naj* so uvrščeni pod izpust celotne glagolske oblike; zdi se, da je pri njih naklonskost še bolj stopnjevana; podoben primer imamo že pri prevajanju okrajšane oblike prihodnjika.

3 Prihodnost v slovenščini izraža več sredstev:⁴

3.1 Prihodnjik izraža dejanje, stanje ipd. za trenutkom govorjenja: *Predpisal* mu *bom* tablete in malo počitka, pa *boste* *videli*, kako *bo* *prijazen*, *ne boste* *verjeli*: *drug* *človek* *bo* (197/46). S prihodnjikom je izražena tudi zadobnost: Pravi, da *bomo* kmalu *prejeli* spisek manjkajočih iz tistega okoliša (163/9). Velikokrat prihodnjik izraža naklonsko dejanje, npr. verjetnost, gotovost, omiljeno ugotovitev, grožnja, zahtevo, željo, pogoj ipd.: *To bo* prej kakšen sistem naprav, ki opravljajo mejno funkcijo (240/94); *Ti* Marjan, *tole* pa *ne bo šlo* (164/9); *Jaz* vam *bom* že *pokazal* (216/67).

3.2 Sedanjik izraža prihodnost le takrat, kadar je iz sobesedila razvidno, da ne gre za naklonsko dejanje. Pogosteje se uporablja sedanjik dovršnih kot sedanjik nedovršnih glagolov: V soboto *gremo* *lovit*; *Gremo* z mojim avtom (168/14, 169/14). V obeh primerih je rabljen nedovršni sedanjik, v prvem primeru je povezan s prislovnim določilom časa, v drugem pa je časovnost razvidna iz sobesedila, saj se časovno nanaša na prvi primer. S sedanjnikom lahko izrazimo tudi načrt za prihodnost: *Pet minut po polnoči se* *dobiva* na drugi strani pločnika *././* (188/36) in naklonskost, največkrat namero ter pripravljeno za izvršitev dejanja: *Zaupam* ti skrivnost lepote (169/15); — *Plačaš?* (238/91).

3.3 Drugo. V to skupino spadajo primeri, ki so prevedeni v angleščino s prihodnjikom, čeprav sami po sebi ne izražajo prihodnosti: a) sedanjik: *Zvok izgineva* in se znova *pojavlja* do prihoda kurjača — *The sound will keep disappearing and reappearing until the Stoker's entrance* (208/58); sedanjik je preveden v angleščino s prihodnjikom, ki izraža ponavljajoče se dejanje; *will* tako izraža naklonsko dejanje, zanimivo pa je, da je naklonskost, ki jo večinoma pripisujemo živim osebam, povezana z neživo stvarjo (izginevanje in ponovno pojavljanje zvoka); b) zanikani povedek: *A* daš požirek? *Ne dam* — *Will you give me a gulp? I won't* (244/98); c) velelnik: *Recite* no že enkrat temu gospodu, naj izpusti roko inšpektorja Levstika — *Will you finally tell this gentleman to let go of inspector Levstik's hand* (196/44); č) členkovna zveza: *Zapri že* enkrat — *Button up, will you* (168/14).

3.4 Izpust v slovenščini. Izpušča se pomožni glagol: *Priznam* ti, da se dušim, toda *zdržal* *bom*, *zdržal* (230/85); b) deležnik: *Dular*, *ne* *delajte* težav. *Pa bom* (204/53); c) celotna glagolska oblika: *Dal* ti *bom* človeka, z veseljem, *Janez*, jasno! (178/24); č) nasprotnostno dodano vprašanje (question tag): *Kmalu* *bo* *jutro*, *a* *ne?* (227/80).

Iz preglednice glagolskih oblik za izražanje prihodnosti na naslednji strani se vidi, da je skupno število glagolskih oblik za izražanje prihodnosti v Igrajte tumor v glavi in onesnaženje zraka 318. Najpogostejša oblika je prihodnjik (227), občutno manj je v besedilu sedanjika (58). Iz tega lahko sklepamo, da slovenščina izraža prihodnost, pa tudi naklonskost, najraje s pri-

⁴ Pri tem se pretežno opiram na Slovensko slovnico 1976.

hodnjikom. Zelo malo je drugih primerov (18), nekaj več je izpusta (35); ta je utemeljen s samo naravo besedila, saj se v pogovarjalnem jeziku velikokrat izražamo izpustno.

PREGLEDNICA GLAGOLSKIH OBLIK ZA IZRAŽANJE PRIHODNOSTI

Zap. št.	Glagolska oblika	Štev.	%	Skupaj	
				Štev.	%
1.	prihodnjik			227	71,38
2.	sedanjik			38	11,95
3.	ostali primeri			18	5,66
	sedanjik	7	2,20		
	zanikani povedek	7	2,20		
	velelnik	3	0,95		
	členkovna zveza	1	0,31		
4.	izpust v slovenščini			35	11,01
	pomožnega glagola	8	2,52		
	deležnika	18	5,66		
	celotne glagolske oblike	6	1,89		
	nasprotnostno dodano vprašanje	3	0,94		
Skupno število primerov v slovenščini:				318	100,00

Iz take razporeditve glagolskih oblik bi lahko sklepali, da je največ prostora odmerjeno izražanju čiste ali neobarvane prihodnosti. Vendar bi se zmotili, saj je tako pri obliki sedanjika kot pri obliki prihodnjika, posebej pa še v kategoriji drugih primerov veliko stavkov, ki izražajo naklonska dejanja.

4 V slovenščini navedene oblike so prevedene v angleščino na načine, ki so razvidni iz preglednice na naslednji strani. Iz nje se vidi, da prevajanje ni enakooblikovno. Pri razlaganju razmerij med angleškimi in slovenskimi oblikami sem se omejila na glagolsko obliko prihodnjika.

4.1 Prihodnjik je preveden v angleščino na več načinov.

4.1.1 Najpogosteje z nedoločnim prihodnjikom, pri čemer izstopata okrajšana oblika prihodnjika 'll in 2. in 3. os. ed./mn. z *will*. Zanimivo je, da kljub velikemu številu primerov okrajšana oblika ne prednjači. S to obliko so prevedeni predvsem primeri, ki izražajo namero v bližnji prihodnosti: *Prebral ti bom nekaj naslovov, tako da boš na tekočem— I'll read you a couple of screamers so that you'll know what's going on (160/5); Narekovala ti bom jedilnik — I'll dictate the menu to you (178/24); Vse vas bom pobil! — I'll kill you all! (225/78)*. 2. in 3. os. ed./mn. z *will* izraža dogajanje v prihodnosti: *Križnik ti bo nesel pismo, če misliš, da bo to pomagalo — Križnik will take the letter for you, if you think it will help (185/32)*, ali potek v prihodnosti: *Predstav ni in jih ne bo, me razumete, ne bo jih! — Performances do not and will not take place, do you understand me, they will not take place! (192/41)*, ali vprašanje o prihodnosti ali celo usodi: *Ali bo sploh kdaj prost? — Will he ever be available? (167/12)*.

1. os. ed./mn. s *shall* izraža čisto prihodnost. Primerov za to je izredno malo, čeprav je ta način izražanja v tradicionalnih angleških slovnica naveden kot najprimernejši za izražanje prihodnosti: *Delajo naj, naj z delom po-*

kažejo, kaj zmorejo in kaj znajo in kaj hočejo, potem se bomo pa *pogovarjali* in *dogovarjali* — They'd better work and prove with their work what they are capable of and what they know and what they want, and then we *shall sit down* and *talk* and *negotiate* (177/23). Prihodnjik *se bomo pogovarjali* je preveden v angleščino z dvema priredno zloženima glagolskima oblikama (*shall sit down* and *talk*), v angleščini je tako dodana še glagolska zveza *shall sit down*, kar je v slovenščini razumljivo že iz same glagolske oblike, saj dogovarjanje navadno poteka sede, čeprav ni nujno.

2. in 3. os. ed./mn. s *shall* izraža zapoved: *Morali boste počakati* — You *shall have to wait* (204/53). Za izražanje zapovedi v angleščini zadošča že *shall*, v slovenščini pa je potreben naklonski glagol *morati*. *Shall* je rabljen tudi v povedih, ki izražajo globoko prepričanje govorečega: Je to moja zadnja želja? *Zadnja bo prva* in *prva bo zadnja* — Is this my last wish? Last one *shall be first* and first one *shall be last* (242/96).

1. os. ed./mn. z *will* izraža voljo, hotenje osebkca v negativnem ali v pozitivnem smislu: Kaj si jaz mislim o njegovem pojmovanju dramatičnega, vam *ne bom razlagal*, mladi mož, /.../ — What my opinion of his conception of the dramatic is I *will not explain* to you, young man, /.../ (180, 181/27); večkrat se uporablja pri govorenju otrok, kjer izraža predvsem željo. Zanimiva je slovenska oblika prihodnjika *bom bla* (*bom bil*); v pogovarjalnem jeziku jo velikokrat zasledimo, zdi pa se, da je rezervirana za otroški govor:⁵ *Drugač pa ne boš bla slon*. Ja, *bom bla* — Or else you *won't be an elephant*. I *will too be* (221/73).

4.1.2 Potekovni prihodnjik je v besedilu redek, kar je zanimivo, saj večina angleških slovnice ugotavlja večjo rabo te glagolske oblike, predvsem v pogovarjalnem jeziku: *Prideš čez približno pol ure... saj je vseeno, on te bo tukaj čakal...* — You're coming in a half an hour or so, ... well, it's irrelevant, he'll be waiting here for you ... (183/29).

4.1.3 Nedoločni sedanjik se uporablja pri vprašanjih: *Boš eno prižgal?* — Do you *want* a smoke? (171/17), pri časovnih odvisnikih: *Pustite ga meni, preden bo prepozno* — Leave him to me before it's *too late* (198/47) in pri otroškem govoru: *Jaz bom pa na stolčku, da me ne bo* — I *be on my chair*, so he can't (218/69). Veliko število nedoločnega sedanjika gre prav na račun otroškega govora (v bistvu so to prihodnjiške oblike s »pogoltnjenim« *will*).

4.1.4 Potekovni sedanjik izraža dejanje, ki je načrtovano za prihodnost: *Kaj boš počela drevi?* — What *are you doing* tonight? — *Nogavice bom štrikala* — I'm *knitting* stockings (169/15).

4.1.5 Navadni sedanjiški nedoločnik izraža dogledno sedanjost: *To, kar vam bom povedal* zdaj, naj ostane strogo zaupna interna informacija — What I *am about to tell* you should remain strictly confidential (183/30).

4.1.6 Potekovni sedanjiški nedoločnik izraža namero v bližnji prihodnosti; s tem se njegova funkcija v veliki meri pokriva s funkcijo okrajšane oblike prihodnjika; kako bodo prevedeni taki primeri, je odvisno od posameznega prevajalca, saj so meje v rabi obeh oblik težko določljive: *Telefoniral bom v bife* — I'm *going to call* the bar (159/4); Ja. *Ga bom obvestila* — Yes. I'll *notify* him (162/7).

⁵ Rabi se tudi sicer v priredni zvezi z opisnimi deležniki polnopolnomskih glagolov, npr. *Jaz pa vam bom kuhala in bila na moč pridna* (ustno opozorilo V. Gjurina).

4.1.7 Naklonski glagoli: Veš, to moram čez dat, pa bom prišla nazaj — You know, I have to put this over and then I can come back (218/69). Naklonskost je v slovenščini razvidna iz celotne povedi, v angleščini pa je še posebej poudarjena z glagolom *can*.

4.1.8 Prilastkovni nedoločnik: Končno so se sporazumeli, da bosta nočoj spuščena v Slavijo inšpektor Levstik in naš novinar Zoran Križnik — They eventually agreed that the two men to be let into the Slavia tonight would be inspector Levstik and our newsman Zoran Križnik (185/30). Prihodnjik je preveden z dvema glagolskima oblikama: z nedoločnikom iz prvotnega stavčnega prilastka in z glagolom *would*; z obliko v angleščini pride naklonskost bolj do izraza (bosta spuščena, ki se ju *smе* spustiti — to be let).

4.1.9 Dovršilni (perfektni) sedanjik: Vesna, tole mu bom pa prebral — Vesna, I've just got to read this to him (160/5).

PREGLEDNICA PRIMEROV PREVAJANJA

Zap. št.	Glagolska oblika	Prihodnjik		Sedanjik	
		Štev.	Skupaj	Štev.	Skupaj
1.	nedoločni prihodnjik	138 + 1			
	1. os. ed./mn. <i>shall</i>	6	+ 1		
	2. in 3. os. ed./mn. <i>will</i>	57			3 + 1
	okr. oblika prihodnjika 'll	55			6
	2. in 3. os. ed./mn. <i>shall</i>	4			
	1. os. ed./mn. <i>will</i>	16			3
2.	potekovni prihodnjik		2		—
3.	nedoločni sedanjik		25		8
4.	potekovni sedanjik		2		6
5.	navadni sed. nedoločnik		2		3
6.	potekovni sed. nedoločnik		37		—
	zborni	20			—
	pogovorni	17			—
7.	naklonski glagoli		8		4
	<i>can</i>	5		3	
	<i>would</i>	2			
	<i>might</i>	1			
	<i>should</i>	1			
	<i>want</i>	1			
	<i>may</i>			1	
8.	predmetni nedoločnik		8 + 1		2
9.	dovršilni (perfektni) sedanjik		1		1
10.	velelnik		2		—
11.	trpna oblika nedoloč. sedanjika		2		—
12.	izpust		2		2
	pomožnega glagola			2	
	deležnika				
	celotne glagolske oblike	2			
Skupno število primerov			227 + 2		38 + 1

4.1.10 Velelnik: Naj mi *bo* torej *dovoljeno* prositi, da vse morebitne improvizacije ali variacije na določeno temo /.../ — *Permit* me, then, to bid you that any liable improvisation or variation on given theme /.../ (190/38). V slovenščini je uporabljena vljudnostna oblika s členkom *naj*, v angleščini pa je uporabljen velelnik skupaj z nedoločnikom (*to bid*).

4.1.11 Pretvorba celotne glagolske oblike v imensko zvezo: Stanči je navadna kurba, da *boš vedel* — For your information, Stan is a regular prick (167/12). Glagolska oblika v slovenščini (da boš vedel) je prevedena v angleščino s stalno besedno zvezo (for your information).

4.2 Iz prikaza sredstev za izražanje prihodnosti v obeh dramah je razvidno, da je najpogostejša glagolska oblika za izražanje prihodnosti prihodnjik. Drugih oblik je občutno manj. Prevajanje pa ni enakooblikovno, saj je npr. veliko angleških prihodnjikov prevedeno v slovenščino s sedanjikom in obrat-

GLAGOLSKIH OBLIK V ANGLEŠČINO

Sedanjik	Ostali primeri				Izpust v slovenščini				
	Zanik. pov.	Velelnik	Členk. zveza	Skupaj	Pom. glag.	Deležnika	Cel. glag. obl.	Nasp. dod. vpr.	Skupaj
3	2	1	1	7	1	1	1	2	5
2	—	2	—	4	1	3	3	—	7
—	5	—	—	5	—	—	2	1	3
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	1	1	—	—	2
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
1	—	—	—	1	—	2	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	1	—	—	—	—	16
1	—	—	—	—	5	1	7	3	6
—	—	—	—	—	—	7	—	—	7
—	—	—	—	—	—	3	—	—	3
7	7	3	1	18	8	18	6	3	35

no. Vzrok za to je predvsem v pomenski vrednosti povedi. Tako je npr. okrajšana oblika prihodnjika v več primerih prevedena s sedanjikom, in to takrat, ko izraža namero za izvršitev dejanja v bližnji prihodnosti.

5 Izrazi za časovnost so močno povezani z glagolskimi oblikami, saj »specializiranim glagolskim oblikam za čas (sedanjik, preteklik/predpreteklik, prihodnjik) nekako ustrezajo prislovi, okoliščine torej, ki pravzaprav določajo izbiro časovnih oblik: *včeraj* zahteva preteklost, *jutri* prihodnost, *sedaj* pa lahko tudi sedanjost.«⁶ Zastavlja se torej vprašanje, katere besede so časovno določene in katere so brez teh oznak, torej take, ki se lahko rabijo v povezavi z vsemi glagolskimi oblikami, ki so uporabljene v nalogi.

5.1 Oblike za izražanje prihodnosti sem razdelila na več vrst.

5.1.1 Med eliptične prislove sem uvrstila primere, v katerih nisem zasledila besed za izražanje prihodnosti: Jaz jih ne bom sprejel. Jaz ne — I shall not receive them. I shan't (170/16).

5.1.2 Med deiktične prislove grede tisti primeri, v katerih prislov sicer ni izražen, časovnost pa je že določena v enem od predhodnih primerov; večinoma se vpliv prislova izčrpa že v naslednji povedi, včasih pa tak prislov lahko vpliva na več naslednjih povedi in jim določa časovnost: *V soboto gremo loviti. Greš z nami?, Lahko pa gremo tudi od Podvina navzgor. Gremo z mojim avtom* (168, 169/14).

5.1.3 Med druge izraze za čas se uvrščajo primeri, v katerih je izraz za časovnost prisoten: In *zdaj* mi zastavljata vprašanja (29/206).

5.2 Povezanost glagolskih oblik z izrazi za izražanje prihodnosti v drami V pričakovanju Godota.

5.2.1 Povezanost v angleščini:

Zap. št.	Glagolska oblika	Izpuštnost		Deiktičnost		Drugo		Skupaj	
		Štev.	%	Štev.	%	Štev.	%	Štev.	%
1.	nedoločni prihodnjik	64	29,76	12	5,58	45	20,94	121	56,28
	1. os. ed./mn. <i>shall</i>	11	5,12	—	—	2	0,95	13	6,05
	2. in 3. os. ed./mn. <i>will</i>	16	7,44	2	0,95	13	6,05	31	14,42
	okrajšana oblika 'll	36	16,74	8	3,72	29	13,49	73	33,95
	1. os. ed./mn. <i>will</i>	1	0,46	2	0,95	1	0,47	4	1,86
2.	potekovni prihodnjik	1	0,47	—	—	—	—	1	0,47
3.	nedoločni sedanjik	4	1,86	2	0,95	20	9,50	26	12,09
4.	potekovni sedanjik	19	8,84	—	—	—	—	19	8,84
5.	navadni sed. nedoločnik	2	0,95	—	—	3	1,40	5	2,35
6.	naklonski glagoli	11	5,11	3	1,40	1	0,46	15	6,97
7.	predmetni nedoločnik	2	0,95	1	0,46	1	0,47	4	1,86
8.	poimenjenje glag. oblike	—	—	2	0,95	—	—	2	0,95
9.	ostali primeri	3	1,40	2	0,95	—	—	5	2,35
10.	izpust	11	5,12	5	2,32	1	0,46	17	7,90
Skupaj		117	54,42	27	12,55	71	33,05	215	100,00

⁶ J. Toporišič, Nova slovenska skladnja, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1982, str. 253, 8.2.

Iz preglednice se vidi, da je več kot polovica primerov v drami (117) znanovanih z izpustnim prislovom. Število drugih izrazov je občutno manjše (71), najmanjše pa je število deiktivnih prislovov (27). Največje število prislovov je povezano s prihodnjiškimi oblikami, še posebej izstopata okrajšana oblika (36) in 2. in 3. os. ed./mn. z *will* (16). Vzroki za tako veliko število eliptičnih prislovov so podani pri analitičnem prikazu povezanosti glagolskih oblik z oblikami za izražanje prihodnosti v §§ 5.3. Glagolski obliki, ki sta povezani z izrazi za časovnost, sta predvsem okrajšana oblika prihodnjika in nedoločni sedanjik. Zanimivo je, da so vsi primeri potekovnega sedanjika povezani z eliptičnim prislovom, vendar predstavlja kar 13 primerov te glagolske oblike ponovitev istega stavčnega vzorca *I'm going*.

5.2.2 Povezanost v slovenščini:

Zap. št.	Glagolska oblika	Izpustnost		Deiktivnost		Drugo		Skupaj	
		Štev.	%	Štev.	%	Štev.	%	Štev.	%
1.	prihodnjik	54	25,12	13	6,04	35	16,28	102	47,44
2.	sedanjik	29	13,49	8	3,72	18	8,37	55	25,58
3.	naklonski izraz	25	11,63	5	2,33	14	6,51	44	20,47
4.	izpust	9	4,19	1	0,46	4	1,86	14	6,51
Skupaj		117	54,45	27	12,55	71	33,02	215	100,00

Iz preglednice vidimo, da sta sedanjik in prihodnjik približno enako razporejena, izpustnih prislovov pa je odstotkovno največ pri naklonskih izrazih; to je razumljivo, saj je pri njih v ospredju naklonskost in ne časovnost. Od vseh primerov predstavljajo oblike z izpustnim prislovom približno polovico primerov, druga polovica pa je razdeljena na primere z deiktivnim prislovom in preostalimi izrazi. Tako stanje imamo pri sedanjiku predvsem zaradi stavčnega vzorca *Jaz grem*, ki se kar trinajstkrat ponovi, pa ni povezan z odgovarjajočim prislovom. Domnevam, da bi bilo drugače število izpustnih prislovov, povezanih s sedanjikom, bistveno manjše. K takemu mnenju me je privedla misel, da je prihodnost s prihodnjikom že izražena in je zato v več primerih ni potrebno dopolnjevati z izrazom za čas, pri sedanjiku pa takega kazalca nimamo. Sedanjik, ki izraža naklonska dejanja, ne potrebuje časovnega določila.

5.3 V analitičnem prikazu povezanosti glagolskih oblik z izrazi za izražanje prihodnosti je podan prikaz povezanosti dveh najpogostejših oblik v angleščini.

5.3.1 Nedoločni prihodnjik. 2. in 3. os. ed./mn. z *will* ima največ primerov z eliptičnim prislovom. V slovenščini so povezani po večini z glagolsko obliko prihodnjika. Izraz za časovnost ni potreben tam, kjer se primeri nanašajo na nedoločno prihodnost: Še vidva /.../ še vidva, kaj se ve, bosta kaj primaknila moji sreči (29/206), potem pri velevanju: Me boš gledal, pujs! (20/207); Kaj še ne boš stopil naprej! (49/225); Mu še ne boš dal miru! (50/225) in pri običajnem poteku dogodkov: Sonce bo zašlo, luna bo vzšla in midva stran (77/253). Pri naklonskem dejanju je običajno, da izraz za časovnost ni prisoten: Se ne bi igral? (72/248). Deiktivna prislova sta samo dva: in *zdaj* mi zastavljata vprašanja. Iz tega se ne more izcimiti nič dobrega (29/206); In *jutri*,

ko bom buden, ali se mi bo vsaj zdelo, da sem buden, kaj bom rekel o današnjem dnevu? (90/266). V prvem primeru je povezava s prislovom *zdaj* izredno rahla, saj je skorajda ne čutimo, v drugem je povezava močnejša. Pri preostalih izrazih je največ primerov, ki so povezani z glagolsko obliko prihodnjika: Če je prišel večeraj in naju ni bilo tu, si lahko prepričan, da ga *danes* ne bo še enkrat sem (15/193). Sedanjaška primera sta samo dva: /.../ ampak za to tančico miline in miru se že bliža *noč* in se počni na nas /.../ (38/214). Zanimivo je, da sta naklonska izraza (*Zakaj me nikoli ne pustiš, da bi spal?*, 15/193 oz. *Zakaj mi nikoli ne pustiš, da bi spal?*, 89/265) povezana z izrazom za časovnost, vendar izraz *nikoli* še bolj poudarja naklonskost povedi, poved sama pa zaradi tega ni nič bolj časovno določena.

5.3.2 Okrajšana oblika prihodnjika 'll. Največ je primerov z izpustnim prislovom. V slovenščini so povezani po večini z glagolsko obliko prihodnjika (prislov ni rabljen v pogojnih stavkih): Če ti obvisiš, bo vse obviselo (18/195). Imamo ga tudi pri izražanju namere: Jaz te bom nosil (32/209); Mu ga bom jaz dal na glavo (42/218) in pri gotovostni določitvi povedi: To bo moja smrt! (35/211) ter pri izražanju bližnje prihodnosti: Jaz bom Lucky, ti Pozzo (73/249). Primeri s sedanjikom so povezani z eliptičnim prislovom takrat, ko sedanjik izraža namero govorečega: Jaz grem po korenje (68/244), ali ko je povezan z gotovostno določitvijo povedi: Dajmo, dajmo, sedite že, rotim vas, še pljučnico staknete (36/212). Pri naklonskem dejanju je običajno, da izraz za časovnost ni prisoten: Kaj naj počneva, kaj naj počneva? (71/247).

Deiktični prislov je najpogosteje povezan z glagolsko obliko prihodnjika: In *jutri*, ko bom buden ali se mi bo vsaj zdelo /.../ Ta ne bo ničesar vedel (90/260); le v enem primeru je deiktični prislov povezan s sedanjikom: *Potem* skupaj odideva. /.../ Pojdeva na Pireneje (81/257). Preostali izrazi so najpogosteje povezani s prihodnjikom: *Potem* bova vzela ali pa pustila (18/195). Vendar je tudi sedanjiških oblik precej; sem spadajo vse tiste oblike, ki ne izražajo naklonskosti in pri katerih je torej v ospredju časovnost: *Takoj* pridem nazaj (35/211). Pri naklonskem dejanju je primerov z izrazi za časovnost malo: No ja, upam, da se bom *nazadnje* še sam lahko postavil na noge (82/257).

5.4 Povezanost glagolskih oblik z izrazi za izražanje prihodnosti v drami
Igrajte tumor v glavi in onesnaženje zraka.

5.4.1 Povezanost v slovenščini je taka:

Zap. št.	Glagolska oblika	Izpustnost		Deiktičnost		Drugo		Skupaj	
		Štev.	%	Štev.	%	Štev.	%	Štev.	%
1.	prihodnjik	176	55,34	8	2,52	43	13,52	227	71,38
2.	sedanjik	21	6,61	3	0,94	14	4,40	38	11,95
3.	drugi izrazi	14	4,40	—	—	4	1,26	18	5,66
4.	izpust	30	9,44	—	—	5	1,57	35	11,01
Skupaj		241	75,79	11	3,46	66	20,75	318	100,00

Iz preglednice se vidi, da je tri četrtine primerov v drami zaznamovanih z izpustnim prislovom, kar je več kot v drami V pričakovanju Godota. Ob-

čutno manjše je število preostalih izrazov, najmanjše pa je število deiktičnih prislovov. Izpustni prislov je odstotkovno najpogostejši v kategoriji preostalih primerov (sem spadajo predvsem izrazi za naklonska dejanja), kjer imamo od skupno 5,66 % kar 4,40 % oblik, ki so povezane z izpustnim prislovom. To je razumljivo, saj je pri izrazih za naklonsko dejanje v ospredju naklonskost, ne pa časovnost. Izpustni prislov je pogost tudi pri izpustu v slovenščini in pri glagolski obliki prihodnjika.

Prislov ni rabljen pri izražanju namere. V teh primerih je prihodnjik največkrat preveden v angleščino z okrajšano obliko prihodnjika: *Prebral ti bom nekaj naslovov, tako da boš na tekočem* — *I'll read you a couple of screamers so that you'll know what's going on* (160/5); *Ja. Ga bom obvestila* — *Yes. I'll notify him* (162/7); *Narekoval ti bom sporočilo za teleks* — *I'll dictate a teletype to you* (162/7). Namera je v angleščini večkrat izražena tudi s potekovnim sedanjskim nedoločnikom: *Jaz bom to bando razkrinkal!* — *I'm going to expose this gang!* (199/48); *Ne bom abortirala, ne!* — *I'm not going to have an abortion, I'm not* (202/51); *Zaklal ga bom* — *I'm gonna cut his throat* (210/60).

Prislova prav tako ni pri izražanju gotovostne določitve povedi: Na spisku pogrešanih *bo* ekonomska emigracija — *The list of the missing, that'll be our economic emigration* (169/9); *Zmrznili bomo, to pot pa zares...* — *We'll freeze, this time for sure...* (212/62); *To bo prej kakšen sistem naprav, ki opravljajo mejno funkcijo* — *This is more likely a system of gadgets performing a boundary function* (240/94). Enako je pri vprašanjih o prihodnjih dogodkih: *Kdo bo prevzel odgovornost?* — *Who will take the responsibility?* (165/10); *Kdo bo nosil odgovornost?* — *Who will bear the responsibility?* (170/16); *Kaj bodo ukrenili?* — *What steps will they take* (177/23), ter pri poudarjenem hotenju osebka: *Jaz jih ne bom sprejel. Jaz ne* — *I shall not receive them. I shan't* (170/16); *Predstav ni in jih ne bo, me razumete, ne bo jih!* — *Performances do not and will not take place, do you understand me, they will not take place!* (192/41). Tako je še pri pogojnih stavkih: *Križnik ti bo nesel pismo, če misliš, da bo to pomagalo* — *Križnik will take the letter for you, if you think it will help* (185/32).

Tudi pri sedanjiku je precej primerov, ki izražajo vprašanje o prihodnosti: *Bojim se iti k zdravniku. Kaj naj storim?* — *I'm afraid to see the doctor. What am I to do?* (161/6), ali namero: *Zastonj ti dam nasvet: skrbi za linijo* /.../ — *I'll give you a piece of advice, free of charge: take care of waistline* /.../ (168/14); *Nesem ga razvit, /.../* — *I'm off to have it developed, /.../* (172/18), pa pripravljeno: *Zaupam ti skrivnost lepote* — *I will confide to you the secrets of beauty* (169/15); *Podojim te, če si žejen* — *I will nurse you, if you are thirsty* (236/90); *To je cena. Plačaš?* — *That is the price. Will you pay?* (238/91) in še bližnjo prihodnost: *Predstava šele pride* — *The performance is yet to come* (235/88).

5.4.2 Povezanost v angleščini je taka:

V angleščini imamo en primer več zaradi primera 183/30, pri katerem je slovenska oblika prevedena v angleščino z dvema glagolskima oblikama (povezano s členitvijo po aktualnosti): *Končno so se sporazumeli, da bosta nocoj spuščena v Slavijo inšpektor Levstik in naš novinar Zoran Križnik* — *They eventually agreed that the two men to be let into the Slavia tonight would be inspector Levstik and our newsman Zoran Križnik.*

Zap. št.	Glagolska oblika	Izpustnost		Deiktičnost		Drugo		Skupaj	
		Štev.	%	Štev.	%	Štev.	%	Štev.	%
1.	nedoločni prihodnjik	143	44,85	6	1,88	35	10,34	182	57,05
	1. os. ed./mn. <i>shall</i>	3	0,94	—	—	3	0,94	6	1,88
	2. in 3. os. ed./mn. <i>will</i>	57	17,87	—	—	15	4,70	72	22,57
	okrajšana oblika 'll	54	16,95	5	1,57	14	4,39	75	22,89
	1. os. ed./mn. <i>will</i>	25	7,84	1	0,31	1	0,31	27	8,46
	2. in 3. os. ed./mn. <i>shall</i>	4	1,25	—	—	—	—	4	1,25
2.	potekovni prihodnjik	1	0,31	1	0,32	—	—	2	0,63
3.	nedoločni sedanjik	24	7,52	1	0,31	8	2,51	33	10,34
4.	potekovni sedanjik	2	0,63	—	—	5	1,57	7	2,20
5.	navadni sed. nedoločnik	3	0,94	—	—	2	0,63	5	1,57
6.	potekovni sed. nedoloč.	36	11,29	—	—	4	1,25	40	12,54
7.	naklonski glagoli	6	1,88	2	0,63	4	1,25	12	3,76
8.	predmetni nedoločnik	6	1,88	—	—	5	1,57	11	3,45
9.	dovršilni sedanjik	1	0,31	—	—	1	0,31	2	0,62
10.	velelnik	2	0,63	—	—	—	—	2	0,63
11.	trpna obl. nedol. sed.	—	—	—	—	2	0,63	2	0,63
12.	izpust	17	5,33	1	0,31	3	0,94	21	6,58
Skupaj		241	75,55	11	3,45	67	21,00	319	100,00

Iz preglednice se vidi, da je največje število izpustnih prislovov povezano s prihodnjiškimi oblikami, še posebej izstopata okrajšana oblika prihodnjika 'll in 2. in 3. os. ed./mn. z *will*. Precejšnje število izpustnih prislovov je tudi pri potekovnem sedanjiskem nedoločniku, kar je razumljivo, saj ta oblika izraža namero v bližnji prihodnosti in ob sebi ne potrebuje časovnega določila. Glagolski obliki, povezani z izrazi za časovnost, sta predvsem okrajšana oblika prihodnjika 'll in 2. in 3. os. ed./mn. z *will*, število preostalih oblik je izredno majhno.

5.5 V analitičnem prikazu povezanosti glagolskih oblik z izrazi za izražanje prihodnosti je podan prikaz povezanosti z glagolskimi oblikami sedanjika:

5.5.1 Pri izpustnih prislovih izraža sedanjik navadno namero, hotenje ali pripravljenost, časovnost pa je potisnjena v ozadje. 2. in 3. os. ed./mn. z *will* izraža pripravljenost za izvršitev dejanja: To je cena. *Plačaš?* — This is the price. *Will you pay?* (238/91). Okrajšana oblika prihodnjika 'll izraža namet: /.../ I'll give you a piece of advice, free of charge: /.../ (168/14) ali namero: Če ne, ti pa na kožo napišemo, da se ne boš matral. / If not, we'll write a part that will be right down your alley, to spare you drudgery (235/88). 1. os. ed./mn. z *will* se uporablja za izražanje pripravljenosti za izvršitev dejanja: *Zaupam* ti skrivnost lepote — I will confide to you the secrets of beauty (169/15). Nedoločni sedanjik se uporablja v pogojnih stavkih: Hektor, če spustiš inšpektorja, lahko preizkusiš delovanje zmrzovalnega sistema — Hektor, if you let the inspector go, you may test the functioning of your quick-freezing system (211/61). Potekovni sedanjik izraža namero: *Sibam* razvit filme — I'm hurrying to get my films developed (173/19), lahko pa tudi bližnjo prihodnost: Zvedel sem, da gre Križnik v Slavijo /.../ — I've learned

Križnik *is going to the Slavia* /.../ (184/31). Navadni sedanjiški nedoločnik izraža namero: *Nesem ga razvit, potem pa pridem nazaj. / I'm off to have it developed, and then I'm coming back* (172/18) ali vprašanje o prihodnosti: *Bojim se iti k zdravniku. Kaj naj storim? — I'm afraid to see the doctor. What am I to do?* (161/6). Predmetni nedoločnik se uporablja za izražanje namere: /.../ toliko, da gospodje *vidijo*, kaj zmoreš, veš /.../ just enough for the gentlemen *to see* what you are capable of, you know. (211/61).

5.5.2 Deiktični prislovi so samo trije; vsi se nanašajo na časovni izraz *v soboto*; v angleščino so prevedeni z okrajšano obliko prihodnjika 'll: *Gremo z mojim avtom — We'll go in my car* (169/14), z naklonskim glagolom *can*: *Lahko pa gremo tudi od Podvina navzgor — We can also go from Podvin upriver* (169/14) in z izpustom pomožnega glagola: *V soboto gremo lovit. Greš z nami? — We're going fishing on Saturday. Coming along?* (168/14).

5.5.3 Drugi izrazi so največkrat povezani z nedoločnim sedanjnikom: *Pet minut po polnoči* se dobiva na drugi strani pločnika, /.../ — *Five minutes after midnight* we meet on the other side of the street, /.../ (188/36). V tem primeru je dogovor, povezan z bližnjo prihodnostjo, natančno določen. Nedoločni sedanjik se uporablja tudi v odvisnih stavkih: *No, sleci se lepo... preden se voda shladi — Well, take your clothes off nicely... before the water gets cold* (246/100). Potekovni sedanjik izraža načrt za prihodnost: *V soboto gremo lovit — We're going fishing on Saturday* (168/14), ali določeno mero naklonskosti: *Takoj vam ga pošljem dol, brez skrbi. — I'm sending him down to you right off, don't worry* (243/97).

6 Izrazi za izražanje časovnosti in dobnosti so različni.

6.1 V drami V pričakovanju Godota je največkrat uporabljen prislov *jutri*; povezuje se s sedanjnikom in prihodnjikom. Časovno je vezan, saj označuje samo prihodnost, zato tudi sedanjik v teh primerih izraža prihodnost. S sedanjnikom je preveden v treh primerih: *Prideva jutri spet* (14/192); *Jutri pa pride* (91/266); *Rekel je, da Godot jutri zanesljivo pride* (53/228). S prihodnjikom je preveden v sedmih primerih: *Jutri bo vse boljše.* (52/228) — *Jutri se bova obesila.* (92/269) — *Jutri me spomni, da bom vzel s seboj konec vrvi* (53/228). Glej še primere na strani: 88/264, 90/266.

Pogosto je uporabljen tudi prislov *zdaj*. Povezan je z oblikami sedanjnika, prihodnjika, z elipso, pa tudi z naklonskimi glagoli. Ob njem se dasta rabiti sedanjik in prihodnjik, torej časovno ni vezan: *In zdaj ga mečete iz službe?* (33/210); *Pojdeva na Pireneje. Zdaj boš lahko* (81/257). V prvem primeru je prislov povezan s sedanjnikom, v drugem pa izraža skupaj z glagolsko obliko prihodnjika prihodnost. Časovna izraza *danes* in *nocoj* sta povezana s prihodnjikom in torej izražata prihodnost, čeprav sta verjetno v osnovi povezana z izražanjem sedanjnosti: *Gospod Godot mi je naročil, naj vama rečem, da ga nocoj ne bo sem, prav gotovo pa jutri* (50/226). Enaka ugotovitev je za izraze *danes*, *letos*, *sedaj* navedena tudi v Novi slovenski skladnji, kjer je podan tudi vzrok za tako stanje: »To je mogoče zato, ker imajo ti izrazi večjo razsežnost zunaj točke govorenja.«⁷ Večkrat je v besedilu uporabljen tudi prislov *nikoli* (varianta *nikdar*). Veže se s sedanjnikom, prihodnjikom, z naklonskimi glagoli in z izpustom glagolske oblike; časovno ni vezan, z njim lahko izrazimo tudi prihodnost: *Ne zameri. Nikoli več ne bom* (74/250). S tem prislovom lahko izrazimo tudi nerazdeljeno časovnost, ki je izražena s seda-

⁷ J. Toporišič, str. 255, 8.2.1.

njikom: Ampak bodita vendar malo bolj pazljiva, za božjo voljo, drugače *nikoli* nikamor ne pridemo (57/213). Potrditev za rabo prislova *nikoli* v pomenu nerazdeljene časovnosti, ki se izraža s sedanjikom, sem zasledila v Novi slovenski skladnji.⁸ Precej je v besedilu še prislova *potem*. Povezan je s sedanjikom, prihodnjikom in z naklonskimi glagoli. Izraža zadobnost, saj je povezan z dejanjem ali stanjem, ki se bo izvršilo (ali bo nastopilo) šele po nekem drugem dejanju ali stanju. Rabi se v povezavi z dovršnim sedanjikom: In *potem* pojdeva naprej (80/269). Poleg prislovov sem zasledila še prislovne izraze (*na lepem, nazadnje, v trenutku*); kamor uvrščam zvezo besed, ki se začneja s predlogom, zatem prislovne zveze (*nekega dne*), ki izražajo časovnost, samostalnike (*čas, noč*), predloge (*za*) in veznike (*ko*). V primerih, ko se časovni izraz pojavi samo enkrat, je zelo težko določiti časovno določenost takega izraza.

6.2 V drami Igrajte tumor v glavi in onesnaženje zraka je največkrat uporabljen prislov *potem*, za katerega sem že v prejšnji drami ugotovila, da izraža zadobnost. Povezan je z glagolskimi oblikami sedanjika, prihodnjika in z izpustom: Nesem ga razvit, *potem* pa pridem nazaj (172/18), kjer je uporabljen sedanjik dovršnega glagola. Precej je še prislova *zdaj* (narečno *zdej*); ta je povezan s prihodnjikom in sedanjikom, časovno je vezan, izraža pa sedanjost ali tudi prihodnost: *Zdaj* bom vadil do konca (204/53); Gremo *zdaj* na poskus na ključ 7 (206/56). Vprašalni prislov *kdaj* je tu povezan s sedanjikom in s prihodnjikom: *Kdaj* odrineva? (188/36); *Kdaj* pa približno računaš, da bo ta predstava? (235/89).

Prislovni izrazi so *v kratkem, v soboto, pri tej priči, od časa do časa, čez pet minut, čez približno pol ure*, prislovne zveze *vsak hip, prej ali slej, to jutro, pet minut po polnoči*; predlog je *po* in veznik *ko*.

Sklep. Obravnava povezanosti besed in besednih zvez za izražanje časovnosti in dobnosti z glagolskimi oblikami kaže, da je večina povedi rabljena brez ustreznega časovnega izraza (izpustni prislov) in je torej časovnost izražena samo z glagolsko obliko. Izrazi za časovnost in dobnost so povezani z glagolskimi oblikami sedanjika, manj prihodnjika. Največ prislovov je časovno vezanih, le redki (*zdaj, danes, nocoj*) se lahko rabijo v povezavi z različnimi časovnimi kategorijami. Žal pa sem imela na razpolago premalo prislovov, da bi lahko prišla do tehtnejših sklepov.

7 Kritika Modrovega prevoda drame *Waiting for Godot*.⁹ Branje Godota nas prevzame z dobesednim ponavljanjem nekaterih pomembnejših stavkov. Različno prevajanje istih stavčnih konstrukcij ni upravičeno, saj obstajajo tudi v angleškem jeziku sredstva, s katerimi bi določeno stanje lahko opisali na različne načine, pa to ni bilo storjeno. Tako je osnovna slogovna podoba drame v prevodu v marsičem zabrisana. Najbolj očitno se kaže prevajalčeva želja po variantnem prevajanju v naslednjih primerih: Stavčni vzorec *I'm going* je preveden z *Jaz grem, Že grem, Že prihajam, Odhajam*; vprašanje *What do we do now?* je prevedeno s *Kaj bova pa zdaj?, Kaj naj pa zdaj?, Kaj pa naj zdaj?*; vprašanje *What do we do?* s *Kaj pa naj potlej?, Shall we go?* je prevedeno z *Greva?, Bi šla?*. Drugačen prevod spreminja tudi pomensko vrednost povedi, saj ostaja v angleščini ista, v slovenščini pa pogojnik bi izraža manjšo stopnjo verjetnosti, že kar negotovost; vzklik *What'll*

⁸ J. Toporišič, str. 254, 8.2.4.

⁹ Prim. A. Berger, Prevod in ponaredek, Nova revija, št. 5/6, str. 656 do 658.

we do, what'll we do! je preveden z *In kaj bova počela, kaj bova počela?, Kaj naj počneva, kaj naj počneva?* (2-krat); *Will you stop it, you!* je prevedeno s *Tak daj že vendar mir, ti!, Will you stop it!* pa s *Še ne boš nehal!*

Očitno je Moder v vseh teh primerih poskušal razbiti monotonost in suhoparnost besedila, s tem pa je besedilu odvzel ravno tisto sestavino, po kateri ga v svetovni književnosti najbolj cenijo.

SUMMARY

A comparison of an English dramatic text (S. Beckett's *Waiting for Godot*) with its Slovene translation (by J. Moder) and a Slovene dramatic text (D. Jovanovič's *Igrajte tumor v glavi in onesnaženje zraka*) with its English translation (by V. Gjurin) shows that the most frequent verb forms expressing futurity are those of the future tense in English and of the *prihodnjik* in Slovene. However, the future tense is not always translated by the *prihodnjik*, or vice versa. In many instances, a future tense form is likely to be translated by a form of the *sedanjik*, due to the meaning of the sentence as a whole. Thus, the abbreviated form of the future tense ('ll) is frequently translated by the *sedanjik* when it implies that the action has been intended for the near future.

The time expressions found in the analyzed material were classified into three groups: (i) the examples (sentences/clauses/utterances) in which no time expression is explicitly used were classified as "the group of elliptic adverbs"; (ii) the examples in which time is defined in one of the preceding sentences (clauses) were classified as "the group of deictic adverbs"; (iii) the examples including a time expression (of any other kind) constituted a third, separate group. — The examples containing no time expression are the most numerous; here, time is merely implied by the verb form. When time expressions are used, they are mostly linked with the present tense forms, less frequently with the future tense forms. The reason lies in the verb form itself: the present tense is commonly used to express present time. When a present tense form expresses modality, no time expression is used. — Very few adverbs (e. g. *now, today, tonight*) can be linked with several time categories, i. e. used in all time situations.

In the Slovene translation of the *Waiting for Godot*, the same verb(al) forms and even the same sentences have — for no justifiable reason — different translation equivalents: Consequently, the feeling of monotony, prevalent in the original, is weakened in the Slovene translation.

PREZRTA OBJAVA 9 ZILJSKIH PESMI Z VTISI I. I. SREZNEVSKEGA OB REJU POD LIPO, ZBIJANJU SODA ipd.

Komentar k šopku 9 slovenskih ljudskih pesmi, ki jih je peterburški lingvist I. I. Sreznevski dobil v Ziljski dolini leta 1841 in objavil doma 1852, izzveni v vabilo etnomuzikologom, naj bi kritično pretresli tako imenovani »rej pod lipo«.

Nine Slovene folk songs which the St. Petersburg linguist I. I. Sreznevsky got in the Zilja valley in 1841 and published in St. Petersburg in 1852 are here furnished with commentaries inviting ethnomusicologists to critically reexamine the folk custom known as "the linden dance" (*rej pod lipo*).

Za 5. letnik časopisa Slovenski jezik, posvečen Francetu Kidriču ob šestdesetletnici (1940), je Rajko Nahtigal namenil prispevek z naslovom *Prezrta izdaja I. I. Sreznevskega slovenskih narodnih pesmi »Mlade Brede« in ziljskega »reja«*. Predstaviti je želel deset slovenskih ljudskih pesmi, ki jih je Sreznevskij v 50-ih letih prejšnjega stoletja uvrstil v dva zvezka zbirke *Pamjatniki i obrazcy narodnago jazyka i slovesnosti (russkix i zapadnyx Slavjan)*. Ker se je Mladi Bredi odmerjeni del tako razrasel, da ga v SJ 3 po dolgosti presega samo en prispevek, je avtor odložil obdelavo devetih pesmic iz Ziljske doline in pisanje pretrgal z napovedjo: »Še pride«.

Tedanja zaposlenost »z drugim nujnim in obsežnim delom« (gl. kurzivno posvetilo Kidriču) in pa svetovna vojska, zaradi katere je SJ ugasnil z letnikom 4—1941, sta bila kriva, da Nahtigal svojega spisa ni končal. Ko sem ga leta 1946 poprosil, da bi odloženo pesemsko gradivo iz Ziljske doline spet vzel v roke in obdelal za Etnologa 18 (uglaščenega s takratnimi prizadevanji za rešitev odprtih vprašanj razmejitve na Primorskem in Koroškem), mi je pritrdil, da bi bilo res škoda, če bi začeti spis ostal torzo, in sodelovanja ni odklonil, le da je stvar obljubil za »kdaj kasneje«. Žal, te obljube ni mogel izpolniti, ker ga je prehitela smrt. Prevzemam torej delo, ki je pred desetletji obležalo nedokončano. Potrudil se bom, da po svojih močeh dozidam to, česar drug, boljši zidar pred mano ni utegnil.

Pred poglavjem o Mladi Bredi (ki nas tu ne zadeva), v uvodnem delu Nahtigalovega spisa, najdemo pogloblitve splošne podatke tudi za nenapisano ziljsko poglavje. Na Koroškem je Sreznevski spomladi 1841 obiskal Urbana Jarnika v Blatogradu (19. aprila) in Matijo Majarja pri fari sv. Mihaela v Rožu (22. aprila). Dne 24. aprila je prišel — z najetim vodnikom — do Bistrice v Ziljski dolini, 25. aprila pa se je udeležil »žegna« (vaškega semnja ali cerkvenega shoda) v vasi Šentjurij, kjer je bil živa priča pri petju prazničnih pesmi, reju pod lipo in zbijanju soda. Brez osebne udeležbe bi bilo namreč težko pričakovati tako živ opis dogajanja, kot je podan leta 1852 v prvem zvezku *Pamjatnikov*. Ker je le-te urejal Sreznevski sam, laže razumemo, kako da je objavljenim besedilom dodajal uvode, pripombe, komentarje ipd., tudi nepodpisane, pri čemer je le v kazalu včasih navedel, da gre za »primčeanie Redaktora«.

Eden takih zgledov je tudi prispevek Xorutanskija pšeni iz "Zil'skoj doliny, natisnjen 29. novembra 1852 v Pamjatnikih 1 na stolpcih 125—128. Ker je kljub objavi ostal praktično neznan — vsaj pri nas — ne samo dokler ga ni znova odkril prof. R. Nahtigal, ampak tudi še dobra štiri desetletja po njegovem opozorilu (saj ga ne navaja nihče od tistih, ki so po letu 1940 pisali o ziljskem reju pod lipo, zbijanju soda ipd.), si ga najprej oglejmo v slovenskem prevodu:

Slovenske pesmi iz Ziljske doline

Nedaleč od mesta Beljaka (Villach) se z južne strani zliva v Dravo rečica Zilja (Zila-Geil), ki jo Furlanske in Koroške Alpe ločijo od vod Taja¹ (Tagliamento) in Soče (Isonzo). Zilja oblikuje v svojem teku posebno dolino; njen dolnji, vzhodni del, znan pod imenom Ziljska dolina (Gailthal), pripada izključno Slovanom slovenske veje, Ziljanom, medtem ko se v svojem gornjem delu dolina imenuje Lese (V Lesah — Lessachthal) in je danes naseljena samo z Nemci. Ziljska dolina se na zahodu začneja pri Modrinjskem mostu (Möderndörferbrücke) in sledi teku Zilje proti vzhodu do Dobrača, od koder imaš vso kot na dlani. Tam, na Dobraču, je cerkev sv. Jakoba;^{1a} čeprav je težko priti do nje 1140 sežnjev visoko nad morjem, se pobožni Ziljani povzpenjajo tje, molijo za pridelek in uživajo ob pogledu na svojo dolino. S severa in z juga visijo nad dolino najprej gorski vrhovi v obliki strmih skalnatih grmad; niže so gore pokrite z zelenjem trav in gozdov; še niže leže položni holmi, medtem ko se ob bregovih Zilje vrstijo bujni travniki in gaji. Tu in tam sliko poživljajo lepi zaselki in vasi; na levi strani doline, pod Dobračem, vidiš cesto, kako se vije k Meglam^{1b} (Maglern) in se za njimi združi z veliko koroško cesto, ki gre iz Beljaka na Trbiž (Tarvis), še bolj na levi pa se blešči Drava. V začetku aprila, ko so hribi naokoli še pokriti z globokim snegom, je v dolini že vigred, vse zeleni in cvete — višnje, lipe, vse se pripravljajo, da bi dalo pričakovani pridelek. Poleti se toplota ne vzdigne nad 15°, pozimi pa je redkost že 8° mraza. To je eden izmed najbolj blagoslovljenih kotičkov. Sosedje kar zavidajo Ziljanom in v nesrečnih letih se zanašajo na pomoč iz Ziljske doline.

V desetih farah, ki sestavljajo Ziljsko dolino, ni več kot 7000 duš.* Vsi Ziljani so svobodni poljedelci, ki svojim zemljiškim gospodom plačujejo davek na zemljo ali namesto davka zanje določeni čas delajo. Ljudje so vsi visoke rasti, brhki, lepi in zdravi. Bebecv in golšavih ni. Ziljan je plemenit, dobrosrčen in prijazen. Ziljanka je ponosna, prebrisana, pa prav tako plemenita in prijazna. Veselost Ziljanov je prišla že v pregovor; Nemci, ki jih obkrožajo z vseh strani, dajejo za zgled njihove čiste nravi, češ da so bili tudi sami taki pred kakšnimi tridesetimi leti, danes pa da so dobri možje in žene ostali samo še v Ziljski dolini.

Ne glede na širjenje omike Ziljani ohranjajo navade svojih dedov in zraven tudi ljubezen do ljudske pesmi, ki se pojavlja pri vsaki starinski šegi kot njena nepogrešljiva sestavina.

V vrsti teh šeg je glede na starost zelo mikaven praznik Lipe, ki ga zdaj povezujejo s praznovanjem farne cerkve. Lipa je nepogrešljiv okras vsake vasi; ker zavzema glavni prostor na trgu, vsi pazijo nanjo in jo cenijo. Pod njo se ljudje zbirajo, kadar koli utegnejo; na praznik Lipe se pod njo in okoli nje zadržujejo tudi prišleki in

¹ Odkod Sreznevskemu to ime, ne vemo. Furlani pravijo reki Tiliment.

^{1a} To je t. i. »slovenska cerkev« Marije Pomagaj (>die windische Kirche« Maria Hilf am hl. Stein) na Dobraču, 2166 m visoko, kamor so Ziljani romali na sv. Jakoba dan; prav to je najbrž pripeljalo do zamenjave pri I. Sr. (Gl. W. Fresacher, *Erläuterungen zum Histor. Atlas der österr. Alpenländer*, II/8—1, Klagenfurt 1966, 108 in 125 — prijazno opozorilo prof. B. Grafenauerja).

^{1b} Današnje ime: Megvarje.

* Tu so imena desetih vasi: Pogorja (U Pogorjach = Guriach), Bystrica (Bistr'ca = Feistritz), Cači (U Cačich = Sack), Jurjevskoe (U Sent-Jurja = S. Georg), Pavlovskoe (U Sent-pava = S. Paul, Blači (U Bvačach = Vorderberg), Stepanovskoe (U Sent-Stefana = S. Stephan), Burlji (U Bõurlach = Vörelach), Melbiči (U Milb'čach = Mellweg), Berdo (Na B'rdu = Egg).

gostje iz drugih far skoraj ves dan, razen med obedom. V preteklosti je bil tudi obed tu na trgu, skupen, kar pa je duhovščina prepovedala. Dve glavni sestavini praznika Lipe sta — kakor se zdi — ostanek globoke davnine: razbijanje sôda in ples (rej). Sod obesijo k lipi, pod katero se postavi dekle, ki je določena za kraljico praznika. Vsi mladeniči-junaki prijezdijo na trg k lipi s palicami v roki; na dano znamenje zdirjajo drug za drugim okoli trga, pri čemer se zdaj oddaljijo od lipe, zdaj se ji približajo in vsakič, ko pridejo do lipe, si v skoku prizadevajo zadeti s palico dno sôda. Od teh udarcev se sod razbije na drobce, tako da na veji ostanejo samo obroči. Junaki nadaljujejo svoje kroženje, merijo v obroče in se jih skušajo polastiti — vseh skupaj ali vsaj enega — in komur se posreči dobiti zadnjega, temu pripade čast plesati ves večer s kraljico praznika. Kot nadaljevanje tega turnirja vsi ljudje, med drugimi celo starci in otroci, ki kot pisan venec obkrožijo trg, pojo pesmi, predvidene nalašč za to priložnost. Za tem se začne ples, precej raznoličen, prav tako ob pesmih, ki jih spremlja godba muzikantov, navadno razpostavljenih pod lipo.

Poglejmo nekaj pesmi, namenjenih skoraj izključno temu dnevu. Prve tri se pojo pred plesom ali včasih tudi po njem, druge pa med plesom. Te in one predstavljamo tu v istem zapovrstju, kot se pojo.²

Ust. razbita
L
 Кој ми лиц'а прецветујеш, *Ust. I 686 № 768*
 лар ми садја не несеш! *! jancnik 10 XV. 47 (1), d. XII 79-81*
 Јас па лица прецветујан *cf. janc. ad 768*
 всан весклине пубѣбчан,
 Дкѣан пјин'на хѣадна скнѣа
 всан весклин пубѣбчан.

Marolt 10, 11
V.
 Тѣер је з Бѣган, Бѣг је ж вин, *Ust. III 726 № 5213*
 Сам Јежуш Маријин син. *10 XIII. 23, d.*

IX.

 перва бо ти свѣтѣва,
 кедър в барко складѣ баш;
 15 друга бо ти свѣтѣва,
 лър по нѣерјн пѣавоѣ баш;
 треча бо ти свѣтѣва,
 18 лър в бкѣо постоѣ лмгоѣ баш.

² Izvirno objavo pesmi ponazarjamo s tremi faksimili: kot incipit prva pesem v celoti, sledi peta — osrednja — in kot explicit zadnjih 6 vrstic devete. Tako je naše prečrkovanje primerljivo z izvirnim zapisom. Ker smo za vsako pesmico pripravili spremno besedilo, ki bi kot vsakokratni vrinek trgalo enotnost sporočila Sreznevskega, uvrščamo prečrkovanja z ustreznimi opombami pod oz. za objavo Srezn., kot corpus separatum. Delček izvirne objave je prikazan tudi zaradi Nahtigalovih lastnoročnih zaznamkov s svinčnikom: v bistvu so Nahtigalova priprava za nadaljevanje spisa, pretrganega v SJ 3, 1940, 44.

Ko skušam pritegniti zanimanje bravcev za ziljski praznik Lipe, imam pred očmi pripoved novgorodskega letopisca: »Novgorodci utverdišas meži soboju krestnym čelovan'jem, čtob im igranija bšovskago ne ljubiti i boček ne biti« [Enotnost med Novgorodci je utrjevalo poljubljanje križa, tako da se ne bi dali premotiti hudičevim plesom in ne bi *razbijali sodov*] (III. 211 — podčrtal I. I. S.). Ali ni morda ostal do dandanes tudi kje pri nas kak spomin na to starodavno šego, kot je ostal v koroških gorah?

I. I. Sreznevskij

*

Kratki, živahni opis Ziljske doline, njenih ljudi in šeg ob reju pod lipo, ki ga je Sreznevski dal na čelo objave 1852 za uvod, ima delno paralelo v rokopisni zapuščini tega znanstvenika. V arhivu CGALI³ je Iskra V. Čurkina (1974, 7) našla »opis Ziljske doline in njenih prebivalcev«. Fragmentarna objava le-tega kaže, da se oba opisa začenjata dobesedno enako, nato pa že po prvem stavku ubereta vsak svojo pot. Rokopis, ki ga je odkrila Čurkina, menda govori o ziljskem narečju pa še o tem in onem, čemur ne moremo slediti zaradi vrzeli (nakazanih ...).

Pomembnejše dopolnilo k objavi 1852 pa je prinesel časopis Živaja starina 1893 v pismu Izmaila I. Sreznevskega, odposlanem 2. maja 1841 iz Gorice Eleni I. Sreznevski v Harkov. Sin pripoveduje materi o svojih prigodah in doživetjih na poti po Koroškem, med drugim tudi kako je bilo 25. aprila, drugo nedeljo po veliki noči, na »žegnu« — farnem prazniku — v Šentjurnu v Ziljski dolini. Če iz objave v *Pamjatnikih* dobimo le neko abstrahirano, nikamor določno zasidrano podobo ziljskega »praznika Lipe«, nas zasebno pismo kot neke vrste dnevniško poročilo natanko pouči o marsičem, za kar bi bili brez tega prikrajšani. Podrobni opis celotnega praznika Izmail Sr. obljublja materi za kdaj drugič, tokrat pa najprej opiše oblačilo Ziljank in brž za tem še rej pod lipo. Prav glede zadnjega — plesa pod lipo — je objava v *Pamjatnikih* kar se dá skopa, zato s tem večjim veseljem navajamo ustrezní odstavek iz pisma materi (v novem prevodu,⁴ ki se skuša približati bistvu sporočila bolj pomensko kot po črki):

Plešejo zelo lepo: fant skače, dekle pa — napravljena kakor sem že omenil — hodi sklonjene glave v krogu, s hrbtom zmeraj proti sredi. Plešejo in pojejo: ko pojejo, fant in dekle stopata kot pri polonezi, nato zaigra godba in se začne ples. Godci sedijo pod lipo, pleše pa se okoli lipe. Ves ta praznik je poln obredov in Bog sodeluje celo pri plesih, saj se prvi »visoki raj« (važnoj tanec) začne s pesmijo:

Бугъ, дай намъ (намъ) добэръ честь тэ (этотъ) первы рай зачэти;
Тэ кай (какъ) да смэ зачели, ше (еще) такъ га (его) не бмэ нели.

Pri besedilnem delu objave iz leta 1852 se bo najbrž marsikdo začuden vprašal, od kod cirilica za slovenske pesmi. Sreznevski je v zborniku *Pamjatniki* dosledno spoštoval izvirne črkopise posameznih slovanskih narodov in rabil zdaj abecedo zdaj azbuko, kakor je pač terjalo gradivo. Tako je npr. tudi Mlada Breda natisnjena v latinici. Prepis 9 ziljskih pesmi v cirilico je najbrž oskrbel Matja Majar, čeprav za to ni dokazov in bi v pismo materi

³ CGALI = Central'nyj gosudarstvennyj arhiv literatury i iskusstva, f. 436, op. 1, d. 779.

⁴ Za prvi prevod gl. Merhar 1899, 195—196.

2. maja 1841 uvrščeno pesmico (malo drugačno verzijo Sreznoveškega t. IV), podano v cirilici, mogli šteti tudi za nasprotni dokaz. Kakor koli, z Majarjeve strani seveda ni šlo za navadno vljudnostno gesto, da bi ziljske tekste približal vzhodnoslovanskemu bratu tako, da mu jih ponudi v »njegovem« črkopisu. V vseslovanski zagretosti, ki je presegala Vrazov »ilirski« (južnoslovanski) okvir, se je Majar potegoval za ustanovitev vseslovanskega jezika in ko je leta 1851 dokončal (v rokopisu) vseslovansko gramatiko, je bila napisana v cirilici. Tudi med snovanjem literarnega časopisa, ki naj bi bil glasnik vseslovanskih idej, je Majar menil, da bi se samo v začetku tiskal z latinico, potem pa naj bi postopoma prešel v cirilico. (Obsežneje o tem Čurkina 1974, 41—44.) Ne nazadnje pa se je Majarjeva ljubezen do cirilice pokazala tako, da je v tem pisnem sistemu sam pripravil za natis ljudsko pesem iz Ziljske doline (Nesrečna, *Vodnikov spomenik*, Lj. 1859, 180). Težava pa je zdaj v tem, da pravkar omenjeni prenos iz latinice v cirilico 1859 ni tako dober, kot je bil pri objavi 1852, kjer je slutiti roko poklicnega filologa.

Za tukajšnjo rabo sem ob vračanju besedila iz azbuke v abecedo skušal zadeti podobo izvirnika. Vezana digrama **Іа** in **Іѣ** (jotirana *a* in *e*) sta zaradi doslednosti razrešena obakrat enako — kot *ja* in *je* — čeprav bi po Majarjevem načinu pisanja drugič moralo biti *ie*. Mislim, da se s tem nisem prehudogrešil, saj je bil tudi Majar sam v zadregi, kakor kažejo ne samo njegove spremembe v ohranjenih prepisih istih besedil, ampak tudi njegove Vrazu namenjene pripombe v zvezku II — Pesni:

»ѣ (...) jaz sim u tih pesnih namesto *іѣ* vsolej *ѣ* upotreboval — Vi postavite *іѣ* ili *ѣ* kakor mislite, da je bolj prav.

Ѓ sim postavil mesto *іѣ*.

Ѓ se izgovarja kakor u (:); znamenje zverha ~ le pomeni, da je te *Ѓ* povstal iz *l* (:); skoro toliko velja, kao polski *l*. Vi stavite možebiti *w.*« (NUK, Ms. 482, Vrazova zapuščina XIII, 43. — Neditirano, vendar kmalu po Vrazovem obisku na Koroškem.)

Za tukajšnjo objavo načelno nisem spreminjal ločil niti gladil nedoslednosti (npr. čres — črez, dar — dar, več — vječ, mŭerječe — mŭerječo, perva — pərvi). Dovolil sem si popraviti samo tele (pre)pisne ali tiskarske napake: I v. 1: lipc'a, v. 4: vesjelie, v. 5: njen'na; — II v. 9: m̃a, v. 13: vygnan'i; — III v. 3: preč., v. 5: pŭavati.; — VI v. 6: tr̃gat; — VII v. 1: vozi.; — IX v. 11: boŭ posŭaaua.

Pod besedilom vsake pesmi dajem temeljne podatke o izvirnih rokopisih ali prepisih in melodijah, nato pa se sklicujem — z okrajšano navedbo — še na vse (meni) danes znane objave, razvrščene kronološko. Opombe, ki jih je kar na rob objave I. I. Sreznoveškega (gl. za vzorec p. I, V in konec IX na str. 339) s svinčnikom vpisal R. Nahtigal, kažejo, da bi bil nemara tudi on sam ubral enako ali podobno pot.

I.

*Koj mi lip'ca precvetuješ,
dar mi sadja ne neseš!
»Jas pa lip'ca precvetujan*

*vsan vesjelin pŭebičan,
(5) djeŭan njen 'na hŭadnŭ sjenca
vsan vesjelin pŭebičan.«*

Zps.: Urban Jarnik — pred 1813, kot izhaja iz teh njegovih vrst: »Zdaj fantje zapoje lipi naslovljeno pesem *Koj mi lipza precvetuja/h'* itn., ki jo najstarejši možje imenujejo staro. Zadnji dve vrstici vsake kitice se ponavljata, in kar je bilo zapeto, ponovi nato še godba. Petje samo je strastno, saj pri tem ni udeleženo le grlo, ampak

pesniška mera daje takt premikanju nog, gibanju rok in glave...« (Jarnik 1813 — tu v slov. prevodu).

V Vrazovi zapuščini ohranjeni rokopisi (NUK, Ms. 481) so malo manj ko tri desetletja mlajši prepisi: VO XV, list 47. Koroška. 1. Ziljska pësen pod lipa (Gailthalerisch) »Koj mi lipca precmetuješ«. [Nemška opomba pod zapisom druge pesmi (naše in Jarnikove št. 2) tu v slovenski preobleki — se končuje:] »Najprej navedeno Koj mi etc. pa vsi tudi pejoje najprej. V prvi pesmi mi je izpadla ena vrstica, kar sem takole — — — nakazal. U. Jarnik.« Ko pa je M. Majar poslal Vrazu nadaljevanje te pesmi (VO XIII, str. 79—81) — brez začetka — je pripomnil: »Prvo pesem, koja se pod lipo peje: ‚Koj mi lipca precmetujaš‘ — ste dobili po g. Jarniku.«

Obj.: Sreznevskij 1852. — Nëmcová 1857, 311 (le 4 vv.). — Scheinigg 1889, 37: *Nezvesti ljubček* (precej poknjženo). — Š 1898, 768: *Previdno deklë*.

To je prvih 6 vv. dalje pripovedne pesmi (26 ali morda celo 40 vv.), objavljene pri Š I str. 687 pod črto.

Brž za to pesmijo (predstavljeno kot »Perva pesem, koja se pod lipo peje«), ki jo je Majar poslal (ne pred drugo polovico 1841) Vrazu, sledi »druga pësen pod lipo« oz. — natančneje — nadaljevanje tega, kar je Vraz dobil od celovškega bogoslovca J. Drobniča in natisnil v svoji zbirki: Rkp.: VO XIII, str. 81—83. Obj.: Vraz 1839, 195: *Na tratici* (le začetnih 12 vv.). — Kuhač 1879, 673 (12 vv.). — Scheinigg 1889, 38. — Š 1898, 769.

Tu imamo opravka s kontaminacijo dveh pesmi, kar je razločno povedal že Majar (VO XVIII, str. 83): »Te dve pësnì sta se zmešale u celej Koroškej — iz tega uzroka, ker u obojih jedna i ista versta (Strophe) peje se namreč »Tù sën pa pride pùbič«. H kontaminaciji je seveda pripomogla tudi v uvodnem delu opevana lipica, pod katero so se zbrali veseli pobiči, dečua pa je stoje za lipico slišala, kaj so se zgovarjali.

Mel.: Za zdaj ostaja odprto vprašanje, ali sploh razpolagamo z napevom, ki se je Jarniku zdel strasten (leidenschaftlich). Glede na Majarjevo trditev, da sta se obe pesmi na celotnem Koroškem »zmešali«, bi napev, kakor ga je objavil Kuhač (II 673) ob besedilu »Tu mi stoji na tratica«, veljal tudi za našo »Koj mi, lipca, precvetuješ«. Prav mikavno pa je, kar beremo v Kuhačevi opazki pod ziljsko pesmijo: »Ja sam u šomogjskoj županiji u mjestu Sellye čuo magyarsku popievku, koja se sa napjevom: ‚Tu mi stoji na tratica‘ glas po glas sudara.« Okoliščina, da so Madžari vzeli mnoge napeve od Slovencev in Hrvatov, ima po Kuhaču »historičnu važnost, te može mnogo k tomu doprinieti, da se rieši ono pitanje, što ga je stavio Miklošič u VIII. odjelu u predgovoru svoga djela: ‚Die slovenischen Elemente im Magyarischen‘.

II.

(5) Zarja mi gore shaja, ljepa zarja mi gore gre; za zarja mi gre sonce, oj ramjeno sončice. »Le čakej, čakej, sončicé, oj ramjeno sončicé. Jas ti man v'liko povedati,	pa še v'liko vječ prašati.« »Jas pa ne mó čakati, (10) man v'liko obsjevati, vse dolince ina hriberce, tuda vse vboje s'rotice. Są zjutra tovan vygnani na tą merzūā rosā ...«

Zps.: Urban Jarnik — VO XV. 47. *Druga pësen pod lipa* »Zarja mi gore s-haja« ...

Jarnikova nemška opomba, ki jo je Štrekelj dal pod črto k št. 5130, se — poslovenjena — glasi:

»To pesem so ponavadi peli, kolikor vem, po končanem plesu pod lipo, ko so se dekleta pred sončnim zahodom umaknila domu, da se ne bi pregrešila proti spodobnosti, če bi se zadrževala dlje.⁵ Pesem je dolga in ima prastar napev, ki bi zaslužil,

⁵ Take omejitve so menda veljale le za (obredni) ples na prostem. Jarnik — čeprav duhovnik — je bil očitno tako prevzet od arhaike domačih žegnanjskih šeg, plesov in pesmi, da ga niso motile ne »lipi naslovljene« ne »ljubezni posvečene pesmi«. Nič čudnega torej, če so »Balladen, Trink, und Minelieder in windischen Munde« na civilista Fr. Wernerja imele tako moč, da so mu zbujele celo asociacijo na električne efekte (Galvanismus). Zabave pa seveda ni bilo konec ob sončnem zahodu, le da se je preselila pod streho, v gostilne: »so erlustiget man sich bis spät in die Nacht« (Kretzenbacher 1966, 196).

da se zapiše. Vendar mi niso znali povedati kaj več ko ta odlomek. Mladi žal ne vejo o tem nič več.*

Mel.: »Pfarrer Dr. Lesjak« zps. najbrž na Jarnikovo pobudo. Zvezek, kjer naj bi bil po Štrekljevi izjavi melodijo »napisal« Vraz (VO XVII. 3.1), danes »Manjka (se v Slov. Matici ni našel več)«; tako Zigonov vpis 27. 5. 1920 v NUK, Ms. 481. Se sreča, da je napev objavil Š III, 197. — Marolt 1946, 355, pravi, da melodija te sončne pesmi (danes že opuščene, v začetku preteklega stoletja še žive) ni umrla: »prevrstila se je in ohranila v svatovski jutrnjici...«

Obj.: Sreznenskij 1852. — Š 1904 5150: *Ostanki kresnih pesmi* — »Oj čakaj, čakaj, sonce!« — Marolt 1946, 354.⁶

Var.: Majar 1851, 186. »Da je krės se krėsoval k česti sonca, kaže tudi to, da je bila nekada pri Zili u običaju stara, stara pėsem od sonca, jaz sem samo začetek zbarati mogel, glasi ovako le: *Zarja mi gore shaja*...« — Pri Scheiniggu, str. 110–111, je za 2 vv. (21–22) krajša. — Š III 5129.

III.

*Barčica je spuvana
od kraja preč odtisnjana.
Oh, od kraja preč,
nazaj nikoli več.*

(5) *Barka začne pūavati,
dečva začne jokati.
Oh, ne joči več,
ki ne pomaga nič.*

Zps.: Matija Majar: VO XIII, str. 1, pesem št. 1: *Slovo. Iz Zilske doline. Se pod lipo poje.*

Mel.: Kuhač II 467 — v razdelku »Nastavak ljubavnih popievaka iz novije dobe (Chansons d'amour modernes).«

Obj.: Sreznenskij 1852. — Němcová 1857, 312. — Kuhač 1879, 467: *Barčica*; k prvi kitici iste p. ima Kuhač pod št. 468 še en napev, baje »iz okolice udinske u Italiji«, kar pa ne more držati, vsaj glede besedila ne. — Scheinigg 1889, 46: *Slovo in konec ljubezni* (precej poknjženo). — Š 1901, 2218: *Čemu si se omožila?* Objava I. I. Sreznenskega ustreza vv. 1–3, 5–8 in 10 iz Š 2218.

IV.

*Būeg daj na dobar čas
te prvi rej začeti:*

*te kaj do smā začeli
še nah ga ne bmā neli.*

Zps.: Matija Majar: VO XIII, str. 22, *Zilski narodni ples. Visočiv raji: 1. Būg daj nē dober čas*. Starejši od tega Majarjevega rokopisa (nastalega šele po obiskih I. I. Sreznenskega in St. Vraza na Koroškem) je rokopis pesmice v pismu, ki ga je Sreznenski pisal materi 2. maja 1841 iz Gorice (s čimer pa ni rečeno, da bi bil pesem zapisal sam).

Mel.: Kuhač III 1153, napev A, str. 325. — Dev 1912, str. 5. — Marolt 1935, 10; 1946, 349; 1954, 39. — Hrovatin 1957, 189, notni zgleđ 29. — Marolt-Suštar 1958, 9 (str. 10 sl. koreogram). — Ramovš 1980, 186 (str. 187–9: koreogram). — Hrovatin 1982, 55.

Obj.: Sreznenskij 1852. — Němcová 1857, 313. — Dragotinini 1875/148, str. 2. — Kuhač 1880, str. 329. — Scheiniggg 1889, 95. Visoki raj na Zili, 1 in 2. — Waizer-Fran-

* Tu se Marolt sklicuje na svoj zapis: »Ms. Gl. Kor. I št. 11«, vendar je pod to številko v mapi njegovih koroških zapisov (v glasbeno narodopisni sekciji ISN ZRC SAZU) čisto druga pesem! Pač pa najdemo prepis te pesmi (iz Kuhača?), s svinčnikom, v Ms. Ma. 91/45 in 44.

⁷ Ne glede na novejšo pomisleke proti poimenovanju »visoki rej«/»hohe Tanz«, češ da se je uveljavilo šele pod vplivom Majarja (1865), Kuhača in Marolta, so tu zgodnja pričevanja, celo iz časa pred Majarjevim rojstvom (Werner 1807; Jarnik 1813), ki jih bo treba pač nekako razložiti: ali zelo stvarno, kot poskočne (hüpfende, saltatory) plese, ali abstraktno, kot pomembne (Sreznenski: važnoj tanec), prve (začetne, uvodne) ali kako drugače. Gilbert in Churchill 1864 sta ta ples okarakterizirala kot »a very violent and saltatory affair«. — Kot curiosum, pa naj omenim vsaj še to, kako se je Majarju (1856, 35) zapisalo, da »naši Slovenci [= Ziljani] pod lipo tisti visoki raj pojo«!

ziszi 1891, 114. — Franziszi 1892, 127. — Sreznevskij 1893, 47. — Merhar 1899, 196. — S 1905, 5212. — Potočnik 1909, 164. — Dev 1912, str. 5. — Marolt 1935, 54; 1946, 349. — Hrovatin 1951, 286. — Marolt 1954, 39. — Hrovatin 1957, 189. — Koschier 1957, 83. — Marolt-Suštar 1958, 9. — Czigan 1963, 52. — Kuret 1963, 130. — Krigl 1968, 4. — Ramovš 1980, 187. — Kumer 1981, 16. — Hrovatin 1982, 54.

Tukajšnje besedilo je nekoliko drugačno od tistega, ki ga je Sreznevskij poslal materi iz Gorice 1841 (gl. faksimile na str. 340) in bi se — preneseno iz cirilice v latinico — bralo takole:

Bug daj nan dobèr čes tè pervy raj začeti;
tè kaj da smè začeli, še tak ga ne bmè neli.

To pesmico, posebno njen drugi del, je skoraj vsak izmed ducata objavljavcev pisal in si razlagal drugače, zato vabimo koroške filologe, da bi nam kdo od njih vse tako pojasnil, da se ne bo treba nikomur več »loviti«.

V.

*Tuër je z Buëgan, Buëg je ž nin,
sam Ježuš Marijin sin.*

Zps: Matija Majar (?): VO XIII, str. 23. *Zilski narodni ples. Visoči raji: 2. Tûr je z Bûgan, Bûg je ž njin.*

Mel.: Kuhač III 1133, napev E. — Dev 1912, str. 5. — Marolt 1935, 11; 1946, 349; 1954, 39. — Hrovatin 1957, 189, notni zgled 29. — Marolt-Suštar 1958, 9. — Hrovatin 1982, 54.

Obj.: Sreznevskij 1852. — Němcová 1857, 313. — Kuhač 1880, str. 329. — Scheinig 1889, 95: *Visoki raj na Zili*, 3. — Franziszi 1892, 127. — S 1905, 5213. — Potočnik 1909, 164. — Dev 1912, str. 5. — Marolt 1935, 11; 1946, 349; 1954, 39. — Hrovatin 1957, 189. — Koschier 1957, 83. — Marolt-Suštar 1958, 9. — Czigan 1963, 52. — Kuret 1963, 130. — Krigl 1968, 4. — Ramovš 1980, 187.

Majar je to pesem najbrž dobro poznal od doma in si jo tako tudi zlahka napisal, vendar ni moč čisto izključiti, da gre le za prepis (po Jarniku, Schneiderju, Weissu...). Ohranjen je namreč kar 30 let starejši, z roko Matije Schneiderja podani, do zdaj neobjavljeni zapis (ali prepis) iz leta 1811: *Zhir' je s'Bogam, / Bog je s'njin, / Iesuf je Marijin ŷyn. / Sil'ka pëfem.* (Primčeva zapuščina, NUK, Ms. 361, II Rokopisi tujih rok, Schneider, N. 1, str. 2, stolpec 2.) Nastanek tega rokopisa je Kidrič postavil v čas med 30. 4. in 14. 6. 1811. M. Schneider je bil takrat kaplan v Zabnicah v Kanalski dolini, tik pred tem pa v štebenjski fari v Ziljski dolini, od koder je bil tudi Jarnik, s katerim sta bila vrstnika in si dopisovala. Jarnik je pesem poznal, kot vemo iz njegove omembe v pismu Primcu ok. maja 1811 (Kidrič 1934, 66).

NB.: Pesmi, ki imata pri Sreznevskem 1852 samostojni številki IV in V, pozneje večkrat srečujemo združeni, npr. tako da t. V pride za prvima dvema vv. t. IV (kot vv. 3—4). Marolt 1946 ima ti pesmi v že omenjeni mapi večkrat: zdaj kot osnutek s tujo roko, zdaj kot čistopis, z lastno roko in s peresom (gl. Ms. Ma, listi 91/7, 91/26v in 27, 91/30v, 91/34, 91/42). Vendar naletimo tudi na drugačno povezavo, na primer: pesem, ki se začne z drugo polovico pesmi IV, se nadaljuje in konča: *Liepa je zahomska ves, — kje pubčoo notre lih zan ples* (Ms. Ma., list 91/28).

VI.

*Po Zili rûže rastajo, tuër h'če tãrgat je,
po zime na po lete: nej gre k Zili po nje.*

Zps.: Matija Majar: VO XIII, str. 23. *Zilski narodni ples. Visoči raji: 3. Per Zili rûže rastajo.*

Mel.: Kuhač III 1133, str. 327, napev D. — Dev 1912, str. 6. — Ms. Ma., 91/28v. (po Kuhaču ali Devu).

Obj.: Sreznevskij 1852. — Majar 1856, 35. — Němcová 1857, 313. — Kuhač 1880, str. 329. — Scheinig 1889, 95: *Visoki raj na Zili*, str. 115: »Pleperce«, štiritrstične — 3. — S 1905, 5214: *Pesmi na plesu: Ziljanski Visoki raji*. — Dev 1912, str. 6. — Czigan 1963, 54.

VII.

*Čeri mojo dečvo vozi,
mojo sárce v pesti nosi.*

Zps.: Matija Majar: VO XIII, str. 23, *Zilski narodni ples. Visoči raji*: 5. *Čeri mojo dečvo vozi* (4 vv).

Obj.: Sreznjevskij 1852 (le prvi 2 vv). — Scheinigg 1889, str. 115: *Visoki raj na Zili »Pleperce«, štiriprstične* — 4 (4 vv).

Štrekelj te p. ni objavil, čeprav jo je poznal in v op. k št. 5214 (III str. 226) napolil bravca k Scheiniggu.

VIII.

*Moj pûebîč doû po pûeli gre,
mi ljepe žvižga noj poje;
goišna pride ves k mene.*

Zps.: Matija Majar: VO XIII, str. 18: *Pobič*. Iz Zilske doline. »Moj pûbič dou po pûli gre...« — Vrazov prepis: VO XV, list 57: *Zilska. Pubiç*. »Moj publiç dou po puli grie...«

Mel.: M. Majar je v MR 1869 pripomnil: »Napëv po vsej Sloveniji znan i slišal sem ga pëti tako v Horvatskoj, pa k jinoj pësmi« (Š II, pod çrto k št. 1790; Štrekelj je še imel v rokah ta rkp., med zadnjo vojsko pa je bil zgubljen pri evakuaciji Moskve. — Kuhaç II št. 532 ima zraven pripev: »Ti dralala etc.«

Obj.: Sreznjevskij 1852. — Kuhaç 1879, 532: *Pubiç*. — Š 1901, 1790: *Konjiça kupim, da ga v vas pojzdím* (8 vv.).

IX.

*Napaja pûebîç kojncë tri,
oj per siünam müerjeçi:
ga zamerka kralava
kraliça zamûerščega.*
(5) *Pridi, pûebîç, k mene ves
oj çres siüno müerjeçe!
Kak bon prišu k tebi ves
oj çrez siüno müerjeço?
Po dnë ne smin, v noçi ne znan*
(10) *çrez siüno müerje pûavati.*

*Ti bon posûaüa sveçe tri,
sveçe tri zasukane:
perva bo ti svjetiva,
kedar v barko sjedoü boš;
(15) druga bo ti svjetiva,
dar po müerji pûavouü boš;
treça bo ti svjetiva,
dar v bjeüo postouü ljegou boš.*

Zps.: Weiss. Ms. 481 v NUK vsebuje dva Majarjeva prepisa: VO XIII, str. 21—22: *Zamorska kraljica. Iz Zilske doline*; VO XVI, B, str. 9—10: *Zamorska kralica* (s pristavkom, da je zapis Weissov); pa še tretji, Vrazov prepis: VO XI, list 2: *Zilska. Zamorska kraljica*.

Obj.: Sreznjevskij 1852. — Š 1896, 219: *Çrez morje v vas*.

*

Vse te pesmi, ki jih je Sreznjevski dal natisniti leta 1852 v svojem zborniku Pamjatniki, so bile takrat prviç objavljene. Pri nekaterih je druga objava sledila po nekaj letih (Nëmcová), çez kako desetletje (Kuhaç, Scheinigg) ali celo pol stoletja pozneje (Štrekelj). Sreznjevski tu in tam resda pri naša tudi kaj nepopolnega oz. v skrajšani obliki, vendar so besedila še kar skrbno podana (čeprav pod cirilskim plaščem). To je v precejšnji meri tudi zasluga dveh učenih Ziljanov, Jarnika in Majarja, ki sta bila Sreznjevskemu

v pomoč,⁸ ga seznanjala s skrivnostni ziljskih šeg in pesemskega izročila in mu nemara celo postregla z že filološko urejenim gradivom.

Kar zadeva ples pod lipo, mislim, da bi bil čas pregledati vse opise, ki prinašajo kaj oprijemljivega za ugotovitev stvarne podobe tega plesa od konca 18. stoletja do danes, tu in tam morda poskrbeti za malo demitizacije, skratka napraviti kritično inventuro čez vse, kar je bilo doslej zapisano, napisano, pripisano...⁹

Avgusta 1795 je J. H. G. Schlegel na poti skozi Ziljsko dolino videl plesati Slovence in o tem napisal (prevod F. Kotnika 1951, 363):

»Njihovi plesi so pravzaprav takšni kakor štajerski, a kljub temu imajo mnogo svojstvenega. Sicer se tudi v malih krogih srednje hitro sučejo, toda ti pritajni obrati moških proti dekletom delajo ples posebno zanimiv. Večkrat pleše plesalec in veselo skače ali pa se suče sam, tudi njegovo dekle se suče samo in mu sledi v istih turah, dokler si ne zletita zopet v objem in tako nadaljujeta ples.«¹⁰

L. Kretzenbacher (1966, 197) je po pravici poočital povojnim slovenskim raziskovavcem ziljskih starosvetnosti, da so vsi skraja spregledali tako pomemben vir informacij o šegah kot je poročilo beljaškega okrožnega komisarja Fr. Wernerja iz leta 1807, prvič objavljeno — vsaj deloma — leta 1937. Vrednost tega pričevanja bo na mah jasna, če si ogledamo odlomek, ki govori o plesu pod lipo (tu v prevodu):

Tako imenovani visoki raj se začne samo z malo toni, ampak ti so izbrani, mogoče so ohranili izvorno podobo izpred tisoč let. Pri tem bas ob posebnih prijemih in potegljajih na veliki struni včasih strašno godrnja, včasih pa godec tolče po nji z lokom.

Rajovec in rajka skačeta večinoma po eni nogi, zelo pogosto tudi zadenjsko v krogu, se podpirata z rokami v boke in rajovec prime svojo lepoticco za roko samo takrat, ko jo osuče. Takšen ples je hudo utrudljiv in neposvečenemu ga je skrajnje težko posnemati.

Brž ko je ta visoki raj končan, se vrtijo naprej čisto po taktu, v načinu »štajriša« in podeželskega valčka...

⁸ Ta »pomoč« kajpada ni bila omejena na pesmice, ampak je obsegala vse mogoče informacije, ki jih je Sreznovski porabil za svoj spis. Najbolj otipljiva sled oz. dokaz je ujemanje med podčrtno opombo Sreznovskega z imeni 10 ziljskih vasi in Majarjevim seznamom v Novicah 1865 135, kjer so našteje iste »župe ali fare« v skoraj istem zapovrstju: »Gorjani [Gorje], Bistrica, Čače, Sentjuri, Sent-Pavel, Sent-Štefan, Blatčani [Blače], Borljani [Borlje], Meljviče [Melviče], i Berdo« [Brdo; v oglatem oklepaju so današnja imena iz seznama krajevnih imen *Dvojezična Koroška/Zweisprachiges Kärnten* 1982, kadar se ne ujemajo z Majarjevimi. Samo pri treh krajih, ki izhajajo iz svetniških imen — Jurij, Pavel, Štefan — smo rajši ostali pri Majarjevih oblikah, ker se nam zdijo pač bližje nekdanji in sedanji rabi med ljudstvom kot papirnati »Št pika Jurij« itn.] Czigan 1963, 54, op. 9, je naštel 26 »kraje(v) pri Zilji, kjer je še štehanje v navadi, vsaj priložnostno, če že ne vsako leto,« medtem ko seznam pri Kuretu 1963, 78—81, prinaša popis 29 doslej ugotovljenih štehvovskih krajev (z dodanim zemljevidom in koledarjem prireditev) in pri vsakem pove, ali gre za redno, občasno, opuščeno, zdavnaj opuščeno, delno ali v celoti ponemčeno izvajanje.

⁹ Kot nestrokovnjaku v plesnih stvareh mi je »od zunaj« morda moč videti to in ono drugače, neprizadeto.

¹⁰ Čeprav lipa tu ni izrečno omenjena, gre najbrž vseeno za ples na prostem — pod lipo. (Kam je prešla izvirna izdaja, ki jo je imel v rokah F. Kotnik 1951, doslej ni bilo moč ugotoviti.)

Samo nekaj let mlajše pisanje Urbana Jarnika pa je bilo že ob samem nastanku lepo sprejeto, pozneje ponatiskovano, navajano v povzetkih, prostih priredbah ipd., tako da se ob njem ne kaže muditi. Le mimogrede bodi omenjen odstavek o mikavnem krajevnem imenu: »V Ziljski dolini je kraj *Plesišče*,¹⁰ ki posebej slovi po svojem velikem žegnu; na ta dan je tu prav velik priliv ljudi. Tu je raven prostor, kjer po stari ziljski šegi plešejo pod lipo, kar je še preostanek iz slovenskega poganstva« (Jarnik Primcu 1811: Kidrič 1934, 51—2). Mnogokratni pa so bili skozi vse 19. stoletje odmevi na Jarnikov pasus (tu podomačen), iz katerega pogledjmo samo prvi stavek: »Lipa, godci in med njimi zbrani mladeniči, drobci lipi naslovljene pesmi in nji sledeče popevke, iz katerih diha ljubezen, močno spominjajo na stare Slovane, njihovo bogoslužje v naravi,¹¹ na prostem, in nam presenetljivo potrjujejo, kar pravi o njih Herder« (Carinthia 1813, št. 2). Navdušenje Majarja, Sreznvskega in drugih za lipo izhaja bržkone prav od tod.

Izpred konca tridesetih let imamo spet samosvoje poročilo o plesu pod lipo, stvarno in še kar zgovorno, predvsem pa neobteženo z romantičnimi ocenami, pobožnimi željami ipd. Gre za uradno, naročeno poročanje beljaške kresije (oz. njenih okrajnih gosposk) ljubljanskemu guberniju leta 1838, ko so v Ljubljani pripravljali festival ob predvidenem obisku cesarja Ferdinanda. Z okraja Šmohor so 17. junija med drugim pisali: »Prebivalci slovenske Ziljske doline imajo zelo različne zabave; med njihove najljubše zabave sodi ples, ki ga pričnejo s tako imenovanim slovenskim ali, kakor ga oni imenujejo, častnim plesom; samo ta ples je izvirno domač, ker sicer plešejo štajerski ples. Plešejo večinoma na prostem na vasi, kjer so za godce narejeni vzvišeni sedeži v obliki stopnic«¹² (Orel 1937, 73). Z okraja Podklošter pa so istega dne sporočili, da »sta ples Ziljanov in prav tako tudi njihova godba povsem različna od plesa in godbe ostalih Korošcev. Godba igra 2/4 takt, po katerem pari skačejo, večinoma med seboj ločeni in se le včasih objeti vrtijo. To je nekakšen ogrski in hrvaški ples« (Orel 1937, 73).

Če se povrnemo k toliko opevani lipi, moramo ugotoviti, da so na začetku štiridesetih let trditve »pisateljev slavjanskih« — češ: »Lipa je sveto drevo starih Slavanov« — za M. Majarja bile pač aksiom, ki naj bi ga tačasno stanje v rodni dolini samo potrjevalo: »Per Zili je lipa še den-donečni sveto drevo. Lipa i cerkev stojita vselej jedna zraven druge. Lipa ... stoji še u onej česti, ki je nekdaž stala. Vsaki lahko se tega osvedoči, koj le enkrat zilski žegen (patrocinium) vidi ...« (NUK, Ms. 481: VO XIII 85—86).

¹⁰ Ne glede na kasnejše, uradne variante imena tega kraja [n. Tratten], stoji v Jarnikovem izvorniku jasno v bohoričici: Plefishzhe. Prav tako jasno je vas imenovana na str. 23 Majarjevega rokopisnega zvezka (NUK, VO XIII) iz časa ok. 1841 med »Visočiči(m) raji« pod št. 6: »Lépa je Plesiška vas, — k je pübčov notre glih z' an ples.« (Gl. S 5226). Kljub drugačnemu pisanju je nabrž upravičena povezava z imenom vasi Plašišče v celovški kotlini. V ti zvezi opozarjamo še na paralele v koroškonomški toponomastiki: »Tanzwiese«, »Tanztratte«, »Tanzplatz« (Moser 1959, 164).

¹¹ Ta Jarnikova formulacija je v 19. stoletju navdihnila mnoge, ki so ta ples omenjali. Na primer: »Die Gailthaler haben einen eigenen sehr alten hüpfenden Tanz, von dem man glaubt, er rühre noch von dem heidnischen Gottesdienste her« (Schmidl 1840, 74). Ali: »Der sogenannte hohe Tanz der Gailthaler scheint ein Rest des slovenischen Alterthumes zu seyn, und einst zum heidnischen Gottesdienste gehört zu haben« (Wagner 1847, 58).

¹² Prim. Jarnikovo risbo iz leta 1811—12 (Kuret 1963, slika 102).

Takim in podobnim mnenjem se je brez omahovanja pridružil tudi Sreznovski, ki je ziljski žegen razglasil kar za »praznik lipe« (z veliko začetnico!), zbijanje soda in ples pod lipo pa štel za »ostanek globoke davnine«. V tistem času so epiteta kot »prastari visoki raji i druge starodavne slavjanske navade« (iz Ziljske doline) malone refren. Celó B. Němcová (1857, 314) je za svojim neimenovanim informatorjem [= M. Majarjem] povzela: »Slavnost ta [žegen] opakuje se každoročně jedním a tím samým způsobem po dlouhé již věky.«

Majar sam se kajpada ni zadovoljil z že navedenim. V njegovih sekvencah o ziljskem reju pod lipo je moč zasledovati navdušenje, ki niti ni več romantično, ampak se stopnjuje že kar v zanesenjaštvo. Med drugim je sanjaril celo o »Slavjanih maloasijskih«: po trojanski vojski, ko naj bi se bil vojvoda Antenor »s svojim ljudstvom... naselil v starom Noriku i Venetiji... su seboj prinesli... v naše kraje svoje starodavne Slavjanske običaje i visoke raje, kteri su se najbolje... ohranili pri Slovincih v ziljskoj dolině v Koruškoj« (Novice 23, 1865, 135—6)!

Kuhač ob koncu sedemdesetih let od Majarja ni prevzemal samo gradiva (notnega in besednega), ampak je bil marsikdaj tudi drugače pod njegovim vplivom. Prislunhimo: »Svaka se javna plesanka počima *svetím*¹³ visokim rajem, tada slijedi visoki raj pod lipom, a iza toga 'nizki' ili 'obični' raj (obično kolo) i ini plesovi.« O navadnem (običnem) raju pa je Kuhač zapisal: »Melodiju ovu držim za prastaru, te spada valjda med one koje rabiše Slovenci u vrijeme doseljenja u Korušku, te bih čak tvrdio, da se ova melodija upravo odnosi na selidbu, jer je konstrukcija njezina takva, da se je na naravnom rogu izvela, dozivajuć s njim narod...« (Kuhač 1880, 350).

Ne glede na vse omenjene izjave — pred 100—150 leti po svoje razumljive — pa smo tudi v nam bližjem času lahko še zmerom pričali letenju na perutih domišljije. Na primer: »Po svoji mitični podobi in vsebini je ziljski visoki rej eden najbolj živo ohranjenih primerov drevesnega kulta, že kar redkih po indoevropskem prostoru« (Marolt 1946, 335). Mogoče bi sicer bilo, dokazano pa ni, da »Obredni prizori iz Zilje... so gotovo najstarejše slovenske ostaline...« (Marolt 1935, 5). Marolt, ki se je bil sprva (1935) lotil ziljskega reja kolikor toliko objektivno, je nazadnje pristal pri stilizacijah (gl. *Gibčno-zoočni obraz Slovencev*, 1954). Kritično je o stvari začel pisati Hrovatin (1957, 1982), Koschier (1957) in Moser (1959) sta za dodatno osvetlitev tega plesa iskala opore pri fantovskih združbah danes in v preteklosti, Voduški^{13a} se je ziljski visoki rej s petjem poskočnic pokazal predvsem »kot mešani péti — instrumentalni ples,« prenekatere vprašanje pa — ne da bi nanj odgovarjali nepripravljeni — bo treba šele zastaviti.

S svoje strani — če mi je kot laiku v plesnih vprašanjih dovoljena beseda — bi tu spregovoril o nečem, kar se morda zdi obrobno, pa ni. Gre za vlogo plesa, za gledanje na ples od zunaj, ipd. Z utrjevanjem krščanstva na Slovenskem se je začelo postopoma spreminjati tudi stališče do plesa, ki nekoč davno — v predkrščanskem svetu — ni bil samo zabava, ampak je kot nepo-

¹³ Majarju (VO XIII 85) je *svet* = religiös. Za Kuhača potemtakem obstajata kar dva visoka raja, »sveti« in posvetni, »nizki« raj pa šteje za navadno »kolo«.

^{13a} *Alpske poskočne pesmi v Sloveniji*, v: Rad VI. kongresa folklorista Jugoslavije, Bled 1959. Ljubljana 1960, 57.

grešljiva sestavina spremljal človeka ob vseh količkah pomembnih letnih in življenjskih mejnikih, tja do groba. Zato niti ni naključje, če se prvo znano pričevanje o plesu pri nas nanaša na prepoved plesanja ob »varovanju« mrtvih.¹⁴

Za odklonilno stališče cerkve do plesa smo zaradi pomanjkljive pisane dokumentacije prisiljeni iskati posrednih dokazov v ustnem izročilu. V nekaterih starinskih pesemskih tipih so grešniki kaznovani tako, da morajo na drugem svetu — plesati! Prim. rezijanske variante Godca pred peklom, kjer junakova brata »plešata ~ dāncata ta po paklē« (SLP I 48). Še neobjavljeno vzporedno prozno izročilo iz Rezijske se ponaša s prav Danteja vredno sceno plesa v peklenskih dvoranah, kamor je hudič pripeljal na gornjem svetu najetega godca. Kakor v kobariškem Kotu še danes poznajo zgodbo o samotni »préjníci« [= zbirališču predic], kjer so se neugnani plesavci na sveti večer s hišo vred udrli v zemljo (Lovrenčič 1921, 20), tako je tudi v Ziljski dol. znana pripoved o stari bistriški gostilni, kjer so rajali v petek in svetek, naj je bil post ali god, pa je zato čez noč brez sledu »zībənwa« (zginila: Krigl 1968, 4).

V Valvasorjevi Slavi (1689) objavljena povedka o Urški Šeferjevi, ki jo je lepo opravljen tujec sredi belega dne na plesišču pod srenjsko lipo (namišljenega leta 1543) zaprosil za ples in potem ž njo odplesal s Starega trga v Ljubljano, je samo eden izmed »eksemplov« (poučnih zgodb), preračunanih na to, da bi mladini — predvsem ženski — nagnali strah v kosti in jo odvrgli od plesne zabave. Ljudska povedka, ki jo je Prešeren upesnil po Valvasorju, je živela kajpada svoje samostojno življenje tako pred Valvasorjem kakor za njim in bila deležna tudi nekaj ljudskih upesnitev: prim. SLP I, tip 24 (Povodni mož) in tip 25 (Hudič odnese plesalko); v naši zvezi je morda najbolj karakteristična varianta iz Škofič v Rožu (zapis izpred 1839: 25/1 = Š 82). Podobno izročilo, samo v nevezani besedi, poznamo tudi iz Ziljske doline: o »nevarnostih«, ki da so nekoč grozile plesavkam, so tam v drugi polovici prejšnjega stoletja bajali (Franzisi 1892, 127):

Kakor pravi povedka, se je na žegnu, pri plesu pod lipo, nekoč zmerom prikazal lovec skrivnostne zunanosti, ki je povabil na ples zdaj to zdaj ono dečvo. Z vsako je plesal tako dolgo, dokler ni padla mrtva na tla. Tedaj je prišlo ljudem na misel, da na začetku plesa zapojejo sveto pesem, in po tistem ni skrivnostnega gosta nihče več videl.

Enako izročilo imamo tudi iz začetka našega stoletja (Graber 1914, Nr. 394) in celo še iz naših dni (Kumer 1981, 20). Tu nam je domiselno razloženo, zakaj je bilo ziljskemu reju pod lipo — ne vemo kdaj — prilepljeno nekaj, čemur se je zelo čudil Sreznevski (1893, 47): da »Bog učastvujet daže v tan-

¹⁴ Med sklepi sinode, ki jo je sklical patriarh Bertrand v Ogleju leta 1338 — takrat je spadalo pod oglejski patriarhat tri četrt slovenskega etničnega ozemlja — v 21. členu piše, da »med bedenjem pred pogrebi, naj si bo v cerkvah... ali na domovih, prepovedujemo pod kaznijo izobčenja pesmi, šaljive igre in plese, posebej v cerkvenih predverjih« (sub pena excommunicationis fieri *prohibemus cantus et ludos iocosos et coreas maxime in porticibus ecclesie*). (Perusini 1945, 271; G. Marcuzzi, *Sinodi aquileiesi*. Udine 1910, 160–161, 352). — Kar je 1852 navedel Sreznevski (gl. zgoraj, str. 340) iz staroruskega letopisa o Novgorodcih, ki ne trpijo »igranja besovskago« (hudičevih plesov), pa nam lepo dokazuje, da se je tudi pravoslavna cerkev, čeprav velja za strpnjšo, vsaj v tem obnašala podobno kot rimska.

cah« (pismo materi 2. 5. 1841). V ti božji »udeležbi« — nasprotno kot sta mislila Jarnik in Majar — seveda ni nič prvotnega, tu ne more biti sledu o kakem ajdovskem staroslovanskem »bogoslужju«; opravka imamo z drugotnimi, krščanskimi vrinki, ki so si jih morali Ziljani pač izmisliti, da bi nekako rešili svoj ples pred cerkveno nestrpnostjo in anatemo. Sicer je že Marolt (1935, 12) pri ugibanju o relativni starosti posameznih delov reja pod lipo nakazal, kaj je »prekrila mlajša krščanska miselnost«; in Hrovatin (1982, 60) je zapisal: »V heterogenem besedilu k prvemu reju pod lipo je stalno izvajana prva kitica [= Sreznevski IV] ... verjetno iz novejšega časa.«

V zapovrstje pesmi, ki naj bi jih bil Sreznevski predstavil baje natanko tako, kakor so se pele, je moč seveda podvomiti. Nezaupnica s tem ni izrečena Sreznevskemu, ampak njegovemu glavnemu prišepetovavcu¹⁵ Majarju. Le-ta si je med svojimi zapisi ziljskih ljudskih pesmi (po lastni izjavi jih je imel ok. sto) pač izbral toliko besedil, kolikor jih je potreboval za nekakšen idealno zaokrožen »scenarij«, ki pa se ga po potrebi ni pomišljal spremenjati in širiti. Zato je (na Majarja oprta) trditev B. Němcove 1857, 313 — »Každoročně se tyto pisně opakují a v tom samém pořádku« (podčrtal Mtv) — kar ironična, če pomislimo, kako so se prav v njenem sestavku nepričakovano, prvič v ti zvezi, prikazali verzi iz Majarjevih zapisov pesmi o Kralju Matjažu (na str. 310 začetni verzi SLP I 3/7; na str. 312 prva dva verza SLP I 11/6).^{15a} In vsemu temu je botrovala samo domoljubna želja, da bi bil »visoki« raj še bolj povzdignjen! Komaj v novejšem času je iz opazovanja šege v krajih, kjer še živi, postalo jasno, da motivična neenotnost ob reju pod lipo vsaj deloma ustreza resničnemu stanju: mimo nekih stalnic ali obveznih besedil (»Bog nam daj en dober čas«; kitica o jazbecu na onem kraju grabenča) repertoar namreč sestoji tudi iz improvizatorskih prvin. Če ne bi bilo tako, bi si tudi Majar ne bil upal premikati fiksnih »obrednih« besedil ziljskega reja.

Sreznevski je objavil besedilo devetih ziljskih pesmi, ki zanje (z izjemo št. VII) premoremo tudi melodije (bibliografsko smo opozarjali nanje sproti pri vsaki številki). Prva objava je redno Kuhačeva; ker pa Kuhač sam ni bil na Koroškem, je porabil samo besedno in notno gradivo, ki sta ga nabrala M. Majar in S. Vraz. Le-ta je z Bistrice v Ziljski dolini 1. junija 1841 pisal Dragojili Štauduar: »Ja sam si mnogo napěvah dosada putem zabilěžio, nu tako duboko nedopire moja slaba umětnost, da mogu sve ove čudovito vilovne glase na papir preněti« (Vraz 1877, 242). Nasprotno pa Majar (1846, XIII) priznava: »Jaz po nesreči muzike ne znam, sim samo nekoliko napevov, ko smo peli, v glavi obderžal in g. Bauer, učitelj muzike v Celovcu mi jih je zapisal.« Pri tekstu št. II stoji izrečno sporočilo, da je melodijo za-

¹⁵ Potrdilo, da ta beseda ni pretirana, imamo v zasebnem pismu (Bistrica, 1. jun. 1841) St. Vraza, ki je obiskal Majarja le dober mesec dni za Sreznevskim in med drugim povedal: »Ja htiah spavati, a moj drug uzhitjeni domorodac Mayr koj me je amo dopratio, nedade mi pokoja, bez umora pitajući i pripovėdajući od svojih Zilannah i Zilankah« (Vraz 1875, 241).

^{15a} Leto dni poprej — v prvi (delni) objavi — Majar tega odlomka še ni povezoval z rejem pod lipo. Pač pa je izjavo o »obrednosti« te pesmi, njeni žegnanjski (in svatovski) namembnosti še razširil v Moskovskem rokopisu 1869 (gl. Š 1895, op. k št. 46).

pisal »župnik Dr. Lesjak« (mogoče Johan L., ki je služboval v Blatogradu pred Jarnikom). Ker izvirni notni zapisi, po katerih je »delal« Kuhač, niso ohranjeni, bi bilo odveč ugibati, ali so bili Lesjakovi, Vrazovi, Bauerjevi ali iz rok koga četrtega. Drži le to, da vse glasbeno gradivo o ziljskem reju pod lipo poznamo samo skozi Kuhačev (kabinetni) filter. Šele pozno v našem stoletju je spet prišlo do direktnega opazovanja in opisovanja šege po avtopsiji. (Pre)pozno?

Danes, ko je z raznimi tehničnimi pomagali moč ujeti in analizirati naprave neprimerno zanesljiveje kot nekoč na roko in z ušesom; ko se nova specializirana panoga — etnomuzikologija — tudi pri nas zmerom bolj razvija in postavlja na trdne noge; ko je za primerjavo na voljo avtentično in bogato gradivo, od blizu in daleč, domače in tuje, pa od etnomuzikologov upravičeno pričakujemo, da nam razrešijo še to in ono uganko v zvezi z ziljskim rajem pod lipo. Ko je M. Majarju prišla v roke zbirka Moravske narodne pjsně (Brno 1840), se je brž vprašal: »Ali je gôdba, ili petje ili plesanje na Hani kej podobno plesom na obalih naše Zile? Zanimivo, velma zanimivo bi bilo, ako bi se mogli napevi onih plesov vsporediti« (rkp., najbrž iz druge polovice leta 1841: NUK, Ms. 481, VO XIII, 85—6). Nedvoumen klic po komparativnem študiju, za katerega pa še ni bilo pravih pogojev! Tudi Kuhačevih opozoril na veliko podobnost med napevom ziljske pesmi Sreznevskejšij št. I in med skromno, osamljeno popevko iz šomogjske županije (gl. zgoraj na str. 342, op. k št. I) ni nihče poprijel.¹⁶

V zvezi z godbo pri ziljskem reju pod lipo ni moč reči, da bi bili o nji najboljše poučeni. Schlegel 1798: »Pri slovenskih plesih igrajo s cimbalami, goslimi in basom.« Hacquetova izjava iz leta 1801 — češ: »godba obstoji iz gosli, cimbal in zanikrnega basa; večkrat se zadovolje samo z dudo«¹⁷ — ni čisto zanesljiva, ker ne vemo, če se nanaša res samo na Ziljsko dolino. Na Hacquetovo pisanje je po desetih letih reagiral Jarnik, ko je pisal J. Primcu 1811—1812 v Gradec: »Violinisti so ponavadi trije, skupaj z igravcem na bas, vendar so vsi samouki. O *dudi* od najstarejših časov sèm živa duša ne ve

¹⁶ Izmed redkih, naključnih in nepovezanih poskusov primerjave omenimo namig Fr. Marolta (1946, 352): »Godbena medigra je figuralna variacija pétega reja in je zelo podobna zakarpatško-slovaškim plesnim koledam na dve sopeli (naravni oboi) in dude.« B. Orel (1957, 78) pa je »slovaškim podkarpatiskim koledam«, ki jih je našel pač pri Maroltu, dodal iz svojega misel, »da je ta ziljski ples, kar zadeva glasbo, zelo podoben slovenskemu vzhodnoštajerskemu ženitovanjskemu plesu z bosmani (svatbenimi štrucami).«

¹⁷ Hacquet 1801, 16; prevod je iz broš. J. Wester, *Balthazar Hacquet prvi raziskovalec naših Alp*. Lj. 1954, 48. Poglavje o Ziljanih sta ponatisnila J. Dobrovsky (skrčeno, in: *Slavin*. Botschaft etc., Praga 1806, 298—302; 2. izd. — 1834 — 112—115) in F. Sartori (in: *Länder u. Völker-Merkwürdigkeiten d. österr. Kaiserthums*, III, Wien 1809, 98—106), prevedel pa — okrajšano — J. Wester, n. d., 47—50. — Kdor bi želel slediti usodi oz. raznim prevodom ali priredbam Hacquetovega dela (F. Sartori 1809, J. Breton 1815, J. Pannonius-Schuster 1816, F. Schoberl 1821, O. Kolberg 1857, 1871—72 in 1971), ima najboljšo orientacijo v študiju V. Novaka: *Balthazar Hacquet in slovenska ljudska kultura*, Traditiones 3 (1974), 17—68. — V francoski priredbi (J. Breton, *L'Illyrie et la Dalmatie*, zv. I, Pariz 1815, 10) se mesto, ki nas tu zanima, glasi: »Les instruments dont ils s'accompagnent sont le *goffe* (sic, nam. gosle), espèce de violon, la cymbale, et une mauvaise basse: souvent une seule cornemuse (duda) compose tout l'orchestre.«

nič¹⁸ in celo sámo ime *duda* ni znano« (Kidrič 1934, 135). V tiskanih popravkih k Hacquetu pa je Jarnik dal vedeti: »Godba je sestavljena iz dveh *gosli*, ene *virole*, ki ji pravijo *tenór*, iz tako imenovanega Hackbretta ali *citer* in iz enega *basa* (*bunke*). O *dudi* ne vejo nič, niti po imenu je ne poznajo. Godci — večina njih tako in tako ne zna brati — ne poznajo not in igrajo samo po posluhu« (Jarnik 1813-D, 272). V Wernerjevem poročilu 1807 srečamo tole mikavno posebnost: »Da bi se glas godbe enakomerno razlegal čim dlje, sedijo umetniki ali ob veliki lipi ali celo na vejah sredi drevesa« (Kretzenbacher 1966, 196). Kar smo pravkar navedli z besedo, je v Koroškem dežel-nem muzeju upodobljeno v olju iz leta 1847 (Koschier 1957, 58 in t. VI): od dveh godcev, ki sedita na improvizirani klopici in oslanjata noge na spodnjo vejo lipe, eden igra na gosli, drugi na klarinet.¹⁹ V beljaških kresijskih poročilih 1838 je za Šmohor napisano, da »inštrumenti sestojajo navadno iz nekaj violin in basa, le redko jih spremlja klarinet. Ti inštrumenti morajo igrati na vso moč²⁰ in na le količkaj občutljivo uho ne vplivajo najprijetneje.« za Podklošter pa, da »godbo sestavljajo 2 violini, 1 klarinet, 1 bas, izmenjuje se z rogom in trobento« (oboje: Orel 1957, 73). Spet drugače Majar 1846 (XIII—XIV): »Kedar imajo pri Zili, kjer je še bolj po starim, godce, večidel dva godeta, jeden bunka (spielt Bass), jeden ali dva piskata na klarinetu in jeden citra (spielt Zitter, Hackbrett).« Glagol *bûnkati* (Pleteršnik ga v po-menu 'die Bassgeige spielen' navaja iz Jarnikovega rkp., skupaj z glagol-nikom *bûnkanje* 'das Spielen auf der Bassgeige') je imenskega nastanka: *bun-ka*, 'die Bassgeige' (Jarnik prvič v pismu Primcu jan. 1811: Kidrič 1934, 52) ali samomn. *bûnke* 'die Bassgeige' (Plet. po Jarnikovem rkp.; ziljsko narečno

¹⁸ Šolski zgled apodiktične negativne trditve, najbrž porojene v polemični vneim! Dude ali meh so glasbilo, ki ga je po pričevanju Sreznoveškega imel neki starec v Osojah v Reziji še leta 1841. Na pragu 19. stoletja bi potemtakem tudi kje v Ziljski dol. dude ne bile nemogoče. Vendar nam tu ne gre toliko za dude, kolikor za načelno nevarnost priseganja, da nečesa ni, nikoli ni bilo ipd. Če npr. Cigan 1963, 54, op. 10, trdi, da »godci ali 'žiegnarska muzka' je bila nekdanj (?) redno sestavljena iz pihal, največkrat v običajni (?) zasedbi: 1—2 klarineta, dve krilovki, baskrilovka, dve trompeti za spremljavo in bas; po novem tudi manjša skupina s harmoniko, nikoli pa z godali na lok!« — se moti. Za bolj ali manj odmaknjeno preteklost namreč tudi najboljši in najstarejši informatorji na terenu ne morejo vedeti več kot dokumenti, naj si bo v besedi ali v podobi! Ali bi to ne moglo morda veljati tudi za poimenova-nje »visoki raj«/»der hohe Tanz« (gl. zgoraj, op. 7)?

¹⁹ Vprašanje je, ali ta upodobitev temelji na lastnem opazovanju Christine Rollin-ger ali pa je slikarki prišlo v roke Wernerjevo poročilo, ki je bilo do leta 1937 javnosti sicer neznano (Kretzenbacher 1966, 194), ne vemo pa, kod je hodilo pred pristanom v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. — Na prvi znani upodobitvi ziljskega plesa pod lipo (Schlegel 1798; reprod. Slovenski etnograf 3—4, 1951, T. XXVIII/4; Tanz und Brauch 1959, 127) sta dva godca: ta, ki stoji na podstavku ob deblu, igra na gosli; ta, ki sedi, na oprekelj. — Na sliki Feliciano von Myrbach za Österr. ungar. Monarchie in Wort u. Bild (Kärnten und Krain, 1891, 115) je na odru pod lipo — v kraju St. Stefan — mestna godba na pihala (vsaj 5 godcev) v unifor-mah. — Zadnja meni znana podoba (M. Gaspari 1946) pa je že rekonstrukcija: štirje godci — od leve proti desni — igrajo na bunko, gosli, klarinet in trobento; gl. po-manjšano in obrezano objavo na naslovni strani koncertnega kataloga »Vascit pr Zile«, Celovec 1976.

²⁰ Tu sem si drznil poseči v citat in spremeniti v celovškem koledarju objavljeno formulacijo: »z vso kar se da možno silo«. Spomina B. Orla s tem nisem žalil, ker vem, da prevod ni njegov in da bo za že zdavnaj napovedano objavo poročil iz leta 1858 treba jezikovno pregledati prevedeno slovensko besedilo. Izrabljam priložnost, da bi spodbudil Slovenski etnografski muzej za objavo tako pomembnega gradiva.

pravzaprav *bunče* [*bunzhe*]: gl. M. Schneider, NUK Ms. 361, II N. 4, str. 3, stolpec 2); odtod še *būnkavec* [*bunkavz*] 'der Bassgeiger' (Plet. po Jarnikovem rkp.: Kidrič 1934, 52).²¹

Pri ziljskem reju pod lipo sem se ustavil malo dlje ne samo zato, ker je to napovedoval že Nahtigalov naslov v SJ 1940, ampak posebej zato, ker se mi je zdel celotni kompleks ziljskega reja (s pesmijo, plesom in instrumentalno glasbo vred) še zmeraj premalo obdelan in njegovo ozadje premalo osvetljeno.

*

Sreznevski je na kratko opisal tudi razbijanje soda v Ziljski dolini. To pa je šega, ki je bila deležna že toliko razprav, temeljitih študij ali samo obrobnihih pripomb, da tu res ne bi imelo pomena kar koli obnavljati ali kritično pretresati. Šega, na splošno bolj znana pod imenom »štehvnanje«, ima pri Sreznevskem nekaj specifičnosti: sod je obešen na vejo pri lipi; po razpadu soda ostanejo na veji še obroči; za kraljico praznika določeno dekle; hipotetična paralela z razbijanjem sodov v srednjeveškem Novgorodu. Morda nekaj analognega kot je pravkar omenjena historična paralela, je Marolt (1946, 353) navedel iz 19. stoletja: pri donskih kozakih znano konjeniško igro, ko jezdec dirjajo proti kolu, na katerem je nasajen sod — »bočka« — ki ga zbijajo s kopji in sabljami . . .

Vendar preverjanje takih namigov in vse drugo prepuščam kolegom, ki imajo na skrbi šege in igre. Prvi in poglobitni namen tegale prispevka je namreč bil: primerno predstaviti šopek devetih pesmi, ki jih je 1852 objavil Izmail Ivanovič Sreznevski in ki so jih (ali naj bi jih bili) Ziljani peli med rejem pod lipo in ob njem.

LITERATURA

- Czigan, F.* 1963. Žegen, konta pa »žiegnarščə« pesmi, v: VI. letno poročilo Drž. realne gimn. in gimnazije za Slovence — VI. Jahresbericht des Bundes-Realgymnasiums und Gymn. für Slowenen in Klagenfurt, 1962/63, 48—54. Celovec.
- Čurkina, I. V.* 1974. Matija Majar-Ziljski, Razprave VIII/2, SAZU, I. razred, 73—196 (dodatno paginirano: 121 + 3). Ljubljana.
- Dev, O.* 1912. Slovenske narodne pesmi s Koroškega. Ljubljana.
- Dragotin, L.* (psevd.) 1875. Zilska dolina, v: Slovenski narod 8/145—149, 29. jun. do 4. jul.
- Dvojezična Koroška 1982 = Seznam dvojezičnih krajevnih imen južne Koroške. Stavila F. Katnik in J. Zerzer. — Zweisprachiges Kärnten etc. (slov.-nemškemu seznamu sledi nemško-slovenski). Celovec.
- Franzisci, F.* 1892. Kärntner Alpenfahrten, 124—129: Unter der Linde. Dunaj (2. izd.).
- Gilbert, J.* in *G. C. Churchill.* 1864. The Dolomite Mountains: Excursions through Tyrol, Carinthia, Carniola, & Friuli in 1861, 1862, & 1863. London.
- Graber, G.* 1914. Sagen aus Kärnten. Leipzig.
- Hacquet, B.* 1801. Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven, I/1. Leipzig.
- Hrovatin, R.* 1951. O slovenskem ljudskem plesu, Slovenski etnograf 3—4, 286.

²¹ Ta ziljska besedna družina ima najbližjo paralelo v Reziji, kjer basu — violončelu pravijo (s furlanskim manjšalnim obrazilom) tudi *būnkula* (*bunkulāti*, *bunkulánje*, *bunkulávec*). Med pripravami za to pisanje sem opazil med ziljskim in rezijanskim besedjem še vrsto drugih zgovornih vzporednosti, ki jih kanim obdelati kdaj posebej.

- Hrovatin, R.* 1957. Pomen ritmičnih kvantitet v slovenskih ljudskih napevih, Slovenski etnograf 10, 167 do 198 [posebej 186—192].
- Hrovatin, R.* 1982. Navade ob »žegnu« pri Zilji, Traditiones 7—9 (1978—1980), 49—65 [izšlo 1982 postumno].
- Jarnik, U.* 1813 Züge aus der Sitten der Gailthaler, v: Carinthia, 9. in 16. I. 1813 (št. 2 in 5). — [Ponatis:] Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat, Dunaj 1813, št. 12, 66—71.
- Jarnik, U.* 1813—D. Ueber die Gailthaler in Kärnten, v: Vaterländische Bl. f. d. österr. Kaiserstaat, št. 44 sl.
- Kidrič, F.* 1954. Korespondenca Janeza Nepomuka Primca 1808—1813. Ljubljana.
- Koschier, F.* 1957. Die Gailthaler Burschenschaft und ihr Lindentanz, v: Jahrbuch d. österr. Volksliedwerkes 6, 79—85.
- Kotnik, F.* 1951. Potovanje po Koroškem leta 1795, Slovenski etnograf 3—4, 361—366.
- Kretzenbacher, L.* 1966. Ringreiten, Rolandspiel und Kufenstechen. Celovec.
- Krigl, M.* 1968. Kako je nastala pesem prvega reja, Glasnik SED 9/2, 4.
- Kuhač, F. S.* 1878... 1881. Južnoslovenske narodne popevke /itd./, I 1878, II 1879, III 1880, IV 1881. Zagreb.
- Kumer, Z.* 1981. Od Dolan do Šmohora: Iz življenja Ziljanov po pripovedovanju domačinov. Celje. Pogl. »Ziljšči žegen in prvi rej«, 8—20.
- Kuret, N.* 1963. Ziljsko štehanje in njegov evropski okvir, Dela SAZU, II. r., 16.
- Lovrenčič, J.* 1921. Gorske pravljice. Gorica.
- Majar, M.* 1846. Pesmarica cerkevna /itd./. Celovec.
- Majar, M.* 1851. Slovenski običaji, Slovenska bčela 2/1, 15. VI., 186.
- Majar, M.* 1856. Od Zile, Novice 14, 30. I., 35.
- Majar, M.* 1865. Visoki raji, Novice 23, 26. IV., 135—136.
- Marolt, F.* 1955. Tri obredja iz Zilje. Ljubljana.
- Marolt, F.* 1946. Gibno-zvočni obraz slovenskega Korotana. Koroški zbornik, 345—382. Ljubljana.
- Marolt, F.* 1954. Gibno-zvočni obraz Slovencev. Ljubljana [postumno: po avtorjevem konceptu dokončala Karla Vuk].
- Marolt, F.*, in *M. Suštar.* 1958. Slovenski ljudski plesi Koroške. Ljubljana. (Visoki rej: 9—22). — [Kritična ocena:] M. Ramovš v koncertnem katalogu. *Vasit pr Zile.* Ziljska svatba v pesmi, besedi, plesu in glasbi. Celovec 1976/77, str. [13—14].
- Merhar, J.* 1899. I. I. Sreznjevskij na Slovenskem, Dom in svet 12, str. 129, 161, 193 sl.
- Moser, O.* 1959. Von Tanzburschen und Tanzschaffern, v: Tanz und Brauch, (Kärntens Museumsschriften 19), 137 sl. Celovec.
- Němcová, B.* 1957. Národní slavnost Slovinců v dolině Zilske v Korutanech, Časopis Musea Království Českého 31/3, 307—315. Praga. [Ponatis:] Sebrané spisy B. Němcové, IX. Praga 1910, 207—220.
- Orel, B.* 1957. O Ziljanih, njih noši, običajih in plesih pred 125 leti, Koledar Slovenske Koroške 1958, 70—79. Celovec.
- Perusini, G.* 1945. Strumenti musicali in Friuli, v: Ce fastu? 20 (1944, N. 5—6, 251—271. Videm.
- Potočnik, M.* 1909. Vojvodina Koroška I. Ljubljana.
- Ramovš, M.* 1980. Plesat me pelji: Plesno izročilo na Slovenskem. Ljubljana.
- Scheinigg, J.* 1889. Narodne pesni koroških Slovencev. Ljubljana.
- Schlegel, J. H. G.* 1798. Reise durch einige Theile vom mittäglichen Deutschland und dem Venetianischen. Erfurt 1.
- Schmidl, A. A.* 1840. Kaiserthum Oesterreich, I: Die Alpenländer. Stuttgart.
- SLP I — Slovenske ljudske pesmi I. Ur.: Z. Kumer, M. Matičetov, B. Merhar, V. Vođušek. Ljubljana 1970.
- Sreznjevskij, J. J.* 1852. Horutanskija pesni iz Ziljskoj doliny, v: Pamjatniki i obrazcy narodnago jazyka i slovesnosti russkih i zapadnyh Slavjan, 1, 125—128. Sankt-peterburg.
- Sreznjevskij, J. J.* 1893. Putevyja pisma I. I. Srezneskago k materi ego Eleně Ivanovně Sreznjevskoj (1839—1842), v: Živaja starina III/1, 20 sl. S. Peterburg.
- Š = K. Štrekelj, Slovenske narodne pesmi. Ljubljana 1895—1923.
- VO = Vrazova ostalina (v rkp. oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani [= NUK]).
- Vraz, S.* 1839. Narodne pesni ilirske /itn./. Zagreb.
- Vraz, S.* 1877. Dēla St. Vraza, 5. Zagreb.

Wagner, J. 1847. Das Herzogthum Kärnten, geographisch-historisch dargestellt... Celovec.

Waizer, R., in F. Franziszi. 1891. [Kärnten:] Volkscharakter, Trachten, Sitten und Bräuche, v: Oesterr. Ungar. Monarchie in Wort und Bild — Kärnten und Krain, 97—151. Dunaj.

ZUSAMMENFASSUNG

Izmail Ivanovič Sreznevskij, Dozent der Universität Petersburg, ging während seines Studienaufenthalts in den südslawischen Ländern im Jahr 1841 aus Ljubljana unter anderem auch nach Kärnten und besuchte Klagenfurt/Celovec, das Rosental/Rož und das Gailtal/Ziljska dolina. Auf seiner Reise (organisatorisch wurde sie vom Dichter Stanko Vraz, dem »Illyrer«, vorbereitet) begegnete er den einheimischen Kulturarbeitern Urban Jarnik und Matija Majar, die ihm als vorzügliche Informanten dienten und ihm dazu verhalfen, daß er in einigen Tagen vieles kennenlernte und erlebte. Unter anderem war er am 25. April 1841 auf dem »Kirchtag« im Dorf St. Georgen/Sentjurij, wo er den Reigen unter der Linde und das Kufenstechen sah und sich den Gesang der Gailtaler anhörte. Seine ersten Eindrücke von dieser Reise teilte er seiner Mutter im Brief vom 2. Mai mit, elf Jahre später veröffentlichte er dagegen im ersten Heft des Sammelbandes »Denkmäler und Muster der Volkssprache und —literatur der russischen und westlichen Slawen«, den er selbst redigierte, 9 kürzere slowenische Lieder aus dem Gailtal, später außerdem noch die besondere Version der Ballade Mlada Breda (Die junge Breda) aus den Idrischen Bergen. (Die Letztangeführte wurde ihm in Ljubljana vom Theologiestudenten Anton Zakelj, die Gailtaler Liedchen aber wurden ihm wahrscheinlich von Matija Majar übergeben).

Rajko Nahtigal, Professor der Universität Ljubljana machte die Beobachtung, daß I. I. Sreznevskijs Publikation in Slowenien unbekannt geblieben war, deshalb faßte er den Entschluß, die Aufmerksamkeit darauf zu lenken. Für das slawistische Vorkriegsorgan *Slovenski jezik* (Die slowenische Sprache) (3. 1940) verfaßte er den ersten Teil eines Artikels mit dem Titel *Eine übersehene Herausgabe slowenischer Volkslieder »Mlada Breda« und des Gailtaler »Reigens« von I. I. Sreznevskij*. Er bearbeitete die Ballade Mlada Breda, zur Fortsetzung — den Gailtaler Liedern — kam er jedoch nicht: der Krieg brach aus, die Zeitschrift *Slovenski jezik* stellte nach dem Angriff auf Jugoslawien ihr Erscheinen ein, nach dem Krieg aber wurde Nahtigal vom Tode ereilt.

Damit Nahtigals Beitrag aus dem SJ 1940 nicht ein Torso bliebe und schließlich dennoch das wertvolle Zeugnis I. I. Sreznevskijs über das Singen von Liedern, über die Tänze und Bräuche in Zusammenhang mit dem »Kirchtag« bei den Slowenen im Gailtal in Kärnten in internationale Fachevidenz käme, hat der Autor dieser Zeilen die Sorge um die gänzliche Reexhumation der Veröffentlichung aus dem Jahr 1852 übernommen. Die in kyrillischer Schrift publizierten Texte übertrug er in Lateinschrift und führte bei jedem einzelnen an, wo das Originalmanuskript verwahrt wird, wie — bis in die Gegenwart — die Veröffentlichungen des Textes und der Melodie aufeinander folgten. Was den Tanz unter der Linde selbst betrifft, hat der Autor noch einige eigene kritische Anmerkungen hinsichtlich der bisherigen Erforschung hinzugefügt. Beigegeben sind einige Textfaksimiles.

O POPOLNI IZGUBI SREDNJEGA SPOLA V SELŠČINI: RAZNODOBNA REKONSTRUKCIJA

Podrobna in sistematična rekonstrukcija zveze Prid Sam od splošne koroške slovenščine do sodobne selščine razkriva zamotano součinkovanje slovničnih in glasovnih sprememb. Izjeme v poteku maskulinizacije nevter so pojasnjene. Mlajše razvojne posebnosti pri zanimkih ostajajo nerazložene.

A detailed and systematic reconstruction of the adjective + noun phrase from Common Carinthian Slovene to contemporary Sele Fara shows a complex interplay between grammatical and phonological changes. The exceptions to the process of masculinization of neuters are elucidated. The recent developments in pronouns remain unexplained.

1 U v o d. V raziskavi (Priestly 1984), na katero se pričujoča navezuje, sem opisal in razčlenil tiste slovnične kategorije v koroškoslovenskem govoru vasi Sele Fara, ki izkazujejo spol, in pokazal, da je redke ostanke zgodovinsko srednjepolskih oblik danes najboljše šteti za idiomatične izjeme sistema, v katerem sta sicer samo dva spola (moški in ženski). Tu se lotevam zgodovinske rekonstrukcije izgube srednjega spola v istem govoru.*

Na prvi pogled je izgubljanju s. sp. v selščini dovolj lahko slediti. Na voljo se zdi zadosti podatkov za rekonstrukcijo na podlagi (1) zgoraj omenjenega opisa, (2) stanja v selščini v 30. letih tega stol., kakor ga je opisal Isačenko (1959), tj. izkazujočega delno maskulinizacijo nevter, in (3) podatkov iz drugih slovenskih narečij, zlasti sosednjih koroških. Natančnejši razbor vseh teh podatkov pa kaže, da smo bliže resnici, če ponovimo za Tesnièrejem (1925: 126): »Zgodovina srednje sklanjatve niti malo ni preprosta v slovenščini.« Opažanja v nadaljevanju so zato poskusna.

Posebno je treba poudariti, da moramo slediti razvoju celega spolskega sistema, ne le nekaterih njegovih delov. Poučno to ponazarja primerjava selške besedne zveze *māstāw nōw lēt* 'srečno novo leto' z ustrezniki v obeh sosednjih govorih, slovenjeplajberškem in obirskem.¹ V slovenjeplajberškem imajo pridevniki »moško obliko«, medtem ko samostalnik obdrži prvotno srednjepolsko končnico: *māsēw nōw lēt*. V obirščini je ravno obratno: *wesēle nōwe l-ēt*. Če vzamemo, zgolj za dokazni zgled, da so te besedne zveze reprezentativne za vse prvotno srednjepolske samostalniške in pridevniške oblike (v vseh številih in sklonih) v teh dveh govorih, moramo narediti sklep: v slovenjeplajberščini je mogoče slovnično² maskulinizacijo nevter (namreč znotraj

* Raziskavo je s subvencijo omogočil kanadski Svet za raziskave v družbenih in humanističnih vedah (the Social Sciences and Humanities Research Council of Canada).

¹ Podatki za Slovenji Plajberk so od H. Lauseggerja (ustno); prim. tudi Šašel in Ramovš 1936/37. Podatki za Obirsko so od L. Karničarja (1979, ustno): opozarjam, da so bile zveze, kakršna je zgoraj omenjena, opažene v govorici starejših Obirčanov; oblike pri mlajših so bližje tistim, zapisanim za selščino.

² Prim. *besedno* maskulinizacijo, kjer se razločevanje m. : s. še drži (tj. kadar vsaj nekateri pridevniki še imajo posebne končnice za s. spol), medtem ko je vrsta prvotno srednjih samostalnikov prešla med moške, Stankiewicz 1965: 184.

samostalniške zveze; o skladenjski izgubi s. sp. gl. niže) imenovati »popolno«, saj spol samostalnika določa ujemanje s pridevniki; v obirščini pa pridevnikova razločno srednjepolska končnica pomeni, da se srednji spol *ni* izgubil (in je, po tem dokaznem gradivu, slovenjeplajberško *létə* m. spola, medtem ko je obirsko *lét* srednjega!). Podobno je treba (Priestly 1984) končnico *-i* v zvezah tipa *u ndéli jútər* ali obravnavati kot »idiomatično« ali pa ji prisoditi »srednji spol«; če bi se odločili za slednje, bi morali sklepati, da srednji spol v selščini še obstaja.

Dalje, če bi bile v kakem narečju vse samostalniške zveze slovnično »maskulinizirane«, bi pa vendarle ostala skupina razločno srednjepolskih zaimkov, izgubljanja s. spola ne bi mogli imeti za dokončan proces. Za selščino je npr. tudi v primeru, da teoretična domneva, ki sem jo postavil v prejšnjem odstavku, drži (čeprav za pravo razčlenbo nimam zadosti podatkov), mogoče reči, da je slovnična maskulinizacija nevtv v zvezah Prid Sam dokončana; toda skladenjska maskulinizacija, ki je nujen del »popolne izgube srednjega spola«, se očitno še ni izvršila. V tem govoru npr. poved *Səm wídu mǝzǝ pa žanǝ; wǝn je líp, hǝnǝ pa nǝq* 'videl sem moškega in žensko; on je lep, ona pa ne' kaže, da se zaimek *wǝn* ujema s prvim samostalnikom (ki je torej m. spola), zaimek *hǝnǝ* pa z drugim (ki je torej ž.). Če sestavimo podobno poved s prvotno srednjepolskim samostalnikom *hǝwbǝq* 'jabolko', dobimo npr. *Səm méw hǝwbǝq pa hrúšqǝ; hǝnǝ je fájn díšu, hǝnǝ pa nǝq*: tu se zaimek, ki se nanaša na *hǝwbǝq*, oblikovno loči od zaimkov za m. in ž. sp.: *hǝnǝ ≠ hǝn ≠ hǝnǝ*. Nujni sklep za selščino je, da so *hǝwbǝq* in (predvidoma) drugi tovrstni samostalniki še zmeraj s. sp. s stališča skladnje, čeprav imajo nekateri od njih končnice za m. sp. in čeprav so z njimi ujemaajoči se pridevniki očitno m. sp. Podobno je glede »ostankov«, kakršna sta v selščini *usè* in *unéə*; bistveno je, kako jih analiziramo (Priestly 1984): če ne kot »idiomatične«, potem ni mogoče govoriti o izgubi srednjega spola.

2 Pred petdesetimi leti: Isačenkov opis. — Isačenkov opis selščine (1959) ima tiskovne in druge pomote. Podatke je nabral sredi 30. let, večinoma od starejših govorcev; domnevati moramo, da je splošna podoba točna, četudi so nekatere nadrobnosti nezanesljive.³

Isačenko pripisuje nekaterim samostalnikom moški spol, drugim srednjega; med prvimi so tisti na prvotni *-o (prim. skupine 1, 5, 6 a v Priestly 1984), med slednjimi tisti na prvotni *-e in *-ē (prim. moje skupine 2, 4, 6 b, 6 c). Kot razloženo zgoraj, pa ni bistvena »maskulinizirana« oblika samostalnika, ampak pridevnika; in res Isačenko (čigar opis pridevnikov je orisan zelo bežno) omenja vrsto pridevniških oblik, kjer se s. sp. loči od m.: npr. im. ed. *tǝpu* : *tǝpu*, *síw* : *sǝw*; im. m. *súxi* : *súš*. Vrhu tega kaže opisni deležnik podobno razločevanje, *bǝw* : *bíw*. Isačenko sicer obravnava povedkovniške oblike kot s. sp., in tako razčlenbo je mogoče kritizirati; vendar je jasno, da oblike, ki jih označuje kot »s. sp.«, nastopajo ne samo v povedkovnem določilu, prim. *Jés səm šǝw* : *sǝwnci ji šǝwə* (1959: 92—95).

Poleg tega navaja Isačenko vsaj 11 primerov, kjer osebni in svojilni zaimki ter glavni števniki kažejo razliko med s. in m. spolom; tako im. ed. *hǝn* : *hǝn* 'on(o)', *túə* : *tí* 'tisto/-i', *wsǝq* : *wsǝq* 'vsak(o)', *ǝn* : *údn* 'eno/eden', im. dv.

³ Za primer Isačenkove nedoslednosti: spol besede *buhǝstu* (m. ali ž. na str. 92; s. na 111), ali im. mn. prvotno srednjih sam. (*mǝst*, str. 92; »v nom. in akk. pl., kjer imamo -a«, str. 110). — Isačenkovo transkripcijo sem prilagodil svojemu sistemu.

bíā : *dbá* 'dve/dva', im. mn. *hòni* : *hòn* 'ona/oni', *móji* : *mòj* 'moja/-i' (str. 111 do 114). (Kot že omenjeno, nisem v današnji selščini našel nobenega sledu katerega koli od teh razločkov.) — Isačenkovo gradivo, kolikršno že, vendarle priča, da »nevtralna kategorija iz našega narečja ni docela izginila« (str. 110—111). Po tem gradivu sodeč, so v selščini sam. besede s. spola delno, nepopolno postale moškega. Ugotoviti moramo, da se je s. sp. v selščini izbrisal med zadnjimi tremi rodovi.

3 Doslejšnje razpravljanje o izgubi srednjega spola. — Literatura o oblikoslovnih spremembah v slovenščini ni obsežna. Povrh nobeden od petih znanstvenikov, ki so ta predmet obravnavali kolikor toliko nadrobno, ne proučuje maskulinizacije srednjepolskih zaimkov, ker jim podatki te vrste, ki jih nudi sodobna selščina, bržkone niso bili dostopni.

Če pregledamo različne obravnave izgube srednjega spola v zvezi Prid Sam, ugotovimo, da nobena ni docela sistematična. Oblak (1888) npr. govori o maskulinizaciji srednjepolskih samostalnikov izrecno, o pridevnikih pa le posredno v zgledih. Isačenko (1939), Ramovš (1952)⁴ in Stankiewicz (1965) sicer govorijo o usodi pridevnikov in samostalnikov, vendar težijo k ločenemu obravnavanju ednine in množine, in le mimogrede govorijo o slovničnem vplivu (analogiji) enega števila na drugo. Od teh treh edino Ramovš kolikor toliko obširno obravnava usodo s. sp. v dvojini. Samo eden se približuje temu, kar bi bilo mogoče imenovati sistematična obravnava izgube srednjega spola v samostalniški zvezi v vseh treh številih, namreč Tesnière (1925); toda tega zanima predvsem usoda prvotno dvojskih končnic, zato razvojne črte pri drugih dveh številih omenja le, kadar so relevantne. Kljub temu Tesnièrejevo izredno temeljito razpravljanje bogato dokazuje potrebnost sistematične obravnave, četudi so njegove trditve glede pomembnosti dvojine, ki je (po njegovem) />zmeraj izhodišče inovacije«/ (1925: 160), najbrž pretirane (prim. § 4.3). — Ugotovitve vseh petih jezikoslovcev bodo v nadaljevanju podane ob zadevni problematiki.

4 Sistematični pristop. — Če upoštevamo praznine v pravkar opisanih razlagah, postane očitno, da je treba znova pretresti zgodovino celotnega sistema, tj. samostalniških, pridevniških in zaimenskih sklanjatev. Ne le, da je treba upoštevati vse odločujoče sklone in števila, ampak tudi (i) vse tipe sklanjatev in (ii) usodo oblik z naglasom na osnovi in na končnici (ker ima »redukcija« izglasnih samoglasnikov tolikšen pomen za razvoj).

4.1 Rekonstrukcija delnega sistema. — Da bi na kratko ponazoril ta pristop, podajam rekonstrukcijo dela tega sistema (preglednica I): 1. Ker izkazuje selščina veliko večje prehajanje srednjega spola v moškega kot v ženskega (prim. sezname v Priestly 1984: okoli 11⁰/₁₀₀ prvotnih nevtar je zdaj ž. sp., ostala so m.), so vzete v poštev samo prvotno srednje in moške sklanjatev. 2. Navedeni so samo I/menovalnik/, T/ožilnik/ in R/odilnik/, zaradi sinkretizma med s. in m. sp. v drugih sklonih. 3. Vključene so samo nedoločne pridevniške oblike za I/T. 4. Upoštevam samo sklanjatev prvotnih *o-jevskih osnov. 5. Vključeni so pridevniki in samostalniki, izključeni zaimki. 6. Upoštevani so samo pridevniki in samostalniki z naglasom na osnovi. — Na podlagi te omejene rekonstrukcije je mogoče potem obravnavati druge relevantne dele celotnega sistema (gl. § 5).

⁴ Ramovševe poglede ponavlja Urbančič 1959/60.

	M. ed.		S. ed.		M. dv.		S. dv.		M. mn.		S. mn.		
Stadij I:	I T R	now now noweha	brus brus brusa	nowo nowo noweha	bruno bruno bruna	nowa nowa nowuju	brusa brusa brusu	nowe nowe nowuju	brune brune brunu	nowi nowe nowix	brusi bruse brusow	nowa nowa nowix	bruna bruna brun
Sprememba O_i : I/T dv. s. sp. dobita »mehki« končnici -i -i pri prid. in sam.													
Stadij II:	I T R							nowi nowi nowi	bruni bruni bruni				
Sprememba O_{ii} : I/T mn. s. sp. dobita ženski končnici -e -e pri prid. in sam.													
Stadij III:	I T R											nowe nowe nowe	brune brune brune
Sprememba O_{iii} : R dv. m. in s. sp. dobita množinske končnice pri prid. in sam.													
Stadij IV:	I T R					nowix	brusow	nowix	brun				
Sprememba O_{iv} : I/T dv. s. sp. dobita moški končnici -a -a pri prid. in sam.													
Stadij V:	I T R							nowa nowa nowa	bruna bruna bruna				

Sprememba G_i : Prvi prehod zaradi vokalne redukcije: /o/ > /ə/, kadar nenagl.; tudi /ow/ > /u/, kadar nenagl.

Stadij VI:

I	<i>noɾə</i>	<i>brunə</i>		
T	<i>noɾə</i>	<i>brunə</i>		
R			nowix	<i>brusu</i>

Sprememba O_v : R dv. in mn. s. sp. dobita moške končnice pri sam.

Stadij VII:

I				
T				
R			nowix	<i>brunu</i>
				nowix
				<i>brunu</i>

Sprememba G_{ii} : Drugi prehod zaradi vokalne redukcije: /i, ə/ > $\emptyset$, kadar nenagl.

Stadij VIII:

I	<i>noɾə</i>	<i>brun</i>		
T	<i>noɾə</i>	<i>brun</i>		
R			noɾə	<i>brus</i>

Sprememba G_{iii} : Tretji prehod zaradi vokalne redukcije: /e/ > /i/, kadar nenagl.

Stadij IX:

I				
T				
R			noɾi	<i>brusi</i>
				<i>noɾi</i>
				<i>bruni</i>
				<i>bruni</i>

Sprememba O_{vi} : I ed. s. sp. dobi moško končnico - $\emptyset$ pri prid. in sam.

Stadij X:

I				
T				
R			noɾ	<i>brun</i>

Preglednica I: Rekonstrukcija razvoja delnih paradigem — selsko *noɾə* *brús* in *noɾə* *brún*.

Ta rekonstrukcija vsebuje vrsto podmen glede posameznih glasovnih in oblikoslovnih sprememb (oznamovanih G_i , G_{ii} itd. oz. O_i , O_{ii} itd.). — Za zgled služita dve samostalniški zvezi v selščini: *nóv brús* < splošnoslovan. *nov6 brus6 (m. sp.) in *nóv brún* < splošnoslovan. *novo b6rv6no (s.).⁵ Da bi dobili sodobne selske oblike, so potrebne tri glasovne in šest oblikoslovnih sprememb v I, T, R ed., dv. in mn. na poti od domnevanega splošnokoroškoslovenskega »stadija I«. Kronološko zaporedje teh sprememb ni zmeraj jasno; v preglednici I je predstavljeno eno možno zaporedje, ki se ravna po zaporedju, predloženem v literaturi.

4.2 Komentar k preglednici I.

Stadij I je postavljen v čas po odpadu jerov in po sovpadu splošnoslovenskih *i in *y. Poljubno izbran in seveda ne čisto »splošnokoroški« je *h* za *g (v prid. rod. ed.).

Sprememba O_i (novi bruni). Čeprav je razmeroma malo slovenskih govorov obdržalo končnico *-i* v I/T dv. s. sp. je zgodnjo in potemtakem splošno veljavnost te spremembe prepričljivo dokazal Tesnière (1925: 145—147) na podlagi besedil in današnje razvrstitve; prim. tudi Ramovš (1952: 50).

Sprememba O_{ii} (nove brune) pomeni feminizacijo srednjepolskih končnic v množini (samo v teh treh sklonih!) in je dobro zastopana pri piscih 16. stol., prim. Tesnière (1925: 149—156), Ramovš (1952: 44), Isačenko (1939: 103), Stankiewicz (1965: 186). Gradivo kaže, da so to spremembo doživeli pridevniki precej prej kot samostalniki, med le-temi pa najprej samomnožinski.

Sprememba O_{iii} (novix brusov/brun) je spet veliko prej izkazana pri pridevniki kot samostalnikih in spet v precejšnji meri v 16. stol., (Tesnière 1925: 177—184, Ramovš 1952: 51). Bila je kaj lahko sočasna z O_{ii} , in je tu prikazana posebej le zaradi preprostosti.

Sprememba O_{iv} (nova bruna) je kronološko uvrščena ZA spremembo O_{ii} , v skladu s Tesnièrjem (1925: 145, 150—156). Ramovš (1952: 50) pa govori o »pluralizaciji«, kar daje misliti, da bi on postavil O_{iv} PRED O_{ii} , tj. v fazo, ko sta končnici *-a -a* zaznamovali mn. s. sp. Tesnière podpira svojo podmeno z vrsto dokazov; zoper nje bi bilo mogoče (vsaj za koroško slovenščino) poudariti, da je edina izpričana končnica *-e -e* šele pri Gutsmanu, tj. v 18. stol. Mogoče bi bilo dodati tudi to, da eden od Tesnièrjevih dokazov ne drži nujno, namreč: />Če si hočemo razložiti, zakaj pri takem razvoju ni nikoli prišlo do zmešnjave, je treba predpostaviti, da bodisi množinski *-a* ni bil nadomeščen neposredno z *-e* bodisi dvojniski **-e* > *-e* ne kar takoj z *-a*. Ta druga podmena je brez dvoma ustreznejša, saj je bil na skoraj vsem slovenskem ozemlju dvojniski *-e* najprej nadomeščen z ustreznim končnim šibkim *-i*«/ (1925: 156). Srčika tega dokaza je, da če bi bila dv. s. sp. dobila končnici *-a -a* v starejši fazi, potem bi bili dvojina in množina imeli enake končnice, in bi bilo prišlo do zmede; implicirana je domneva, da bi se bili dvojina in množina tudi naprej enako razvijali — tj. ko bi bilo enkrat prišlo do sinkretizma, se števili ne bi bili znova razdvojili. Vendar je mogoče zagovarjati, da je mn. s. sp. dobila ženski končnici *-e -e* prav zaradi tega začetnega sinkretizma; z drugimi besedami, da je razločevanje med dvojino in množino postalo ogroženo, ko je prva

⁵ V preglednici je vrsta domnev in poenostavitev. Predvsem ni zaznamovan naglas, in rodilniki pridevnikov so izpeljani iz določnih oblik, medtem ko so njihovi im. in tož. iz nedoločnih. Prav tako niso zaznamovane določene kakovostne samoglasniške spremembe, npr. kakovost izjatovskega izglasnega samogl. v I/T dv. s. sp. v stadiju I.

		Ed.	Dv.	Mn.
Stadij I:	I	≠ ≠	≠ ≠	≠ ≠
	T	≠ ≠	≠ ≠	≠ ≠
	R	= =	= =	= ≠
Stadij III:	I	≠ ≠	≠ ≠	≠ ≠
	T	≠ ≠	≠ ≠	= =
	R	= =	= =	= ≠
Stadij IV:	I	≠ ≠	≠ ≠	≠ ≠
	T	≠ ≠	≠ ≠	= =
	R	= =	= ≠	= ≠
Stadij V:	I	≠ ≠	= =	≠ ≠
	T	≠ ≠	= =	= =
	R	= =	= ≠	= ≠
Stadij VII:	I	≠ ≠	= =	≠ ≠
	T	≠ ≠	= =	= =
	R	= =	= =	= =
Stadij VIII:	I	= =	= =	≠ ≠
	T	= =	= =	= =
	R	= =	= =	= =
Stadij X:	I	= =	= =	= =
	T	= =	= =	= =
	R	= =	= =	= =

Preglednica II: Rekonstrukcija paradigemskega razvoja: sinkretizem med moškimi in srednjim spolom

najpozneje; vendar je kronologija spremembe O_{vi} (*now brun*) prav tako daleč od zanesljivosti. Kljub temu kaže opozoriti na to, da je sinkretizem v vseh treh sklonih skrajno mlad.

Vidi se tudi, da v starejših stadijih (III, IV) izkazuje največ sinkretizma množina, da pa je pozneje na čelo razvoja stopila dvojina: v stadiju V so vse dvojinke končnice za m. in s. sp. enake, razen R samostalnikov, in v stadiju VIII se izgubi še ta razlika. Tesnière je opomnil, da je bila sprememba G_i veliko poznejša od sprememb, ki so povzročile pravkar opisani sinkretizem, in da /»je pomenljivo, da se moška oblika tipa *ókæn* nahaja samo na področjih, kjer je moška dvojina že *ókna*«/ (1925: 157), ter prišel do sklepa o vzročni povezanosti: /»...odločilni povod za prehod samostalnikov srednjega spola ednine v moški tip je predhodno obstajanje neke oblike moške dvojine tipa *ókna*«/ (1925: 159). Po mojem iz dejstev, da se je oblikoslovna sprememba, kakršna je O_{iv} , začela prej kakor glasovna sprememba, kakršna je G_i , in da sta se razširili iz bolj ali manj skupnega središča, tako da starejša sprememba pokriva širše zemljepisno področje, ki na vseh straneh sega čez področje mlajše spremembe, nikakor ne sledi, da je prva sprememba drugi vzrok. Bržkone med njima sploh ni bilo nikakršne povezanosti: dvojina, najbolj za-

znamovano in najmanj običajno število,⁹ se zdi kar se da malo verjeten pobudnik tovrstnega razvoja. Naključna hkratnost je vsekakor veliko verjetnejša.

Komentarje drugih jezikoslovcev, ki so se ukvarjali s tem problemom, lahko zdaj premislimo v luči preglednice II in Tesnièrejevih opomb. Oblak npr. pravi: />To ni nikakršen prehod srednjih samostalnikov med moške, ampak le fonetičen proces«/ (1888: 410) — to je gotovo prepoenostavljeno. Oblak tako poudarja pomembnost spremembe G_{ij} (*now brun/brus*): />Potem ko je im. ed. s. spola sovpadel z im. ed. m. spola in tako ni bilo več nobene razlike med obema sklanjatvama, je lahko v jeziku nastal občutek, da so te oblike zares moškospolske«/ (1888: 411). Podobno Isačenko: />nenaglašeni -o na zah. Rožu ostane, na vzhodnem se reducira v -ə . . ., v Selah pa povsem izgine in tako potegne za sabo maskulinizacijo nevter«/ (1958: 8); >. . . selški govor leži v ə-jevskem pasu, a -ə je vedno onemel . . ., (zato tudi maskulinizacija nevtra)« (1959:80). Vendar Isačenko poznejši sinkretizem v I (in R?) mn. vseeno vstavlja v celotno podobo (1959: 103).

Samo o Ramovšu je mogoče reči, da je upošteval medsebojno spete učinke glasovnih in oblikoslovnih sprememb. Zdi pa se, da ni bil povsem dosleden: prim. »Maskulinizacija se je v glavnem izvršila zaradi morfoloških vzrokov« (1952: 36) in »V dialektih so sicer tu in tam spremembe nekdanjega spola, vendar je vse to najprej glasoslovnega in šele potem morfološkega značaja« (1952: 79).

5 Celotni sistem. — Omejenost s prostorom in pomanjkanje popolnega opisa potrebnih podatkov za slovenska narečja preprečujeta kakršno koli temeljito obravnavo prav vsega sistema pridevnikov, samostalnikov in zaimkov. V nadaljevanju razpravljam po točkah o posameznih delih, ki sem jih iz delne rekonstrukcije v § 4 izpustil in katerih pregled jasni vidike razvoja v selščini in/ali drugih slovenskih narečjih.

5.1 Ženski spol. — Če sledimo razvoju ženskospolskih besednih zvez tipa *nova brana (v I, T, R. ed., dv., mn.) do selske oblike *nóva brána*, zelo jasno izstopi tole dejstvo: tako v dv. kot v mn. je v stadijih III in IV obstajal popoln sinkretizem med končnicami za s. in ž. spol. (Tak sklep bi bilo seveda treba zavreči, če bi sprejeli podmeno, obravnavano v § 4.2, da je O_{iv} (*noma bruna*) nastopila pred O_{ij} ; v nadaljevanju obravnavane priče razvoja se smejo šteti za dodatno podporo kronološkemu zaporedju, ki ga sprejemam v tej razpravi, O_{ij} pred O_{iv} .)

>Feminizacija« nevter v dv. in mn. je imela vrsto zanimivih in pomembnih posledic.

Prvič: V njej je mogoče videti prvi korak k popolni odpravi spola iz množine, tj. k sinkretizmu med m., s. in ž. spolom, do katerega je prišlo v vrsti slovenskih narečij (kot tudi drugih slovanskih jezikih, npr. ruščini); gl. npr. Stankiewicz (1965: 186) o govoru Nove Gorice.¹⁰

Drugič: Ta »feminizacija« v dv. in mn. je utegnila podpirati feminizacijo nevter v ednini. Le-ta je znana iz slovenskih narečij s ponaglasnim akanjem in predstavlja apriori manj verjeten razvoj, kakor je maskulinizacija nevter v ed., upoštevajoč znatni začetni sinkretizem med m. in s. spolom v stranskih

⁹ Po statistiki Ožbaltove (1973: 278) se dv. pojavlja v 0,6 % od skupne pogostosti vseh števil.

¹⁰ Prim. podatke o feminizaciji sam. s. sp. v mn. v briških in kanalskih govorih (Logar 1958, 1971) in v črnovrškem narečju (Tominec 1964).

sklonih; lahko domnevamo, da je feminizacijo nevtar v ed. (najmanj zaznamovanem številu) sprožil sinkretizem med s. in ž. spolom v drugih številih. Vendar izražam svojo domnevo s previdnostjo, ker je odvisna od kronološkega prekrivanja med sinkretičnim stanjem v stadiju IV in začetkom ponaglasnega ahanja, tega prekrivanja pa nisem mogel preveriti.

Tretjič: Istovetnost s. in ž. spola v mn. vzporedno z maskulinizacijo s. spola v ed. je natanko to, kar najdemo v selščini pri »raznospolskem« (»ambigenem«) samostalniku *lét* (prim. skupino 7 v Priestly 1984). Isto »raznospolsko« lastnost sem za ta samostalnik ugotovil v vseh sosednih govorih, ki sem jih raziskoval: selsko *hàn lét*, *trí liati*; obirsko *hàn lét*, *trí léte*; Treblje pri Šmarjeti in Bajdiše *hàn lét*, *trí liati*; Zavrh pri Kočuhi *hàn lét*, *trí liati*; Slovenji Plajberk *hàn léta*, *trí líte*. Dalje stran najdemo isto stanje v podjunskem narečju (Neweklowsky 1973, Zdovc 1972), v Lasji vasi pri Celovcu (Sturm-Schnabl 1973)¹¹ in na Kostanjah nad Vrbskim jezerom (Logar 1967). Če se vrnemo k dvojini — tej besedi je poseben odlomek posvetil Tesnière. Opozarja, da imajo skoraj vsa slovenska narečja izglasni *-i* za »leto« v dv., in da *dvé léti* />izkazuje izjemno stabilnost«/ (1925: 162). Ta stabilnost se v selščini in njeni okolici očitno ni obdržala: selščina ima tako *bá léta* kot *biá liat(i)* in sosedni govori kažejo podobne nedoslednosti. Kljub temu lahko za ta del Koroške rekonstruiramo razvoj, po katerem je sam. *lěto* obdržal ženske končnice v dv. in mn., očitno iz stadija IV, a dobil moške končnice v ed., kakor skoraj vsi drugi srednjepolski samostalniki *o*-osnove. Razvoj moškospolskih oblik kot *bá léta* je verjetno rezultat mlajših analogij.

Četrtič: Sinkretizem med s. in ž. spolom v dv. in mn. v teh zgodnjih stadijih je kaj lahko povezati z razvojem posameznih besed v selščini, ki so danes ž., in ne m. sp. Opozoril sem že (Priestly 1984), da je pribl. 89% prvotno srednjepolskih samostalnikov danes m. sp., in le drobni preostanek ž. sp. Ta preostanek se členi takole: dva samostalnika (*dúmpu*, *žéjstu*) sta v ed. na *-u* in zahtevata posebne omenjenosti v § 5.3.1. Od preostalih devetih sta dva v ed. na *-a*, sedem pa jih je samomnožinskih na *-i*. Eden od le-teh je ime kraja *sámo*, *séali*; druga so: *jéatri*, *lici*, *plúci*, *sànci*, *wústi/hústi*,¹² *uráti* 'jetra, obraz, pljuča, sencà, usta, vrata'. Vsem tem besedam je skupno dvoje: prvič so (razen za *sànci*) njihove vzporednice v drugih slovenskih govorih, pa tudi v zbornem jeziku, praviloma prav tako samomnožinske; drugič pa se nanašajo na predmete, ki se normalno pojavljajo v parih,¹³ ali pa so pomensko izpeljane iz besed za take predmete — pljuča so parni organ, *lici* in *w-/hústi* sta izpeljanki iz besed za »lica« in »ustnice«, vrata so lahko dvokrilna, jetra so sicer iz enega, toda deloma na dvoje razdeljenega kosa. Izjema je spet *sànci*.

¹¹ Podatki iz kartoteke Delovne skupine za slovenistiko Slavističnega inštituta Univerze v Gradcu. Članom Delovne skupine se tu zahvaljujem za pomoč in nasvete. Kartoteka mi je prihranila veliko tednov dela.

¹² Selska glasovna sprememba v teku je nadomestitev *w-* s *h-* na začetku besede pred naglasenimi zaokroženimi samoglasniki. Doslej zbrani podatki kažejo, da 76,7% informantov govori *hústi*, ostali pa *wústi*.

¹³ Da taki samostalniki dobijo spol množine (ali dvojine), je v skladu s teorijo »lokalne zaznamovanosti«, prim. pri Tiersmi (1982: 835) načelo 1: »Kadar referent samostalnika naravno nastopa v paru ali skupini... je tak samostalnik v /dvojini ali/ množini lokalno nezaznamovan.« (Besedi »dvojini ali« sem dodal jaz, da bi načelo uskladil z okoliščinami v slovenščini.) Pri spremembi spola samostalniki težijo k privzemu nezaznamovanega spola. Samomnožinski samostalniki so O_{ii} očitno doživeli prej kakor drugi, prim. § 4.2.

Res so tudi senca parna, vendar ju po mojem večinoma ne omenjamo obeh skupaj (prim. zbornoslovensko ed. *sencè* poleg mn. *sencà*). V vsakem primeru so v selščini trije drugi prvotno srednjepolski samostalniki, ki se nanašajo na podvojne dele telesa, v sporočanju pogosto prizivane skupaj, prešli med samostalniki m. sp.: *bédar*, *quléan*, *st'hən* ('bedro, koleno, stegno'). Ne bom ponujal razlogov, zakaj so eni »pomensko dvojniski« samostalniki postali ž. sp. mn., drugi pa m. sp. ed.; treba pa je poudariti, da se (a) v sodobni selščini zdijo množinski (ne dvojniski): 'dve sencì' je *búini sànci*, 'dvojna vrata' je *búini uráti*, prav kakor je 'dve knjigi' *búini búqli* in 'dvoje grablje' *búini hrábli* (in slednji dve besedi sta gotovo samomnožinski in ž. sp.); (b) v vseh se tako ali drugače skriva pomenska značilnost [dvojniskost]. Razlago za to anomalijo je mogoče iskati v očitni krhkosti dvojniskoimenovalniške končnice *-ø* (pri samostalnikih *a*-osnove), ki jo spodriva množiskoimenovalniška končnica *-i*. Kljub temu je zanimivo pospekulirati o sedmi pripadnici tej posebni skupini besed, o *séli*. Isačenko navaja to obliko, ko razpravlja o oblikoslovni spremembi v *-e -e* v mn. s. sp. (moja *O_{ii}* zgoraj), in s tem implicira, da je krajevno ime izpeljano iz množinske oblike *sela* (1959: 105). Drugih šest besed v tej skupini pa priča za to, da je izpeljano iz dvojine — sprejemljiva podmena, glede na dejstvo, da sta znotraj celotnega vaškega območja samo dva znatnejša skupa hiš: pri cerkvi in pri gostilni Terkl.

Edina prvotno srednjepolska samostalnika, ki sta danes ženskospolska *a*-jevska, z edninskimi oblikami, sta *qíla* 'kilogram' in *čriáwa* 'črevo'. Prvega je treba obravnavati oprezno: Zerzer (1962) namreč navaja starinsko koroško-nemško obliko *khíla*; morda ta beseda v selščini ni nikoli bila s. sp. Bolj problematična so *čriáwa*. Zborna slovenščina ima regularni s. sp. ed., *črevó*, in od 11 zapisov te besede v literaturi o koroških narečjih¹⁴ jih ima 10 s. sp. ed., le s Kostanj (Logar 1967) je sporočena ženskospolska samomnožinskost. Tudi obirščina ima ž. sp. mn. *črévse*. Ž. sp. ed. imam izpričan samo za selščino in Slovenji Plajberk (*čriáwa*). Beseda je pomensko zaznamovana ne z [dvojniskost], ampak s [skupnoimenskost]; toda ali je to zadostna razlaga za nastanek oblike ž. sp. ed.?¹⁵

5.2 Druge pridevniške oblike.

5.2.1 Določnost pridevnikov v I in T. — V § 4 smo kronološko sledili nedoločnim pridevniškim oblikam v I in T (in določnim v R). Če se omejimo na zgodovino določnih pridevnikov v I in T ed., ugotovimo naslednje: pri m. sp. pride po spremembi *G_{ii}* (*novi brus > *nóv brús*) do sinkretizma med dol. in nedol. obliko; domnevno je v selščini za večino pridevnikov (tiste brez sledu kake naglasne premene, ki bi signalizirala to nasprotje) določnost zadostno izražena z drugimi sredstvi (npr. členom). Pri srednjem spolu zadržemo z *nowe bruno,¹⁶ kar bi v skladu z regularno glasovno spremembo *G_{iii}* (*nomi brusi/bruni*) dalo danes neobstoječe *nóvi brún. Ne le, da so take oblike čisto običajne v obirščini (prim. *veséle nóve léat* v § 1, *dohučásne déaw* 'dolgočasno delo'), zdi se celo, da so se razširile na nedoločno rabo, prim.

¹⁴ Prim. op. 11.

¹⁵ Gl. Priestly (1984: 43) o izvoru selskih besed *jízara*, *míáča*. Če dejansko izvirata iz prvotnih sam. s. sp. (kar je dvomljivo), spadata vkup z begajočim *čriáwa*. Tudi obirski sam. *séna*, *jábuka* in *qnáwa* izvirajo iz oblik s. sp. (Karničar 1979: 59).

¹⁶ Prim.: ... določna oblika nom. sg. neutr. adjektivne fleksije s končnico *-e* < *-oje* je v kor. dial. ohranjena (Ramovš 1935: 5–6).

hàne búrne uréme (Karničar 1979: 60). Za selščino moramo domnevati, da se je nasprotje nedoločnost : določnost, potem ko se je izgubilo pri moškem spolu, naposled izgubilo še pri srednjem; oblike *u sríadi jútər, u pədíali jútər* itd. (Priestly 1984: 44) so, domnevno, osamljeni refleksi prvotno določnih pridevnishkih oblik.¹⁷

5.2.2 »Mehki« pridevniki. — Prvotno nasprotje s. : m. (npr. *božji stalp 'mavrica' : *božje tělo 'Corpus Christi') je izginilo po »redukciji« izglasnega *-e* v *-i* (sprememba G_{iii}): sodobna selščina ima *bóži stówp, bóži tilés* (z analogično ponovno tvorbo sam. v tej in samo v tej bes. zvezi, prim. običajno *těv*). »Mehki« pridevniki ne predstavljajo nikakršnega problema pri rekonstrukciji.

5.2.3 Pridevniki s končnim naglasom. — Pridevniki kot **sux-*'*suh*' so zanimivejše vprašanje, ker je bil prvotni I/T ed. s. sp. predvidoma *suxó*; razvoj teh oblik je opisan v § 5.4, kjer se povezuje z razvojem končniško naglašanih samostalnikov, npr. v zvezi *suxó senó* > *súx sèn*.

5.3 Druge samostalniške oblike.

5.3.1 Samostalniki na *-u*, nastali iz srednjepolskih na **-lo, *-wo*. — Od osmih prvotno srednjepolskih samostalnikov na **-lo, *-wo* v mojem seznamu jih je šest (npr. *másu* 'topljeno maslo') po pričakovanju m. sp. Tudi pri enem od obeh ženskih spol ne preseneča: *žéjstu* 'ženska' (prim. slovenjeplajberško *ta lípa žanstvò*; toda pri Šašlu in Ramovšu (1936/37: 121) »*žanstvò* s. in ž.«). Drugega, *dúmpu* < *dúplo*, ne morem pojasniti. — Samostalniki na **-lo, *-wo* bi se razvili v *-wə*, in od tod v *-u*, čisto regularno. Prehod v bodisi m. ali ž. sp. ne bi bil problem, saj je *-u* že zaznamoval samostalnike tako m. kot ž. sp. (npr. *hóru* 'orel' oz. *mísu* 'misel').

5.3.2 »Mehki« samostalniki srednjega spola. — V črnovrškem narečju (Tominec 1964), ki pozna delno (tj. besedno) maskulinizacijo sam. s. sp., se s. sp. pri »mehkih« samostalnikih drži veliko bolje kot pri »trdih«. Kot rečeno v § 1, Isačenko (1939) trdi, da so bili v 30. letih »mehki« sam. v selščini še s. sp. Na podlagi tega skopega gradiva predlagam naslednje: 1. Večina razlik — če ne vse — med »trdimi« in »mehkimi« sklanjatvami je izginila dolgo pred važnimi oblikoslovnimi in glasovnimi spremembami, ki so pripeljale do sinkretizma s./m. sp., tj. pred stadijem V. Edina bistvena razlika med tema sklanjatvenima tipoma se je obdržala v I/T ed., namreč *-o* : *-e*. 2. Izglasni *-e* (ki > *-i* s spremembo G_{iii}) je morda oviral maskulinizacijo; toda ta ovira je bila majhna, iz dveh razlogov: (1) samostalniki s. sp. soglasniških osnov (gl. § 5.3.3) so imeli tako končnico *-ø* kot *-i* < *-e*; tako se je različna »srednjepolskost« te zadnje končnice zameglila; (2) pripona *-i* je zaznamovala tudi manjšalne samostalnice, ki so bili naravnopomenskega m. sp. (ali vsaj naravnopomenskega nesrednjega), npr. za mladiče (domače besede kot *téli* 'tele', *piši* 'pišče', prevzete kot *úzi* 'kužek' in *múni* 'muček'), in še številna osebna moška imena (npr. *Fránci, Hózanzi*). Izglasni *-i* je torej morda deloval zaviralno na maskulinizacijo »mehkih« samostalnikov, a verjetno ni bil resna ovira.

Prvotno srednjepolske sam. na **-e* je treba danes deliti v dve oblikoslovniki skupini (gl. komentar k skupinama 2 in 4 v Priestly 1984).

¹⁷ Prim. v Slovenjem Plajberku *u sríde jútər, u sòbóte jútər*; v Trebljah pri Kočuhu *u tóri jútər, misíali nómi lét*.

5.3.3 Samostalniki soglasniških osnov. — Gornje pripombe (§ 5.3.2) veljajo tudi za prvotno srednjepolske samostalnike soglasniških osnov. Tiste z I/T ed. na *-o* so se prav lahko maskulinizirale hitreje od tistih z I/T ed. na *-e* > *-i*. Mimogrede, precej samostalnikov prvotno na sogl. osnovo je postalo navadnih, tj. izgubili so zlogovne podaljšave (**-et*, **-es*, **-en*), kar je pomagalo, da se je izgubljala njih razločna »srednjepolskost«.

5.3.4 iméa, tlé. — Če je res, da so se samostalniki na *-i* maskulinizirali manj hitro kot tisti na *-a* < *-o*, potem sta se oba, ki sta obdržala naglas na izglasnem samogl., maskulinizirala morda še počasneje. Prvi, *iméa* 'ime', je danes m. sp. in se sklanja kakor drugi prvotni samostalniki na **-en*. Drugi, *tlé* 'tla', se menda rabi samo v mest. mn., glede tega, kako se sklanja, pa so Selani negotovi (Priestly 1984: 43). Gl. tudi § 5.4.

5.3.5 Povzetek. — Na podlagi Isačenkovega opisa, podatkov za črnovrščino in predpostavk o »razločevalnosti« izglasnega *-i* < *-e* domnevam, da maskulinizacija ni prizadela vseh srednjih sklanjatev enako. Predlagana kronologija pa je prav lahko napačna; Tesnière (1925: 170–171) namreč postavlja glede maskulinizacije naslednjo hierarhijo (v okviru dvojine): (1) samostalniki na **-et* so najmanj odporni, tj. maskulinizirajo se najhitreje; (2) za njimi pridejo samostalniki na **-en* in **-es*; (3) le-tem sledijo samostalniki na **-o*. Tesnièrejeva prva skupina so seveda samostalniki z izglasnim *-i* < *-e*. V § 4 pa dokazujem, da se je sinkretizem med s. in m. sp. utrdil najprej v dv.; in kronološka hierarhija med sklanjatvenimi tipi utegne biti v teh dveh primerih različna. Za pojasnitev te zadeve bodo potrebna nadaljnja raziskovanja narječij z delno maskulinizacijo.

5.4 Samostalniki in pridevniki s prvotno naglašeni mi končnicami. — Do prvih pojavov vokalne redukcije v slovenščini je prišlo očitno v 16. in 17. stol. (Ramovš 1920: 329–330), medtem ko se (v prizadetih narečjih) naglas ni začel pomikati z zadnjega zloga pred 18. stol. (Ramovš 1920: 21).¹⁸ Tu posvečamo posebno pozornost razvoju v ed., saj (1) je medsebojni vpliv premika naglasa in vokalne redukcije manj važen v dv. in mn. in (2) so tako rekoč vsi v im. ed. na končnici naglašeni samostalniki s. sp. snovna imena: **blago*, **mesò*, **proso*, **seno*, **srebrò*, **testo*, **zlatò* (izjema so soglasniške osnove, ki so tako ali tako naglašene samo na osnovi.)

Za vzorec vzemimo bes. zvezo *suxò seno*. Domnevamo lahko, da je bila še zelo nespremenjena (izvzemši nekatere spremembe v kakovosti izglasnih in redukcijo prednaglasnega samoglasnika) v času, ko so se končni samoglasniki v *nòvo brùno* prvič reducirali v *-a*, tj. v stadiju V. Naglas pa se je predvidoma premaknil dovolj kmalu, da so se lahko danes nenaglašeni izglasni samoglasniki prav tako reducirali v *-a* še pred izgubo izglasnega *-a*; torej **suxò seno* > **səxù senù* > **səxu senu* > **səxə sənə*, in kot končni izid v selščini se pričakuje *səx sèn*. To pa je narobe; namesto tega najdemo *súx sèn*: in predpostaviti moramo ponovno vzpostavitev pridevniške oblike za I/T ed., po analogiji z moškospolsko obliko *súx* (kjer je samoglasnik več stoletij nosil naglas). Posebej bodi poudarjeno, da so se *səx* in podobne oblike (*hrúzən*

¹⁸ Ta kronologija je razvidna iz oblik takih selskih besed, kot sta *jəx*, 'južni veter' in *vəx* 'uho', pri katerih je do vokalne redukcije v korenu moralo priti pred premikom naglasa: **jiho* > *jihú* > *jəhú* > *jəhu* > *jəhə* > *jəx*; *vouxo* > *vouxú* > *vəxú* > *vəxu* > *vəxə* > *vəx*.

'grozno', *svitu* 'svetlo' itd.) za več korenov obdržale kot razločno povedkovniške oblike (Priestly 1984: 44—45).

To pa ni vse. Govori zahodno od selščine poznajo oblike kot *zapèrt wuqú* 'zaprto oko', kjer pridevnik izkazuje maskulinizacijo, čeprav do premika naglasa ni prišlo. (Tudi selščina vključuje podgovorna področja, zlasti Zvrhnji Kót, kjer nekaj samostalnikov (npr. *wuqú*) nima premaknjene naglasa.) Pri govorih, ki poznajo onemitev izglasnega -ə, ne poznajo pa premika naglasa, se je mogoče pri razlagi poteka maskulinizacije zateči k dejstvu, da so morali biti samostalniki (in tudi pridevniki) z naglasom na osnovi daleč številnejši; od 80 sam. prvotno s. sp. na *-o in *-e, ki so v selščini postali m. sp., jih je 68 — ali 85% — imelo v merodajnih starejših stadijih naglas na osnovi.

5.5 Povedkovniki. — Razvoj povedkovnikov v selščini je bil zgoraj že omenjen: različne »povedkovniške« oblike, ki se pojavljajo samo v brezosebkovih konstrukcijah, se zdijo neposredni refleksi na končnici naglašeni oblik. Sosedni govori to potrjujejo: v Trebljah pri Kočuhli je npr. *lāpi lēt i bōw* (kjer pridevnik ohranja staro določno končnico, prim. 5.2.1) v nasprotju z *lētās i lōp bōw* (kjer je »povedkovnik« nastal iz *lepō); in v Slovenjem Plajberku se to glasi *līp lētā je bīw* — *lītās je bū lāpū* (z jasno ohranjeno prvotno razliko *līp* : *lāpū*).

Zanimivo je tudi, da je v sosednjih narečjih ohranjena razlika (ali vsaj njeni sledovi) med pridevniškimi oblikami v prilastkovi in povedkovodoločilni rabi (torej poleg »povedkovnikov« v brezosebkovih izrazih). V Trebljah najdemo npr. *būrnī urēmi j bīw* proti *urēmi j bīw būrān*; na Obirskem *hāne būrne urēme j bēw* proti *urēme j bēw būrān* (ali, redkeje, *urēme j bōw būrān*, s »povedkovniško« obliko opisnega deležnika). Ti podatki se ujemajo s tistimi iz Isačenkovega opisa selščine (1939: 92, 111); domnevati je treba, da je pridevnik v povedkovem določilu maskulinizacija doletela prej kot pridevnike v prilastku, puščajoč stare različne srednjepolske oblike (v tistih nekaj korenih) na razpolago za rabo kot brezosebkove »povedkovnike«.

5.6 Zaimki. — Kot omenjeno, navaja Isačenko (1939) enajst primerov, v katerih je selščina 50-ih let še razlikovala zaimenske oblike za s. in m. sp. (ker je njegov opis nepopoln, jih je lahko bilo več). Opisi drugih slovenskih govorov z »delno maskulinizacijo« nudijo vrsto zgledov za razlikovanje iste vrste (gl. npr. Tominec 1964: 39—41, Karničar 1979: 61).

Glede na trditev, da nimamo opraviti s pravo maskulinizacijo, dokler ne zajame vseh zaimkov, je razvoj pri zaimkih bistveno pomemben. Pregled drugih indoevropskih jezikov (gl. Priestly, rkp., in npr. Kuryłowicz 1964: 208) kaže, da zaimki pogosto kažejo sinkretizem spolov pozneje kot pridevniki in samostalniki, in obstoj zaimkov srednjega spola v narečju brez pridevnikov ali samostalnikov različno srednjega spola ni presenetljiv (prim. angleščino, ki loči spol le pri zaimkih). Podrobnosti dejanskega razvoja v okviru sistema

¹⁰ Ne poskušam razložiti narečnih podatkov, kot je slovenjeplajberško *zapèrt wōqna*, *urēč mlīqə* itd., kjer se je maskulinizacija pridevnika (in s tem cele besedne zveze!) izvršila, čeprav izglasni -ə NI onemel. Ali ti podatki pomenijo, da izguba izglasnega polglasnika NI nujno vpletena v maskulinizacijo nevtar znotraj samostalniške zveze? Ali se je ta maskulinizacija lahko razširila iz sosednjih govorov? Prim., da imajo v govoru Slovenjega Plajberka zaimki še zmeraj različne srednjepolske oblike! In da Šašlovo in Ramovševo gradivo NE kaže zmeraj maskulinizacije pri pridevnikih, npr. za *vsāqə dārīvə* (1936/37: 44).

zaimkov pa je skrajno težko rekonstruirati. Za selščino je Isačenkov opis prenenatančen; drugi govori pa niso dovolj opisani. To vprašanje mora počakati nadaljnjih raziskav.

6 Povzetek glavnih sklepov: (1) za osvetlitev zapletenih posameznosti je treba rekonstruirati razvojne črte celotnega sistema; (2) za razlago izgube srednjega spola v selščini je treba rekonstruirati zamotani preplet glasovnih in slovničnih sprememb; (3) do izgube srednjega spola (sinkretizma z moškim) je prišlo najprej v samostalniški zvezi (prid. + sam., skupaj), pozneje pri zaimkih; (4) do sinkretizma z moškim spolom je prišlo najprej v rodilniku, potem tožilniku, potem imenovalniku; (5) do sinkretizma z moškim spolom je prišlo najprej v dvojini, potem ednini, potem množini; (6) posamezni primeri feminizacije so skoraj vsi razločljivi, vpletena se zdi pomenska značilnost [dvojniskost]; (7) pridevniška »okamnina« v, npr., *u sriadi jútər* izhaja iz določne oblike; (8) razločni »povedkovniki« izhajajo iz pridevniških oblik s končniškim naglasom; (9) razvoj zaimkov je težko rekonstruirati, zlasti tu je bistveno dobiti dodatnih podatkov iz sosednjih govorov.

Prevedel *Velemir Gjurin*

Filozofska fakulteta v Ljubljani

NAVEDENKE

- Isačenko, A. V.* 1938: Bericht über kärntner-slowenische Dialektaufnahmen anlässlich einer Kundfahrt im Sommer 1937, Anzeiger der Akad. d. Wiss. in Wien 75, Phil.-hist. Klasse, 1—10.
- 1939: Narečje vasi Sele na Rožu, Ljubljana.
- Karničar, L.* 1979: Die Mundart von Ebriach/Obirsko in Kärnten, dokt. dis., Univerza v Gradcu.
- Kuryłowicz, J.* 1964: The Inflectional Categories of Indo-European, Heidelberg.
- Logar, T.* 1958: O izgubi nominalnih končnic v nekaterih slovenskih primorskih govorih, SR 11, 109—112.
- 1967: Dialektološke studije XII: Govor vasi Kostanje nad Vrbskim jezerom, SR 15, 1—19.
- 1971: Govor Slovencev Kanalske doline v Italiji, SR 19, 115—123.
- Neweklowsky, G.* 1973: Slowenische Akzentstudien, Dunaj.
- Oblak, V.* 1888: Zur Geschichte der nominalen Deklination im Slovenischen, AslPh 11, 395—425.
- Ožbalt, M. A. I.* 1973: Case Frequency in Modern Slovene Noun Declension, mag. nal., McGillova univerza.
- Priestly, T. M. S.* 1984: O popolni izgubi srednjega spola v selščini: enodobni opis, SR 32, 37—47.
- , rkp: On "drift" in Indo-European gender systems.
- Ramovš, F.* 1920: Slovenische Studien, AslPh 59, 289—350.
- 1950: Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov, SR 3, 16—52.
- 1952: Morfologija slovenskega jezika, Ljubljana.
- Stankiewicz, E.* 1965: Neutralizacja nijakiego w dialektach slowieńskich, Studia z filologii polskiej i słowiańskiej 5, 179—187.
- Sturm-Schnabl, S. K.* 1975: Die slovenischen Mundarten und Mundartreste im Klagenfurter Becken, dokt. dis., Univerza na Dunaju.
- Sašel, J., Ramovš, F.* 1956/57: Narodno blago iz Roža, Maribor.
- Tesnière, L.* 1925: Les formes du duel en slovène. Pariz.
- Tiersma, P. M.* 1982: Local and general markedness, Language 58, 832—849.
- Tominec, I.* 1964: Črnovrški dialekt, Ljubljana.
- Urbančič, B.* 1959/60: Maskulinizacija nevter pri imenih živih bitij, JiS 5, 185—186.
- Zdovec, P.* 1972: Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten, Dunaj.

РЕЗЮМЕ

В статье предлагается систематическая реконструкция исторического развития имен существительных и прилагательных, охватывающая период от общекарантийского до современного селёФарского наречия. Выясняется, что процесс утраты среднего рода включил в себя сложное взаимодействие грамматических и фонологических изменений. Объясняются исключения из процесса общей маскулинизации среднего рода. Остаются невыясненными недавние изменения в системе местоимений.

O POMENU KAJKAVŠČINE V DELU MIROSLAVA KRLEŽE

V Krleževih delih se kajkavščina pojavlja na določenih mestih, njen pomen pa presega družbeno in pokrajinsko zaznamovanje govorca, saj vključuje poseben pogled na svet.

In Miroslav Krleža's works, the passages in the Kajkavian dialect have a special significance: Kajkavian is not merely a social and a regional marker of the characters using it, it is a medium transmitting a view of the world.

Čeprav bi se iz naslova dalo tako sklepati, namen pričujočega sestavka vendar ni v tem, da bi v kvantitativnem smislu prikazali pomen kajkavščine v Krleževem delu na podlagi kar se da obsežnega ali celo popolnega seznama v kajkavskem jeziku napisanih besedil ali besedilnih mest, kar pomeni, da ne bomo poskušali najti odgovora na vprašanja kot: ali je posameznim ali pa vsem bolj ali manj jasno kajkavsko zaznamovanim stavkom, odlomkom ali pesmim — merjeno na celotnem delu — pripisati posebno velik ali pa morda le obstranski pomen; ali igrajo z ozirom na celoto v svojem pomenu v znanosti do zdaj podcenjeno ali precenjeno vlogo; v kolikšni meri so pomembni za razumevanje stvaritev tega pisatelja.

V naslednjem tedaj želimo predvsem razviti in dati v diskusijo misel, da je v Krleževem delu pomembno že samo dejstvo, da se na določenih mestih povedano pojavi v kajkavščini, pri čemer pa ta pomen daleč presega enostavno družbeno, predvsem pa dodatno pokrajinsko označitev vsakega govorca. Tu torej poskušamo utemeljiti mnenje, da kajkavščini v delu M. Krleže pripada znamenjskost, da torej predstavlja nekaj, kar samo po sebi najprej sploh ni, da je kajkavščina sama sestav jezikovnih znamenj z določenim pomenom, ki ne glede na to in neodvisno od tega, kaj je v konkretnem posamičnem primeru v tej kajkavščini povedano, z osnovno vsebino v kajkavščini stopi v neko določeno razmerje in ima na podlagi tega nekaj stalnega ali nespremenljivega, kar je torej vsakokratnemu besedilu nekaj že vnaprej danega.

To zadnje bi v izrazju onega besedilnega jezikoslovja, ki ga goji E. Coseriu,¹ in z izrecnim ozirom nanj pomenilo, da je kajkavščini v Krleževem delu že kot goli izrazni obliki pripisati vrednost pomenske sestavine, ali boljše, pomenskega sestavnika; isto velja za vsebino kajkavskih ubeseditvev samih, kar pomeni, da se pravi pomen jezikovno na ta način označenih besedil izkazuje najprej iz skupne ali izmenjujoče se povezanosti v za Krležo specifičnem pomenu kajkavščine in potem še iz vsakokratne vsebine in na koncu iz drugih pomenskih razmerij znotraj določenega besedila ali celotnega dela. Pri tem se je vsekakor treba osvoboditi predstave, da bi med pomenom kajkavščine in vsakokratnimi vsebinami v njej povedanega le približno lahko obstajala enostavna odzivna ali ujemalna razmerja. Tipi razmerij drugačne vrste, vse do nasprotnostno različnega, pri katerih (začasni) smisel izhaja ravno in šele

¹ E. Coseriu, *Textlinguistik, Eine Einführung*, Hrsg. u. bearb. v. J. Albrecht, Tübingen 1981.

iz nasprotja ali protislovja med tema dvema smiselima sestavinama, se namreč nikakor ne smejo izključiti že vnaprej, saj si jih vsekakor lahko zamislimo.

To pa po drugi strani pomeni, da vsako Krležovo kajkavsko besedilo nikakor ni primerno za analizo ali ugotavljanje pomena kajkavščine za avtorja, in tudi ne, da bi kar se da obsežen ali celo popoln seznam takih besedil ali besedilnih mest bil za naš namen predpogoj ali pomoč. Ravno nasprotno: potrebujemo besedilo, ki je v njem kajkavščina sama — drugače kot v takšnih delih, kjer iz njihove umetniške ali pesniške namembnosti po nuji stvari v svojem aktualiziranem pomenu že deluje kot smiselna sestavina — vsebina ali predmet, ne pa izrazna oblika, ali pa, če že je izrazna oblika, potem le kot oblika sebe same. V nasprotnem primeru bi kvečjemu lahko zapadli skušnjavi, da bi iz vsebine kajkavsko povedanega želeli priti do zaključka o pomenu kajkavščine kot take, kar pa bi ne bilo več od faktičnega enačenja pomena izrazne oblike s tem, kar je v njej povedano, in kar bi na koncu ne vodilo do nobenega »globljega spoznanja« mimo tega, da kajkavščina vsakokrat pomeni tudi to, kar je v njej z besedami povedano.

V pričujočem sestavku bo torej šlo za to, da bi na podlagi kar se da natančne analize in interpretacije primerne besedila pokazali na dve stvari: prvič, da je kajkavščina za Krležo pomenila dejansko znatno več kot le določeno hrvatsko narečje, v katerem se namesto *što* reče *kaj*, namesto *kiša* — *dešč* in namesto *dobiti ćeš batina/batine* — *buš dobil batin*, in s čigaršnjo rabo se da v besedilu bralca nevsiljivo in nazorno opozoriti, da zadevna oseba prihaja iz tega narečnega področja in da to narečje tudi govori, s čimer se da v bralcu istočasno zbuditi mnogovrstne predstave, ki so po tradiciji v kolektivni zavesti njegovega vsakokratnega življenjskega, jezikovnega ali kulturnega prostora o tem narečju, o njegovi razširjenosti in njegovih govorcih; in drugič, da pokaže, v čem je ta »znatno več«, ki je ob vsej potrebni previdnosti najbrž in po vsej verjetnosti obstajala. Želimo torej pokazati, da je imela kajkavščina za Krležo neki poseben in osebni pomen in da jo ima zato tudi za njegovo delo, in pokazati tudi, v čem je bil ta pomen zanj in kaj na podlagi tega to pomeni za njegovo delo.

Že zdaj pa odговорimo na možni ugovor zoper enačenje »pomena kajkavščine za Krležo« s »pomenom kajkavščine v Krleževih delih«: ta bi utegnil biti teoretično najbrž povsem upravičen, praktično pa bi nam to pripravilo znatne težave, ko bi si namreč mislili, da naj bi nekaj, kar ima za avtorja samega neki povsem določen pomen, v njegovih delih ne imelo nobenega ali pa čisto drugačnega.

Kot besedilo, v katerem je vsebina ali predmet kajkavščina sama in v nekem posebnem pomenu le izrazna oblika sebe same, je, kolikor mi je znano, pri Krleži najti le neki določen oddelek njegovih spomladi 1942 napisanih avtobiografskih dnevniških zapiskov, z naslovom *Djetinjstvo 1902-03*.² Zato se v nadaljnjem izvajanju — seveda ob upoštevanju njegovih povezav do celotnega besedila — omejujemo nanj kot na izhodiščno točko in temeljno podlago.

Krleža takole začena:

Tijelo se, dakle, našlo u protuslovlju sa *propisima* i konvencijama, sa čitavim jednim vrhunaravnim *ritualom*. Prije same analize htio bih da objasnim stav dječič-

² M. Krleža, *Djetinjstvo 1902—03 i drugi zapisi*, Zagreb 1972. Sabrana djela zv. XXVII. — Strani navedkov v članku se nanašajo na to izdajo.

kog tijela spram tajanstvenoga *baroknog* kruga punog *praznovjerja*, u kome je samo poniklo od prvoga dana djetinjstva. Taj stav je spram bilo kakve vrste *praznovjerja* (kabalističkog, laičkog, *baroknog* ili religioznog) od početka bio *uzvišeno* pozitivistički. Ne sjećam se, od prvoga dana svoga pamćenja, da sam bio praznovjeran. Odrastao u belostenčevsko-jambrešičevsko-habdeličevskim maglama kasnog, strogog franciskanskog mentaliteta u krugu svoje babice Terezije Goričaneve, rođjene tridesetih godina prošloga stoljeća (...), ne sjećam se da bih nasjeo magiji, mačkama, noćnim prividjenjima, pokojnicima i svim tim zlokožnim sjenkama, kakve uznemiruju ljude kontra-reformacionog baroka sve do danas.

Prosjeđivši sa svojom starijom bakom (...) nekoliko stotina sumračja, živio sam zaronjen u njen svijet cehovskopatrijarhalnih slika, sazdatih na podlozi egipatskog sanovnika i stoljetnog kalendara. Ona je bila vjere »katoličanske« i riječ »lutoran« popimala bi u njenim ustima prizvuk psovke, još više od toga, pravog surovog prokletstva, a kad bi se vratila sa rane jutranje tihe mise fratarske (...), njen pozdrav bio bi uvijek jedan te isti: »Bog daj del svete maše, dete moje! Sinek moj zlatni!« (Str. 71/72; podčrtal J. R.)

in konča:

Sumnjičav temeljito spram čarobnjačkih trikova ove *barokne* stare žene, pojavio sam se pred žrtvenikom pospodnjim duhom trajno *uzvišen* spram svih *propisa* strogog *rituala*, u okviru koga je svaka logična pomisao bila smatrana disciplinskim prekršajem, više od toga, grijehom. Spram ove zamršene kategorizacije pojmova ostao sem dosljedno ravnodušan kao i spram babičinog *praznovjerja*.

— Oni su rekli, da buju — kakti — hajdinsku gibanicu spekli, babica!

— Ne bu z gibanice denes niš, sanjala sam kukovaču!

Ova se metafizička poruka kukovače nije smatrala nikakvim signalom s onu stranu dobra i zla, a fantastične priče o anđjelima kojima su nastojali da nas nadahnu, nas ministrante početnike, zvučale su isto tako neuvjerljivo. (Str. 89; podčrtal J. R.)

Očitno je, da se ti dve mesti neposredno nanašata druga na drugo: soglasja segajo od iste tematike — odklonilno stališče mladega Krleže tako do strogih predpisov in konvencij nadnaravnega bogoslužnega rituala kakor tudi do praznovjerja babice, izhajajočega iz baročne mentalitete, — preko skoraj vzporedne gradnje — cerkveni ritual > praznovjerje > prepletenost praznovjerja in katolištva — vse do istega besedja (kar sem v tisku posebej poudaril) in dobesedne ponovitve obrazcem podobnih babičinih izjav v kajkavskem narčju.³ Brez težav lahko torej v drugem navedku prepoznamo zgoščeno variacijo prve, s čimer oba združeno delujeta kot nekak okvir, ki po eni strani dovoljuje ali celo zapoveduje, da z njim uokvirjeno delno besedilo znotraj sicer formalno nadalje nerazčlenjenega celotnega besedila Djetinjstva izključimo kot dejansko zaokrožen razdelek, in po drugi strani daje napotilo, ki ga ne moremo prezreti: da je za avtorja med njegovim jezikovnim razvojem, o katerem v tem razdelku tudi razmišlja — precej nepričakovano ob navezavi na prikaz babice ter poročila o hišnih mašah, ki jih je on zanjo praznoval in ki se zaključijo z drugim zgornjim navedkom —, in med tematiko, načeto v okviru samem, vendarle obstajalo neko razmerje, čeprav se zdi, da ima eno z drugim spočetka zelo malo opraviti.

Vsekakor ni samo okvir tisti, ki iz tega dela besedila napravlja posebno delno besedilo. Podobno kot se na drugih mestih v Djetinjstvu ne dajo najti

³ Na prvi pogled babičin odgovor »Ne bu z gibanice denes niš, sanjala sam kukovaču!« sploh ne deluje kot obrazec. Vendar pa natančnejša analiza bistva, kakor tudi jezika babice vodi do zaključka, da sta »gibanica« in »kukovača« le spremenljivki. Obrazec se glasi: »Ne bu z X niš, sanjala sam Y«.

nadaljnje misli o osebnem jezikovnem razvoju, se tudi teme »protireformacijski barok«, »praznoverje«, »protireformacijsko-baročni katolicizem«, »babica« in »kajkavščina«, razen nekaj posamičnih in na določeno mesto se nanašajočih namigovanj, v preostalem besedilu več ne pojavljajo.

S tem pa kaže tudi zgradba celega besedila razločno na to, da prikaz »baročne stare žene«, ki je v neki meri določena z vernostjo in praznoverjem, in popis »babilonske zmešnjave jezikov« v Zagrebu ob prelomu stoletja vsebinsko spadata skupaj in tvorita neko višjo besedilno celoto.

Za interpretacijo enega ali drugega ta razdelek sestavljaajočega dela besedila iz tega sledi, da mora nujno ostati nepopolna, če se vsakokrat opira izključno na osamljeno ogledovanje enega ali drugega dela in tako preceňuje njun status, ki seveda ne presega tistega, kar gre posamezni sestavini. Končno je torej treba oba interpretirati v medsebojni povezanosti, kar seveda izzove vprašanje, kaj ima ta Krležev notranji ali duhovni spoprijem s praznoversko pobožnostjo njegove babice in njegov jezikovni razvoj opraviti eden z drugim.

Že hitro branje tega odlomka vodi k spoznanju, da sta povezovalna člena med obema tematskima krogoma kajkavščina in babica, s čimer jima istovremno pripada osrednja vloga, še več: v tem delnem besedilu jima pripada ključna vloga.

Glede možnega pomena kajkavščine se nam zdi pri tem bistveno, da je avtor — kar pa bi bilo povsem razumljivo — ne uvaja v povezavi z različnimi jezikovnimi vplivi, ki jim je bil v svoji mladosti izpostavljen, temveč v kontekstu protireformacijsko-baročno okarakteriziranega katolicizma in praznoverja. Če je tedaj najprej postavljena v razmerje do le-teh, potem je tega treba tudi najprej pregledati.

V začetku se ta odnos zdi skoraj nedolžna naravna danost v osebi babice, ki sta na njej na pozornosti vreden način prikazana ta posebna oblika katolicizma in z njim prežeto praznoverje in ki je že od mladih nog, posebno pa še s svojim vnukom, govorila kajkavsko, česar se je od nje sam tudi naučil, na kar je po eni strani opozorjeno z lastnimi citati (str. 76, 78 in 89: primerjaj drugi citat zgoraj) in kar se po drugi strani dá sklepati iz sledečega naštevanja tistih petih elementov, s katerimi je bil avtor kot otrok konfrontiran:

»Pet se elemenata miješalo u jezičnom krugu toga perioda:

1. klasična jambrešičevsko-belostenčevska kajkavština, koju sam slušao od najranijih dana kao glavni motiv u frazi moje babe.
2. Jezik ulice i kuhinje. Agramerski Küchenkroatisch.
3. Banskokurijalna fraza Josipa Klobučara sedamdesetih godina.
4. Jezik lektire (Šenoa) i štampanih tekstova zagrebačke štampe. Knjige u izdanju knjižare Kugli, »Obzor« i »Narodne novine«.
5. Jezik deseterca, narodne pjesme i Zmajjove.« (Str. 86.)

Glede na to bi bil človek zlahka pripravljen, da v kajkavščini ne vidi več — vsaj za tisti del besedila, ki se nanaša na verskost in praznoverje — kot od avtorja spretno vstavljen »jezikovni realizem«, sredstvo, s katerim naj bi ti-stemu, kar babica pripoveduje, povišal stopnjo avtentičnosti.

Vendar pa besedilo samo nudi celo vrsto opornih točk, ki kažejo, da je takšno gledanje na razmerje med kajkavščino in praznoverno pobožnostjo preveč ospredno in da ostaja na površju.

Poudarili smo že, da Krleža protireformacijsko-baročno opredeljeni katolicizem in z njim povezano praznoverje, s katerima se je srečal v otroštvu in jima od vsega začetka stal nasproti kot »neverujoči«, prikazuje izključno na osebi svoje babice. Pa tudi kajkavščina se pojavlja le v neposredni povezavi s to staro, bodisi iz njenih ust ali v »neposrednem« pogovoru z njo. Tudi v zgornjem navedku je omenjena kot edini vir, iz katerega je mladi Krleža črpal znanje o kajkavščini. To se komaj more razlagati drugače kot izraz dejstva, da je za avtorja — čeprav piše iz razdalje skoraj štiridesetih let — med kajkavščino in njegovo babico obstajal izredno tesen odnos. In ker babici nikoli ne pusti do besede drugače kot v čisti kajkavščini, je ta morala biti v njegovem spominu zanjo edini primeren način izražanja: del njenega bistva.

Seveda ni verjetno, da babica z vnukom nikoli ni govorila drugače kot v čisti kajkavščini, ali da je bila, preden je odpotovala v Pariz, edini človek, od katerega je slišal to narečje, saj se je najbrž vsaj mati (bila je iz Varaždina in je celo veliko dalj rasla v jezikovnem varstvu babice) v družinskem ozračju s sinkom od časa do časa pogovarjala v pravem »maternem« jeziku, kajkavščini. Ta avtorjeva odpoved absolutni zvestobi resnici podčrtuje njegov namen povezati kajkavščino le z babico in njenim bistvom, dati jasen izraz zanj obstoječi asociaciji med obema.

Analogno drži za religioznost in praznoverje (spet je le malo verjetno, da bi bil mladi Krleža nenavadno prežetost obeh doživel samo v osebi svoje babice): razmerje med njima in kajkavščino ni le razmerje med enim golim stilističnim sredstvom in dvema »pravzapravnjima« temama, ki ju je treba obdelati, temveč je razmerje med enakovrednima pojavoma, ki sta za avtorja najprej ekskluzivno in vzajemno povezana z likom »baročne starke«, ki pa zatem tvori tudi skupno verigo asociacij.

Za natančnejšo označitev »starke« kot »baročne« je pomembno, da se tudi njen jezik — enako kot njena praznoverna pobožnost — spravlja v zvezo s kajkavskim barokom: v zgornjem navedku se izrecno govori o njeni »klasični jembrešičevsko-belostenčevski kajkavštini«, neko zgodnejše mesto v besedilu pa se glasi:

»Baba Terezija načinom svog izražavanja predstavljala je kajkavsku baroknu atmosferu oko Čakovca i Varaždina, koja je u našim naročitim prilikama, u ono doba, na prijelazu stoljeća, već vegetirala sa svim znacima hibridnog umiranja, pošto je od ilirskih rodoljuba bila na smrt osuđena prije šezdeset godina.« (Str. 79.)

Babičina »kajkavština« je bila temu ustrezno »slobodna od svake ilirske, agramerske štokavske hrvaštine« (str. 80) in se je zelo razlikovala od tiste, ki je opisana kot

»Spram stila i sintakse jednog T. Mikloušića u jeziku preporoditelja (sve od reda, nažalost, slabih pisaca: Gaj, Drašković, Raković itd.) počela se radati čudna polutanska mješavina naglasaka i oblika, mutljag koji je vladao ulicom i u ono vrijeme, kad je naše pokoljenje pod ravnajućim Josipom Klobučarom počelo sricati prva slova na prijelazu stoljeća.« (Str. 79.)

Tu Krleža ne pušča nobenega dvoma, da veliko tistega, kar je bilo navadno označeno kot »kajkavština«, zanj tega imena sploh ne zasluži, namreč vse tisto, kar se mu je ob primerjavi z babičinim jezikom kazalo samo kot usedlina nenavadne mešanice iz kajkavščine in ilirsko-štokavske hrvaščine. Kajkav-

ščina mu je veliko prej to, kar je od otroštva v stoterih večernih urah od babice slišal, se od nje naučil in z njo govoril; v tem je še zasledil duha in meglo časov protireformacije, ki so jim dajale pečat osebe kot pavlinski menih Belostenec (1594—1675) in jezuita Habdelić (1608—1678) in Jambrešić (1706—1758) in kar je bilo 1836 od ilircev uradno obsojeno na smrt, ko so »štokavsku hrvatštinu« razglasili za skupni in edini knjižni jezik vseh Hrvatov. Prav toliko, kolikor se je ta kajkavščina odtegnila globoko segajoči ilirski kroatizaciji, se je namreč tudi izključila iz duhovnega razvoja 19. stol., in je tako nosila v sebi baročni pogled na svet, ki ga je istočasno tudi konservirala.

»Baročnost« tedaj za Krležo ni le pomembna značilnost jezika njegove babice, temveč kajkavščine sploh.

Vendar je to hkrati odločilna poteza v značaju te stare ženske in s tem ponoven poudarjen namig na to, da izjemnost njene osebe in njen način izražanja drug drugemu tako odgovarjata, da se z enim istočasno vedno kot danost pojavi tudi drugo. Ta vzajemna povezava, pri čemer nosilca jezika ne moremo ločiti od jezika, saj drug drugega osvetljuje, za interpretacijo besedila pomeni, da je treba tisto, kar je povedano o babici in kar je potrebno povedati o njeni kajkavščini, medsebojno povezati, tj. da je na vse, k a r se v hrvaščini pove o njej in v kajkavščini pove sama, treba gledati z ozirom na to, k a k o je povedano. Če hočemo na ta način to, kar je povedano, in izpovedno obliko medsebojno dialektično povezati, potem morajo biti povezani tudi njihovi vsakokratni pomeni. Torej se pomena kajkavščine za Krležo ne da ugotoviti brez ozira na pomen babice, to pa pomeni tudi, da je treba z naslednjim korakom najprej slediti temu zadnjemu. Pri tem je, kakor že nakazano, treba upoštevati ne le v besedilu zaobsežene izjave o bistvu in izjemnosti babice, temveč tudi formalne in strukturalne posebnosti njenega jezika, saj se p o m e n »baročne starke« za Krležo ne izčrpa že v tem, kar sam o njej pove ali ji dovoli povedati.

Kar zadeva »izjave«, bomo tu razlikovali med eksplicitnimi in implicitnimi, pri čemer je pod zadnjim razumeti tiste, ki so šele rezultat interpretacije vsebine tistih delov besedila, v katere so vgrajene kot neposredni ali posredni navedki.

Pri tem bode v oči, da eksplicitne izjave niso niti številne niti bistveno ne presegajo tistega, kar je v prvih dveh že navedenih odstavkih odlomka izpostavljeno kot odločilna poteza Tereze Goričanec in poudarjeno s ponovitvijo prav tako že navedenih končnih odstavkov. — O tej starki je rečeno, da je bila — čeprav nikakršna pobožnjakarica — resnično pobožna, poudarjeno protiprotestantsko-katoliške vere fanatične in pri tem nekoliko narodnodemonske vrste, da pa v tem nikoli ni kazala védenja o jasni meji med vero in praznoverjem, da je bila njena vera nenavadna mešanica tisočletnega poganskega izkustva in čudne nadnaravne nadgradnje, da je verovala tako v življenje in prisotnost umrlih kakor tudi v moč zaklinjanja in v ustrezne kabalistične obrambne znake, da je iz drobovine ubitih živali brala prihodnost in da glede vsega tega nikdar ni kazala niti najmanjšega dvoma.

Te eksplicitne izjave — v besedilu konkretizirane v opisu dogajanj ali situacij, v katerih se za avtorja eksemplarično manifestirata vera in praznoverje njegove babice oz. v njeni osebi kažeče se brezstopenjsko prehajanje enega v drugo — je treba dopolniti z implicitnimi izjavami, ki jih je moč

prepoznati v tistih oddelkih besedila, ki se pojavljajo kot citati, mednje pa je treba šteti ne le dobesedno povzemanje babičinih izjav v njeni kajkavščini, temveč tudi v hrvaščini napisane dele besedila, ki imajo očitno njen jezikovni duktus (»posredne navedke«).

Pomembnost impliciranih izjav (in nujnost, povezati jih z eksplicitnimi, da bi razložili figuro babice, ki jo je Krleža v desetletja dolgi refleksiji zelo zavestno oblikoval) izkazuje njihova vloga v besedilu. Ta se namreč niti zdaleč ne izčrpa v tem, da nazorno jači ali opravičuje eksplicitne izpovedi — ki niso, natančno vzeto, nič več kot zelo subjektivno obarvane trditve —, temveč se bralcu samo z navedki odpira možnost, da si ne le napravi lastno podobo o veri in praznoverju baročne starke (si tisto, kar je avtor povedal sam, napolni z dodatno vsebino), ampak da predvsem opravi nadaljnjo interpretacijo. Zakaj medtem ko je v eksplicitnih izjavah npr. o verovanju bralcu zagotovljeno, da je bila babica globoko religiozna in je verjela v Boga, dobi z ustreznimi navedki — objektivna dokumentacija tega verovanja — priložnost, pravzaprav celo nalogo, da razvije lastno predstavo o tem, kako je babica verovala v Boga, da v mislih obnovi, kaj je Bog zanj resnično pomenil, in da končno na podlagi tega ugotovi, s kakšnim pojmovanjem sveta in življenja je bilo to verovanje povezano.

Upravičenost, da tovrstne zaključke bralčeve interpretacijske dejavnosti vendarle vrednotimo kot izjave avtorja — pa čeprav kot implicitne —, izhaja prvič iz dejstva, da navedki predstavljajo izbor iz nekega po samem sebi seveda veliko večjega korpusa, in drugič iz predpostavke, ki za Krležo prav gotovo drži, da namreč ta izbor ni poljuben, temveč napravljen z določenim izpovednim namenom v ozadju. S tem pa je avtor možnosti interpretacije že predvidel, vnaprej omejil, določil. Če so interpretacije bralcev v ozadju dane že vnaprej in naravnost načrtno izzване, jih je na koncu koncev le treba jemati za izjave avtorja.

Po vsebini se neposredni navedki delijo v tri skupine: prva na temo »verovanje« (zoženo na njeno središče, »Boga«), druga na temo »praznoverje« in tretja na temo »bogastvo in plastičnost načina izražanja«. Posredni navedki se nanašajo samo na »praznoverje«. Iz tega, kako Krleža babico do resničnega središča njenega verovanja, torej do Boga, v »originalnem tonu« pusti do besede, najprej postane jasno, da je to zanj zelo tesno povezano s temo »smrt«: Bog je edini gospodar nad življenjem in smrtjo, in človek umre samo, če je taka božja volja in ker on tako hoče: »Saki ki se je rodil bu vmrl! Tak je zapisano i tak po voli božjoj biti ima.« »Bog moj, to je da se vumre — božja vola.« »Vmrl je kajti je vmreti moral. Bog mu daj duši lahko!« (Str. 77.) — Bog kot tista moč, ki je odredila smrt, ki pa ima hkrati tudi oblast nad njo: istočasno to pomeni, da vsaka smrt izhaja iz božje volje in da ima v tej volji svoj smisel. Čeprav ta smisel človeku ostaja zakrit — prav tako kot božja volja —, je vendarle vsakokrat danost in predpostavka, in česa takega, kot je »nesmiselna smrt«, ki jo pobaročni čas hoče odkrivati recimo v množičnemu umiranju »domobranov« v vojni za neko tujo silo in njene cilje (prim. *Hrvatski bog mars*), ali v smrti kajkavskih kmetov, glumcev in beračev na vislicah ali v ječah tujih gospodarjev (prim. *Tri galge* iz dela *Balade Petrice Kerempuha*), v takšnem mišljenju, kot je to, ni in ne more biti. Naj je tudi vsako umiranje težko in vredno objokovanja, ima vendarle svoj smisel v Bogu in ga je treba sprejeti kot izraz božje volje.

V tej obliki nakazujoča se babičina globoka vdanost v usodo se popolnoma jasno pokaže v izjavah kot »Z božjom volom pemo na Bistricu po božjoj volji, agbogda sreče« ali »Po milosrdnosti bu Vsemogoči dal agbu dal, ak nebu, opet bu dobro«. Bog je tisti, ki daje, in človek tisti, ki sprejema. Kar se zgodi in ali se zgodi, je božja volja. Človek lahko upa in pričakuje, toda kaj se bo z njim zgodilo, to ni v njegovih rokah. Človek je popolnoma odvisno bitje.

O tem, kar je v eksplicitni izjavi poimenovano samo kot »iskrena pobožnost«, se da v navedkih dodatno izvedeti, da je nerazvezno povezano z občutkom popolne odvisnosti in globoke vdanosti v usodo. Kot implikacija tistega verovanja, ki ga je babica, kakor sledi iz besedila, prakticirala, je to dvoje temu odgovarjajoče zelo bistvena komponenta tistega, kar je bilo za avtorja bistvo in pomen te osebe.

Neposredni navedki o praznoverju kot npr.

»Mesec je v dvorišču, pas zavija, a vihar je preletel kakti pozoj, levo oko svrbi, dobro ne bu. Bu dešč, bu negdo vmrl, bu gladno leto, buš dobil batin.« »Cveteju ti nokti, buš veliki gospon, al pak prebendar postal, buš dobil prebendu ili za vuho, fakín prekleti!«

»Su mu obrve skup zraščene, ni čisti človek.« ... »Skresnula se zvezda, jena je duša opala z ovog sveta.« (str. 77),

prav tako kot ustrezni posredni navedki, npr.

»Pile pod šparhetom: gost u kuću! Pijevac u sumraku: u blizini mrtvac! Čuk na krovu: sigurna smrt jednoga od ukućana! Glas sove: smrt! Kukavica natašte: bolest utrobe! Vrana pred kućom: svarit će se mlijeko! Lastavice lete nisko: kiša! Kokoš ili vrabac u prašini: kiša! Mačka se umiva: lijepo vrijeme! Glas psa koji zavija noću: smrt ili velika nesreća!« (str. 74),

posredujejo na kar se da vtisljiv način, da baročna starka živi v svetu, v katerem stvari ne predstavljajo le same sebe, v katerem ima vsako ravnanje, vsak dogodek, vsak pojav neki globlji, ali morda boljše: »višji« pomen, namreč da iz nevidnega, in od tega predvsem iz prihodnjega, dela vidno in razpoznavno.

Če pa je prihodnje na ta način predvidljivo in razvozljivo, in se v stvarih in v tem, kar se z njimi dogaja, deloma že leta poprej samo nakazuje, potem to ne pomeni nič drugega, kot da so stvari vnaprej določene in se odvijajo pod neizbežno nujno. Ujeta v praznoverju, se mora ta ženska videti v svetu, v katerem človek sicer lahko vnaprej pozna potek dogajanj, ne more pa jih spreminjati ali v resnici sooblikovati, v katerem je v končni instanci igralna žoga ali žrtev, ne pa tudi oblikovalec svoje usode. Če je vse le zato tako, ker se je tako moralo zgoditi, in bo tudi vse tako, ker ne more biti drugače, tedaj je brez smisla in smotra upirati se temu, kar pritiska ob tla, ali se celo bojevati za stvari, ki se nam jih zdi vredno doseči in dobiti v posest.

Tudi tu torej drži: kar je najprej eksplicitno gledano le navadno praznoverje, se na koncu izkaže kot nerazdružno povezano z občutjem splošne odvisnosti in globoke vdanosti v usodo.

S tem to dvoje kot implikacija praktičnega verovanja, pa tudi praktičnega praznoverja, nedvomno spada v osrednji pomen, ki ga je za Krležo imela babica, in je kot »osrednji« že več kot njena »zelo bistvena« komponenta. Toda

da se te implikacije ne konstituirajo same po sebi, kaže neka pomembna posebnost vseh posrednih navedkov, ki jim prav tako pripada status impliciranih izjav in ki se dajo najbolj jasno prepoznati v tretji skupini navedkov, ki po izrecni izjavi avtorja ilustrirajo le besedno bogastvo in plastičnost babičinega jezika.

V te navedke na veliko vpletene rime in reki, notranje rime, asonance, ritmizacije in paralelizmi (pogosto v medsebojni kombinaciji):

»Kvasni posejnàk je fajnu v požiràk! Komisni je kisel kako domobrànski pezdec. Pšenični al pak herženi, falačec ječmeni pred sebe deni, pagda vidiš kak se vrabec ženi... Maslen paprenjàk al pak medenjàk, gdo ga neče v požiràk — je bedàk. Kruhar kruha mēsi, dečec, dober jesi. Kruhar kruha smudi, dečec, dober budi!«

»S konja človek gdagda i na zadnjicu opane.« ... »Nikaj v človeku stalnoga ne.«

»Ocvirke svretvi, cvrtjē v ponjvu deti, tri put prežganu juhu sprelejati.«

»Tri su belca kak tri bela telca otpelala v pekel steklog pogorēla. Al pak čerlèn: lepi čerlèni cudjek. Drevèna kobila. Kočiško kljuse... Krotek konjiček. Zdrebec popikavec.« (Str. 81.)

»Bog je njemu pak su i svi sveci, zemi skolke pak v nebo poteci.«

»Stvoritel, vsega sveta učinitel, bognedaj da te strela, lutorànjski šmrklivec! Bog pomàga kto se pomàga.« — »Da bi dragi Bog dal, da bi ti črnu školu zvršil.« (Str. 82.)

so zelo jasni namigi na to, da so tisto, s čimer je karakteriziran jezik Tereze Goričance, ustaljene jezikovne enote kot: stalne besedne zveze, pregovori, idiomatske fraze, stalna rekla in frazeološke besedne povezave, ki so kot take kolektivno prenašana in v tradiciji fiksirana jezikovna skupna last vseh nosilcev kajkavščine. Kar se v obliki neposrednih navedkov najprej zd individualna izjava neke čisto določene osebe, se na koncu izkaže za kolektivno jezikovno in s tem miselno last vseh ljudi, ki so doma v svetu kajkavščine.

Nadosebno v jeziku nas vodi do spoznanja, da je Krleža, oziraje se na otroštvo, v svoji babici videl veliko več kot le nenavadno verujoče-praznoverno, po krvi sorodno mu starko, ki je po naključju govorila kajkavsko: namreč prototip tistega kajkavskega človeka, ki v nerazkrojljivi povezanosti verovanja in praznoverja, ki nenehno tekoče prehajata eden v drugega, v svojem bistvu nosi pečat občutka popolne odvisnosti in globoke vdanosti v usodo in si se zato tudi ne more predstavljati v položaju, ko bi usodo lahko vzel v svoje roke. Od tega človeškega tipa se njegov jezik ne da ločiti. Kakor je razvidno iz besedila, je ta (jezik) še več kot ogledalo njegove mentalitete, je tudi posoda, v kateri se prenaša iz roda v rod. Zaradi tega je za Krležo v kajkavščino vedno vključena tudi ta mentaliteta, ki je temu ustrezno zanj važna sestavina njenega pomena.

Dejstvo, da je babica v besedilu oblikovana kot prapodoba določenega človeškega tipa, torej kot sveženj značilnostnih potez tega tipa, in je tako na njej praktično vse »tipično« ne le zanjo sámo, nas sili izhajati iz misli, da je v njenem posebnem načinu izražanja treba hkrati videti tipični način izražanja kajkavskega človeka, način, ki mu je dan že z njegovim jezikom. Jezikovne posebnosti neposrednih navedkov je torej prav tako treba interpretirati kot značilne za kajkavščino kot celoto.

Pomembni so pri tem predvsem trije pojavi, ki so notranje povezani in jih drugega od drugega ni moč povsem ločiti: najprej je to že omenjena ekstenzivna raba stalnih rek, pregovorov idr., se pravi, stalno poseganje po enotah

tim. »ponovljenega govora«⁴, zatem značaj obrazcev, ki ga imajo izjave, in na koncu vpadljivo redka raba veznikov pri vezavi stavkov.

Kot že rečeno, so enote »ponovljenega govora« kolektivno prenašano in v izročilu zasidrano jezikovno in miselno bogastvo, ki se, kakor pove njih poimenovanje, pri govorjenju enostavno ponavljajo in imajo obliko ravno tako stalno določeno kot vsebino. Zlasti rečenice in pregovori so v posebno posrečene, »popolne« jezikovne oblike prelito in s tem tudi okamenelo védenje — »kot bi bolje ne bilo moč povedati« —, ki v bistvu prihaja iz preteklosti, pa čeprav je ta časovna vezanost naravnost zanikana z obvezno sedanjiško obliko povedka. Zaradi tega se iz njihove rabe v govoru nikoli ne spozna nič novega, temveč samo »ponovno prepoznavna« nekaj že zdavnaj po njih znanega. Aktualne dogodke in prigode, ki so z njimi opremljeni kot s povzemajočim komentarjem, je treba prišteti k že znanemu, urediti jih je treba v razrede dogodkov in prigod, ki so v stalnih reklih in pregovorih že zdavnaj popisani in definirani, njih zaključujoča interpretacija služi čisti klasifikaciji. S tem pa so po drugi strani tudi samo potrditve jedra resnice, ki si ga takšne enote ponovljenega govora po zaslugi svoje jezikovne upodobitve različno lastijo, izgublajo tudi svojo enkratnost in posebnost in se pojavljajo le še kot ponovitve nečesa, kar tudi prej ni bilo drugače. — Zaradi svoje vsebine in izraza dajejo pregovori in stalna rekla vtis, da vsebujejo nadčasovno veljavne resnice in spoznanja, s tem pa tudi podoba nekega sveta večnega povračanja istega, sveta ponavljanj, ki se končno ne spreminja in se tudi spreminjati ne da.

V nekoliko modificirani obliki je ta podoba sveta tudi osnova tistega, kar je tukaj označeno kot »izjave, ki imajo značaj obrazca«. Te nikakor niso omejene na sledeče maloštevilne primere saj se dajo brez težav dokazati v številnih že navedenih neposrednih navedkih, vendar pa se posebej jasno pojavijo v stavkih:

»Gdo prespi na ivanjskoj paprati, taj to more razmeti! (kak se blago spomina /= razgovora — J. R./ v badnjoj noči!)« (Str. 76.) — »Gdo mladost prez falinge zveršiti kani, bolše da ni opal z matere!« (Str. 81.) — »Gda kukavica rano kuka, na zeleno sneg opane.« (Str. 77.)

Stavki sledijo enostavni shemi »kdor X, ta Y« ali »če X, potem Y«, in se s tem približujejo obrazcem, saj — tako kot ti v skopi in splošno veljavnost nakazujoči obliki izražajo določene zakonite povezave med različnimi stanji stvari — dva pojava, dvoje dogajanj ali dva načina obnašanja vsakokrat postavljajo v medsebojen odnos tako, da se izkazujejo, kot da so v redni in nujno potrebni medsebojni povezavi. Njih srečanje v času ali njih zaporedje je prikazano kot ravno ne naključno, temveč kot utemeljeno in predvidljivo — po zaslugi ustaljene in vnaprej dane, in zatorej nespremenljive povezanosti med njimi. Ker posreduje vtis ustaljenega in vnaprej določenega poteka dogodkov, od katerega zato ni možen noben odklon in ki se pod ustreznimi pogoji lahko le ponovi, je ta način formulacije tudi *izraz* takšnega razumevanja sveta.

Da takšna interpretacija izjav, ki imajo značaj obrazcev, ni pretirana, dokazuje beseda »moral« v stavku »Moral je vmreti gda mu se je sveča na

⁴ Prim. E. Coseriu, Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes, Tübingen 1973, str. 27—32.

oltaru na Cvetnicu dimila« (str. 77), v katerem se nujnost, »prisila« vstopa nekega določenega dogodka pri dogajanju nekega drugega tudi besedno upodobi. Ta stavek je končno potrditev obrazca »nekdo umre, če...«, in ima tako sam po sebi značaj obrazca.

Tretja jezikovna posebnost, namreč daljnosežna odpoved medstavčnim veznikom, za kar je v že navedenem dovolj primerov, se kaže tudi v posrednih navedkih. Iz tega lahko zaključimo, da je Krleža v tem videl eno od tipičnih potez kajkavščine.

Natančneje gledano, je »odpoved veznikom« vsekakor na liniji »izjav, ki imajo značaj obrazca«, na neki način pa je tudi njih stopnjevanje. Kajti z odpovedjo veznikom postanejo specifične povezave med stanji stvari, ki so popisana v delnih stavkih, pa naj bodo protivnega, časovnega, dopustnega, vzročnega ali celo pogojnega značaja, preprosto neizražene, in obrazci kot »če X, potem Y«, v katerih časovnost in pogojnost kajpak že nista več jasno ločena, se spremenijo v navidezne enačbe kot »X se zgodi — Y se zgodi/Y se bo zgodilo«, v katerih je razmerje med dogodkoma prikazano kot brezpogojna danost, pri čemer se potek uresničitve lahko raztegne v nedoločen časovni prostor, kar pa na niti najmanj ne ogroža brezpogojnosti tega odnosa.

Za tovrstnimi stavki je opaziti način mišljenja, po katerem so dogodki nerazdružno povezani, človek pa na oblikovanje te verige nima nobenega vpliva. Zakaj dogodku A, ki ga ni začel človek, neizbežno sledi dogodek B, tega pa človek ne more niti zaustaviti niti vplivati nanj.

Interpretacija vseh treh tu skiciranih »tipičnih« posebnosti kajkavskega načina izražanja tako vodi do vsakokrat skoraj istega sklepa, da se namreč skozi prikazuje podoba sveta, ki ga človek sam ne more spreminjati: potek in razplet dogodkov je dan od zunaj, možno ga je prepoznati in predvideti, je pa seveda izključeno, da bi ga lahko ljudje uravnavali iz svoje lastne moči.

Vzporednosti med vsem tem in tistim, kar je pokazala interpretacija vsebin v kajkavščini povedanega, ni mogoče spregledati: med tem, *kaj* je povedano v kajkavščini, in tem, *kako* je to povedano, je treba ugotoviti globoko korendenco.

To pa pomeni, da »kajkavska mentaliteta« ni vezana le na verovanje in praznoverje popisane vrste, temveč v enaki meri na izrazna sredstva, ki jih ta jezik daje svojim govorcem na razpolago. Nič drugače namreč kot prvi omogočajo tudi samostojno in iz samih sebe nastanek tiste podobe sveta, v kateri ima kajkavska mentaliteta svoje resnične korenine. — To še enkrat podčrtuje absolutno enakovrednost kajkavščine v razmerju »jezik — vera — praznoverje« in dodatno kaže, da njegov pomen še zdaleč ni navezan le na povsem določene vsebine, kakor te, ki smo jih pojasnili.

Povzamemo ga lahko takole: za Krležo ali v njegovem delu je kajkavščina nosilec in posrednik tiste podobe sveta, ki daje ozadje kajkavski mentaliteti, tj. stoji že kot čista izrazna oblika nekega pogleda na svet ali predstave o svetu, v katerem človek živi v občutku popolne nespremenljivosti svoje ne od njega samega določene usode, in lahko, ko do tega pride, le brez upiranja trpi. Vidi se lahko, tako iz tega sledi, le kot objekt, ne pa kot subjekt zgodovine. Ostane nam še kratek pregled vprašanja, ki smo ga navrgli že zgoraj, namreč, v kakšnem razmerju stoji kompleks kajkavščina — verovanje — praznoverje do jezikovnega razvoja, ki tvori drugi del odlomka.

Celotnemu besedilu »Djetinjstva« nadrejena tema je zgodnji duhovni spopad z bistvenimi vsebinami vzgoje, ki je bil avtor deležen znotraj in zunaj družine, tj. z mnogovrstnimi duhovnimi, moralnimi, jezikovnimi in predvsem religioznimi vplivi, ki jim je bil v popisanem času izpostavljen. Ta spopad je — ustrezno Krleževemu bistvu — skrajno kritičen in ima za namen tisto, čemur smemo v njegovem smislu reči osvoboditev in najdenje samega sebe.

Za to gre tudi v definiranem odlomku kot celoti. V zvezi z verovanjem in praznoverjem, utelešenima v osebi babice, je izrecno povedano, da je bil nasproti obema v njuni nenavadni prepletenosti od vsega začetka zelo skeptičen in tako rekoč neverujoči, in se je od njiju izredno zgodaj in brez vsakih težav osvobodil. Glede jezikovnega razvoja pa je v nasprotju s tem rečeno le to, da je bil posledica babilonske zmešnjave jezikov. Njegov nadaljnji potek je mogoče potemtakem le rekonstruirati. Vendar pa je znano, in tudi jezikovno oblikovanje besedila samega kaže, da Krleža kot pisatelj in pesnik nobenega od zgoraj povedanih elementov jezikovnega kaosa svojega otroštva ni napravil za resnični in stalni način izražanja; ustvaril si je svoj lasten jezik in se je v nekem smislu postavil nad te elemente, in sicer tako, da jih povsem zavestno in načrtno vstavlja na povsem določena mesta svojih del. V tem pogledu ima končno tudi njegov jezikovni razvoj značaj osvobodilnega in samonajdevalnega procesa.

V tem kajkavščini gotovo pripada poseben položaj. Lahko bi celo postavili vprašanje, zakaj pisatelj v resnici ni postal kajkavski pisatelj, ko je, kakor to besedilo samo in vsaj še *Balade Petrice Kerempuha* dokazujejo, vendar razpolagal z vsemi jezikovnimi predpogoji.

Odgovor na to se kaže iz tega, kar smo želeli prikazati v tem prispevku, namreč, da je kajkavščina za Krležo imela specifičen pomen. Odvritev od tega jezika, od načina izražanja svoje babice in v njej utelešenega človeškega tipa, od medija, v katerem se predaja in prenaša kajkavsko razumevanje sveta in življenja, je bila konec koncev prav tako dejanje duhovne osvoboditve in samonajdenja, kakor tudi odvritev od duhovnega sveta babice. Istočasno je pomenila tudi potreben korak na poti do takšnega razumevanja zgodovine, v katerem je človek subjekt, ne pa objekt dogajanja, katerega cilj je samodoločujoči se človek, ki opredeljuje samega sebe in pozitivno spreminja svet.

V tem smislu je celotni odlomek možno razumeti tudi kot Krležovo utemeljitev tega, da ni postal kajkavski pesnik, pa čeprav je bil doma iz »kajkavske hiše«.

Prevedel Anton Janko
Filozofska fakulteta v Ljubljani

SUMMARY

In Miroslav Krleža's works, Kajkavian is more than just a social and regional marker of the characters using it. As the language of Krleža's grandmother, who is the personification of the Kajkavian human type and whose vernacular is the Kajkavian proper, it turns out to be a medium transmitting a special view of the world according to which man is the object of events. To achieve an understanding of history whose aim is man as a self-determining person positively modifying the world, such a mentality needs to be sloughed off. This partly answers the question why Krleža never became an exclusively Kajkavian author, though he had all the linguistic prerequisites to be one.

REČNIK PREZIMENA ŠAJKAŠKE* (XVIII i XIX vek)

U našoj sredini treba pozdraviti svako domaće onomastičko djelo, naročito pak antroponimijsko, jer smo skoro na početku skupljanja i obradbe tih znanstvenih podataka. Stoga naslovljeno djelo zaslužuje pohvalu i dužnu pozornost. Da smo zaista na početku, uz to i slabo obaviješteni o onome što već posjedujemo, svjedoči i tvrdnja izrečena u Uvodnim napomena dotične knjige. Tu stoji: »Ovaj rad predstavlja prvi istorijski patronimijski rečnik na terenu srpskohrvatskog jezika. Postoji, doduše, Leksik prezimena SR Hrvatske, ali je on zasnovan na savremenoj gradbi, na podacima iz popisa stanovništva Hrvatske iz 1948. godine. Slični poslovi započeti su u drugim našim sredinama, ali do sada još nema objavljenih celovitih rezultata« (str. 5).

Volim što ću autorice ugodno razočarati činjenicom kako do sada ima objavljenih cjelovitih rezultata. Za potvrdu predočujem slijedeća djela: Ivan Ostojić, Prilog onomastici šibenskog kraja, Krapina 1980.; Ante Supuk, O prezimenima, imenima i jeziku starog Šibenika, Šibenik 1981.; Antun Burić, Povijesna antroponimija Gorskog kotara u Hrvatskoj, Rijeka 1979. Ovdje spada i knjiga Ive Mažurana: Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine, Osijek 1966. Iako nije mnogo, ipak se za hrvatsko, crnogorsko i srpsko imenarstvo već može uskliknuti: Eppur si muove! A kada je pak krenulo, valjda neće uskoro posustati i prestati! Potvrdom je eto i Rečnik prezimena Šajkaške.

U naše se doba Šajkaška malo ili ni malo ne spominje, stoga je ovako predstavljena: »Pod Šajkaškom se podrazumeva jugoistočni deo Bačke, sa juga i istoka ograničen Dunavom i Tisom. Na severu i zapadu ne postoji neka prirodna granica koja omeđava ovo područje, već se ono prostiralo do kraja atara onih sela koja su ulazila u njen sastav« (11).

A Spisak skraćenih mesta, tj. skraćenica, sadrži ukupno 166 kratica, ali je među njima prilično i takvih što su izvan Šajkaške (npr. Beograd, Zemun, Novi Sad, Subotica i dr.). Svakako trebaše priložiti zemljopisnu kartu toga kraja i popis svih mjesta koja se nalaze u Šajkaškoj. Ipak radi boljšeg snalaženja dodati je da su 1765. odnosno 1769. u šajkašku vojno-administrativnu jedinicu ušla mjesta Titel, glavno mjesto, zatim Bačko Gradište, Čurug, Gardinovci, Gospodinci, Kač, Kovilj, Lok, Mošorin, Vilovo, Zabalj te 1802. novonastala naselja Đurdevo i Nadalj. Uzevši sve u svemu, područje nije veliko, no u njemu je u dvostoljetnome razdoblju zabilježeno 5.155 prezimena u 100.081 potvrdi! Zadnji broj ujedno govori koliko velik bijaše pothvat ispisati toliko listića, na kojima su uz prezime i svi poblizi podaci o njegovu nositelju odnosno nositeljici. Golelim naporom i umijećem smatra se pronalaženje i ispisivanje datih podataka. Prezimenski su izvori rasuti po cijelome šajkaškome prostoru, po koji i izvan njega. Svi pak podaci i nijesu sačuvani. (Za povijesne onomastičke podatke važi narodna izreka: gdje je mala — tu je i zijana.) Naš urođeni nemar prema arhivskoj baštini, nerijetki ognji te ratni vihori podosta progutaše. Na sreću, ipak je najveći dio očuvan makar i u slabijemu stanju. A ovi skupljeni i sređeni podaci iz Šajkaške poslužiti će ubuduće još u razne svrhe, primjerice za obradbu osobnih imena, za političku povijest toga kraja, za jezik i pravopis i dr.

Sretna je okolnost što je dio šajkaškoga stanovništva starinački, tj. živi tu od odseljenja Slavena. Kao dopuna, u XIV. st. pristižu im doseljenici iz Srbije. Činjenica je da je u XVIII. st. tu preko 90% Srba. Tek poslije doseljuju Mađari i Nijemci. A iza dva Svjetska rata više je doseljenika iz naših jugozapadnih krajeva (Like, Hercegovine, Dalmacije, Bosne).

Bitno je: kako je obradena sirova građa nakon sređivanja. Htjelo se troje: a) dati prijedlog raspoloživih prezimena s obzirom na sufiksalni morfem od kojega se izvedena, b) učestalost sufikslnih morfema koji sudjeluju u njihovoj tvorbi, i c) predočiti sliku najučestalijih prezimena u Šajkaškoj u naznačenome vremenu. Zadatak nije velik, ali je obavljen cjelovito i uspješno. Valja spomenuti kako je pridodato značenje

* Gordana Vuković, Ljiljana Nedeljkov

stanovitu broju prezimena tuđega podrijetla, bez čega, dakako, ne bi bilo potpune objasnidbe. U tome se nade i nepotpunosti i propusta. Opravdano su ispuštana prezimena što su po postanku osobnim imenima, toponimima i etnonimima, kao Vojin, Danil, Lazar; Bulkes, Elemir, Silbaš; Vlah, Rus, Grk i sl., zatim složenice tipa Malivuk, Penjivrag, Raspikuća, potom Dunder, Kapetan, Katana, Moler. Ovakva se prezimena u skupini asufikslnih prezimena. Isključena su i prezimena stvorena od općih imenica (apelativa). Da su se kojim slučajem autorice u ovo upuštale, izišle bi iz okolja (konteksta) i stvarno zašle u druga područja. Time bi se malo što pridobilo, a mnogo bi trpjela kompozicija sama djela.

Kako je i očekivati, najviše je prezimena izvedeno od antroponimnih osnova (65,21%), onda dođu apelativne (20,65%) te toponimske (11,83%). Ne bijaše moguće razvrstati 2,80% prezimena. Ovakav je redosljed, uz izmijenjene postotke, na cijelome prostoru hrvatskoga ili srpskoga jezika. Naravski, ni jedna skupina nije cjelovitom ni s obzirom na korijenski morfem, niti s obzirom na sufikslni morfem.

U poglavlju Antroponimna prezimena vide se sva ona što su nastala od osobnih imena. Ispravno je primijećeno kako »model antroponim = patronim nije sposoban, baš zbog istovjetnosti imena i prezimena, da identifikuje osobu u pravom onomastičkom smislu« (18.). Ja bih naveo primjere Ivan Janko, Novak Novak, Petrić Ivanić. Zapravo to je najslabija strana naših prezimena u značenjskome smislu jer nedostaje raspoznatljivost. Ovakvi su obrasci skoro nijekanje prezimena kao takva. Nijesu nepoznati ni ostalim indoevropskim jezicima.

Između prezimena domaćega izvora kakva su Belan, Beliša, Bogosav, Boriš i sl. (18.) izdvojio bih Subota jer se stječe utisak kao da je i ono domaćega izvora. Međutim ovdje je mjesto prez. Blagoje, koje biva u skupini Blagojev, Blagojević, Živanov, jer je isto i sada osobnim imenom. Ni jedno od navedenih to nije.

U podtekstu (19.) među fitonimskim krezimenima tuđega postanka ne spominje se opća im. bosioč i ruža od kojih su stvorena prezimena Bosiokić, Bosin, Ružičin, Ružić i dr. (Pripominjem kako u istome retku dolazi dva puta Ružičin!).

U spisku prezimena postalih od zaštitnih (profilaktičkih) osobnih imena nalazi se i Stankov, Stanković. Oba su od Stanko. Imena od kor. morfema stan-, stati nijesu zaštitna. Akoli jesu, zbog čega ovdje nijesu ona od bran-, braniti (prez. Brančić, Brančićev, Brančuka, Branić, Brankov, Branković i dr.), potom od goni-, goniti (Conkov), od kazi-, kaziti — ništiti (Kazimir, Kazimirov, Kažić)? Značenjski su ovi članovi istaknutiji negoli je prvi. S njima su Opra, Oprić, Oprin, Oprjan. Zadnja su tri od oblika Opra, koje je dovedeno u vezu s rum. Opru < a opri — spiram. Možda je na ovakav zaključak navela blizina Šajkaške i rumunjskoga jezika, odnosno same Rumunjske, ali pritom valja znati da je 1129. u Zadru potvrđeno osobno ime Oprina, onda 1198. Opor u primorskoj Hrvatskoj. Oprina je od kor. morfema opr-čti se — oprijeti se, a s njime ide i Opor.

Dva iduća podnaslova glase: Prezimena od hrišćanskih imena i Prezimena od imena stranog porekla. Ovdješnja se podjela nije posrećila, jer su sva prezimena od osobnih imena tuđega postanja. Ako se već htjelo razmediti ovakva prezimena, odnosno u prvome redu osobna imena kao izvorne riječi, onda je trebalo jasno kazati što se pod time podrazumijeva. Tako se, na primjer, među prezimenima od kršćanskih imena našla Jovin i Perin, u drugoj pak skupini Gaborov i Miklušević. Prezime je Jovin od imena Jovo, skrać. od Jovan < grč. Iōchánēs heb. Yōhānān, i Perin od Pero, skrać. od Petar < grč. Pētros te Gaborov od mađ. Gábor < grč. Gabriél < heb. Gabri'él i Miklušević od mađ. Miklós < grč. Nikólāos. Bez obzira na njihovo raznorodno podrijetlo ipak su sva četiri kršćanska odnosno svetačka, i stoga moraju ići skupa. Ovakvim je postupkom unijeta zbrka.

Uz prezimena što se obrazuju od osobnih imena s pomoću suf. morfema -ić + -ski (str. 23.), kao što su Kojicki, Novicki, Panticki te Kunutski moraše uslijediti objasnidba o slijedu promjene sugl. skupa čsk > ck odnosno sk, zbog toga što ga nije u konačnu obliku. Ovako kako je jasno je tek jezičnim stručnjacima.

Iz Rečnika prezimena Šajkaške doznaje se kako je na tome prostoru, u odnosu na druge krajeve, prilično visok postotak prezimena, što postaje od toponima, npr. Aradski, Aradanin, Bečejac, Dobanovački i dr. Ista svjedoče odakle stigoše njihovi nositelji ili barem gdje se dulje zadržavahu. U knjizi je svako prezime povezano s toponimom od kojega je poteklo. U najviše objašnjenja može se prihvatiti tumačenje, ali postoje i takva što nijesu tvrdo utemeljena ili su nepotpuna. Primjerice: Na 32. str. biva: »S obzirom na derivacionu raznolikost u okviru ove skupine prezimena ističemo

da je jedino patronim Benecić (koji razumijemo za Veneticus > Benetik i dalje Benčanin) i Madarev... Teško je uzeti da bi Benecić došao od Veneticus, a niti je pak ponudeno tumačenje potpuno. U njemu vidim osobno ime Benedikt, odnosno njegovu odmlicu Bener/Beneca kojoj je dodan suf. morlem -ić. U svoje doba Benedikt se često nadijevaše. Dokazuju to prezimena Benac, Benaček, Benačić, Benačuk, Benak, Benačić, Benaković, Benanov, Benarić, Benarik, Benas, Benasić, Benaš, Benat, Benazić, Benc, Benčević, Beneš, Benetić, Benetović i dr. Kada bi stvarno prez. Benecić nastalo od pridjeva ili etnika Beneticus, nedvojbeno bi to bilo najstarije prez. u Šajkaškoj, bilo bi ujedno među najstarijim prezimenima na slavenskom jugu. Njegovi nositelji ne bi bili malobrojni. — Posve je prihvatljivo tumačenje prezimena od osnove Šijak (Šijačić, Šijački, Šijakov, Šijašanin). Ona naime nemaju toponimsku podlogu. O tome je rečeno: »Kao Šijaci su označavani svi doseljenici iz drugih krajeva, prvenstveno iz krajeva jugozapadno od Vojvodine, a zajednička crta svih Šijaka jeste da govore drugačijim jezikom od starosedelaca, odnosno da »zaošijavaju«, »zaopšijavaju« u govoru. Pored ovoga značenja u Šajkaškoj i danas postoji apelativ šijak sa pejorativnim značenjem: nespretan čovek, čovek koji se neodgovarajuće, neprilagodeno ponaša i koji zbog toga odudara u svojoj sredini« (53.). Spominjem da se Šijacima zovu stanovnici Požeške kotline (u Slavoniji). Ne znam bi li se ovo tumačenje moglo primijeniti i na podrijetlo njihova naziva, ali svakako može poticajno djelovati. U svakome slučaju isključuje se im. šija — vrat kao osnova od koje su izvedeni etnik i prez. Šijak. A sva je prilika da su ovi složeni glag. potekli od šiti (tj. zaošijavati, zaopšijavati).

Najpoznatije je poglavlje Deapelativna prezimena. Sadrži prezimena postala od općih imena. Podnaslovljena su prema značenju: Prezimena od zoonimskih osnova. Prezimena sa fitonimskom osnovom. Prezimena nastala od naziva jela i posuda. Prezimena nastala od naziva odeće i obuće itd. Još 17 skupina. Zaista iscrpna razradba po motivima. Koliko mi je znano, ovo je dosad u nas najpotpunije razvrstavanje deapelativnih prezimena, te svakako može biti uzorem za raščlanbe prezimena iz drugih krajeva. Kako god bilo, naslovljeno se poglavlje neće moći mimoići ni u jednome opširnijemu djelu iz prezimenarstva. A to sigurno nije malo!

Ali ni tu nije sve besprijeckorno, stoga donosim stanovite primjedbe:

a) Za prezimena Čalmić, Čizma, Čizmić, Čizmin, Kalčina i Opanšić utvrđeno je: »Zapaža se da je jedan momenat zajednički za sve lekseme koji su u osnovi ovih prezimena, a to je da su sve stranog porekla« (58.). Smatram kako prez. Opanšić biva od opće im. *opanak*. A *opanak* je domaća riječ (uspor. *opna* i *scsl. opъnъkъ*).

b) Među prezimenima od zemljopisnih naziva nalazi se Silović. Navodi se da je od im. šilo — jezik zemlje. Istina je da se šilom imenuje dio zemljišta, ali je malo uvjerljivo da je dato prez. došlo od geonima. Pridodajem da je u Tribunju (u selu šibenske okolice) 1678. zabilježeno prez. Šilojević, u naše je doba prez. Šilović u selu Kljaticima, u Kaštelima i drugdje. Šilojev biva od osobnog imena Šiloj, Šilović od Šilo, koje je, u stvari, opća im. šilo, tj. orude. Dotično se ime nadijevalo visokim i tankim dječacima i onima prodorne, oštre i svadljive naravi (uspor. Škarica). Stoga se prez. Šilović treba naći na drugome mjestu, među onima što su postala od oruda, predmeta.

c) Za prez. Bajlov kazano je da je došlo od im. bajlo < lat. *bajulus* — nosač. Čini se kao da k nama stiže im. *bailo/bajlo* izravno iz latinskoga. A *bailo* je tal. riječ, od nje je prez. Bajlov.

d) Nasuprot ovomu uz prez. Vardak, Vardić stoji: »od mađ. *varda* — straža.« Stvar je u tome što je im. *varda* ušla u južnoslavenske, romanske, mađarski i još neke jezike iz germanskoga (uspor. engl. *ward*, svnjem. *wartēn*, ssaks. *wardōn*, sfriz. *wardia*, snjem. *waerden*, šved. *vårda* itd.). K nama je ova riječ davna dospjela u obliku *varda* — straža, iz nje je izveden glag. *vardati* — paziti, čuvati se, a *varder* je stražar i sl. Prezimena su još *Varda*, *Vardaj*, *Vardar*, *Vardaušević*, *Vardijan*, *Vardjan*, *Vardo*. Topografski su nazivi: *Varda* — planina kot Fojnice, kraj Sirokoga Brijega u Hercegovini, kod Kruševa u blizini Mostara, blizu Nevesinja, u Višegradskome kraju, u Crnoj Gori, zatim naziv sela u okolici Visokoga, pokraj Višegrada, *Vardar* je planina u Crnoj Gori, druga u Hercegovini, *Vardenik* kod Vranja, *Vardera* u Crnoj Gori, *Vardica* geonim na Krku i u bujskome kotaru, *Vardići* su selo u okolici Sarajeva, *Vardina Gora* je uzvisina u sjevernoj Crnoj Gori, u staroj srpskoj državi znan je hor. *Vardino* i *Vardišta*, također ojk. *Vardištani*. U XIII. st. zabilježen je hor. *Vardište* blizu Stona, jednako se imenuje i planina u Hercegovini i po jedno selo kot Višegrada i Visokoga, u Hercegovini je *Varduša*. U naše su doba u uporabi riječi *garda*, *gardist* i *gardijan*. *Varda* je također u bugarskome jeziku. Od nje je, primjerice

i španj. prezime Garcia. Na kraju, možda su šajkaška prez. Vardak i Vardić stvarno postala iz im. varda koja se nalazi i u mađarskome jeziku, ali bi to svakako trebalo i dokazati. Drugačije se uzimaju od domaće primljenice varda.

c) Prez. Lutoran (od njem. Luther) prvotno znači pripadnika evanđeličke vjere, ali je značio i još sada označuje opaka, zla čovjeka. Zbog toga je uza nj potrebno unijeti i ovo svojstvo. Bit će da je prije dato prezime baš ovime motivirano negoli promjenom vjere.

Našlo bi se još po koje prezime uz koje bi došao kakav proširak.

Na koncu je poglavlje složenih prezimena. Razvrstana su u pet skupina. Podjela je potpuno uspjela.

Sufiksna analiza prezimena pokazala je da je najučestaliji suf. morfem -ov/-ev, potom slijedi -ić, -in. Zanimljivo je da na -ović/-ević otpada manje od 10 % prezimena u Šajkaškoj. A najmanje su zastupljeni morfemi -an i -anin. Kao izrazito vojvodansku tvorbenu odliku, dakle širu, autorice smatraju uporabu dvostruke sufiksacije kakva je u prezimenima Božićev, Marčićev, Vojićev, Zarićev, Zivkovljevi. Iako se ona susreće i u drugim krajevima, ostaje složiti se s njihovom tvrdnjom.

Na kraju su I. dijela najučestalija šajkaška prezimena. Na čelu je Popov, potvrđeno je 1099 puta, onda Jovanović 829, Pavlov 782, Đukić 705, Petrović 695, Rajkov 673 i tako redom. Na začelju su Milinkov, Sačić i Šijak sa 102 potvrde svaki, potom Andrin, Jurišić, Kosmanov, Rivski, Sorinkić i Verinački sa 101.

Od 71. stranice pa do konca knjige poredan je stvarni rječnik šajkaških prezimena. Evo primjera kako je složen (u dva stupca na svakoj stranici):

ABADŽIJA Šak 1760, Kar 1768

ABURIC Č 1855

AVAKUMOVIC K 1775, DK 1818, NS 1847

AVRAMOV Moš 1746, 1756, 1773, 1800, Č 1822, 1852, Vi 1777, K 1747, 1776, 1777, Gos 1762, 1868, Ti 1780, 1838, 1854 (6), Ž 1795, 1824, 1851 — 1888 (21), Kač 1816, 1839, 1850 — 1865 (9), D 1841, 1849, Vrb 1802, 1831, BG 1796, 1821 — 1854, E 1748, 1749

AVRAMOV-BRANJIN Ž 1855

AVRIN NS 1852

AVRAMOVIC Kač 1802, Č 1829, Če 1801, NS 1834, BG 1844

I na ovakav način dalje. Kratice Šak, Kar, Č označuju naselja iz kojih je poteklo prezime, zatim dode godina njegovog potvrđivanja, a broj u zagradi kazuje koliko je puta zabilježeno jedno prezime u određenu razdoblju. Dakle, uza svako prezime idu potrebiti podaci o njemu. Nedostaje je jedino naglasak njega samoga.

Kako stoji, Rečnik prezimena Šajkaške (XVIII i XIX vek) složen je od dva dijela — teorijske razradbe prezimena i njihova rječnika. Sam rječnik, tj. drugi dio ne bi mnogo vrijedio bez prvoga. Tko se kani baviti prezimenima, njemu najprije mora biti poznata narav osobnih imena, jer ih je većina upravo iz njih izvedena. Suvišno je i napominjati kako su osobna imena veoma zapleteno područje u svakome pogledu. Da bi se čovjek s njima uspješno nosio, mora odlično vladati slavenskim osobnim imenima, također indoevropskim, osobito pak mora dobro poznavati njihovu motiviku. A motivika je veoma širok pojam (u njoj je politička povijest, mitologija, moda odijevanja, boje, filozofija, psihologija, ukus pojedinih razdoblja i sredina i štošta još drugo). Ništa manje nije važna ni etimologija. Smatram da su autorice na dobru putu da to postignu.

Unatoč navedenim i nenačeljenim nedostacima, G. Vuković i Lj. Nedeljkov dadoše vrijedno djelo domaćoj antroponimiji i pokazao primjer kako valja raditi. U ovome je smislu veoma zanimljivo vojvodansko područje zbog ukrštanja više naroda i jezika. Stoga nijesu izostala ni njihova ukrštanja, međusobni utjecaji, prožimanja. Bilo kako bilo, sigurno nose u sebi i dio još nepoznatih vrijednosti naših osobnih imena i prezimena.

Mate Simundić

Pedagoška akademija, Maribor

AVTORJEM

Prispevki za Slavistično revijo naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (30 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z >...<, prevodi, pomeni itd. pa z '...'

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo prečrkujejo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г . . . . . h	Ruski	х x
Makedonski	ѓ . . . . . ĝ	Srbohrvatski	х . . . . . h
Srbohrvatski	ђ . . . . . d	Srbohrvatski	ц . . . . . dž
Ruski	е . . . . . e	Ruski	щ . . . . . šč
Ruski	ё . . . . . ě	Bolgarski	щ . . . . . št
Ukrajinski	є . . . . . je	Ruski	ь . . . . . '
Ukrajinski	и . . . . . y	Bolgarski	ъ . . . . . ä
Ukrajinski	і i	Ruski	ы . . . . . y
Ukrajinski	ї . . . . . ji	Ruski	ъ . . . . . "
Ruski	й . . . . . j	Ruski	ѣ . . . . . ě
Makedonski	ќ . . . . . k	Ruski	э . . . . . è
Srbohrvatski	љ . . . . . lj	Ruski	ю . . . . . ju
Srbohrvatski	њ . . . . . nj	Ruski	я . . . . . ja
Srbohrvatski	ћ . . . . . ć		

Rokopis razprave naj ne presega 25 avtorskih strani, kritike 12, poročila 2—4. Jezikovno in tehnično nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic informira pa naj o rezultatih razprave, ne o metodi in/ali tematiki.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navesti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (vse tudi ob morebitnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrezno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje in prejema Založba Obzorja, ne uredništvo).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihovim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za Slavistično revijo pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede (Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana). Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

- Zaliv: revija za književnost in kulturo*, december 1984, št. 1—4. Trst. 200 str.
- Fran Vatovec*, Javno govorništvo. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1984. 295 str.
- Umjetnost riječi — časopis za znanost o književnosti*, XXVIII/1—2, XXVIII/3 (U čast 80. rođendana prof. dra Zdenka Škrebca). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1984. Str. 1—283.
- Pregled zbornik: Predavanja z znanstvenega simpozija* (ur. Joža Mahnič). Ljubljana: Slovenska matica, 1984. 167 str.
- Jiří Vacek — Zdeňka Chinová*, Vzácná leniniana ve Slovanské knihovně: Bibliografický soupis Leninových děl vydaných do roku 1923 (Vydáno k 60. výročí úmrtí V. I. Lenina). Praha: Státní knihovna ČSR — Slovanská knihovna, 1984. 71 str.
- Tatjana Korjakinová — Milana Nedvědová — Galina Vaněčková*, Marina Cvetajevová a Praha: Vyběrová bibliografie Mariny Cvetajevové v českém tisku s úvodní studií a obrazovou přílohou. Praha: Státní knihovna ČSR — Slovanská knihovna, 1984. 127 str.
- Eva Velinská*, IV. Mezinárodní sjezd slavistů — Moskva (1.—10. 9. 1958): Bibliografie. Praha: Státní knihovna ČSR — Slovanská knihovna, 1982. 324 str.
- Denis Poniž*, Konkretna poezija. Literarni leksikon — študije, zv. 23. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1984. 83 str.
- Marjeta Vasič*, Eksistencializem in literatura. Literarni leksikon — študije, zv. 24. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1984. 169 str.
- Katarina Bogataj-Gradišnik*, Sentimentalni roman. Literarni leksikon — študije, zv. 25. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1984. 179 str.
- Alena Vachoušková — Helena Sofrová*, Česká literární věda 1971: Slavistika. Literárněvědné práce, svazek 17. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu CSAV, 1978. X + 320 str.
- Alena Vachoušková — Helena Sofrová*, Česká literární věda 1972: Slavistika. Literárněvědné práce, svazek 25. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu CSAV, 1980. VIII + 372 str.